

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАҚАНД ДАВЛАТ ЧЕТ ТИЛЛАР ИНСТИТУТИ

Тошпўлат РАҲМАТУЛЛАЕВ

МАТБУОТ ВА ДЕМОКРАТИЯ

2002 йил

Китобда таниқли журналист Тошпўлат Раҳматуллаевнинг оммавий ахборот воситаларининг жамиятда тутган ўрни, жамият ҳаётининг барча томонларини демократиялаштиришда матбуот, радио, телевидениянинг аҳамиятига бағишланган мақолалари тўпланган. Ўз олдида турган вазифаларни бажариш учун оммавий ахборот воситалари эркин бўлиши, мавжуд нуқсонларни очиқ, дадил қўтариб чиқиши муҳимлигини таъкидлар экан, муаллиф бу борадаги мавжуд муаммоларнинг сабаби ва моҳиятини очиб беришга интилади, қатор таклифларни ўртага ташлайди, жаҳон тажрибасидан мисоллар келтиради. Мақолалар кейинги йилларда марказий ва маҳаллий матбуотда эълон қилинган бўлиб, газетхонлар томонидан илиқ кутиб олинган эди. Муаллиф 1997 йилда чоп этган мақолалари учун республикамизда «Йилнинг энг яхши журналисти» танлови ғолиби бўлган.

Масъул муҳаррир: Хуршид ДЎСТМУҲАММАД,
Ўзбекистон Оммавий ахборот воситаларини
демократиялаштириш ва қўллаб-қувватлаш жамғармаси
ҳамраиси

Такризчилар: Амирқул КАРИМОВ,
Абдуқаюм ЙЎЛДОШЕВ

ФИКРЛАШГА УНДОВЧИ МУЛОҲАЗАЛАР

Мен Тошпўлат Раҳматуллаевни тўла ишонч билан мустақиллик даври одами деган бўлур эдим. У киши кўп йиллардан буён матбуотда қатнашиб келади, лекин жонқуяр ва фидойи журналист сифатида кенг жамоатчилик орасида кейинги 5-6 йил мобайнида кўзга ташланди,эътиборга тушди. У уч тилда чиқадиган «Самарқанд» газетасида бош муҳаррирлик қилар экан,жамиятни эркинлаштиришнинг бош омилларидан бўлмиш оммавий ахборот воситаларини демократиялаштириш муаммоларига доир кўплаб мақолалар билан «Хуррият», «Моҳият», «Фидокор» сингари Республика газеталарида фаол қатнаша бошлаб, ушбу соҳадаги Республика «мубоҳасаси»да ўз ўрнига, ўз сўзига эга бўлди. Таъкидлаб ҳам қўяйки, газета-журналларда босилган ва ушбу тўпламдан жой олган мақолаларнинг, мулоҳазаларнинг бирортаси шўро даврида нашр этилмаслиги аниқ эди. Шу маънода ҳам бу — муаллиф ўзини, иқтидорини, ҳаловатини Ватанимиз мустақиллигини мустаҳкамлашдек эзгу мақсад йўлида сафарбар этганидан далолат беради.

У ҳолда нега у мавжуд ҳолатдан камдан-кам қониқиш ҳосил қилади? Нега ютуқлардан қувончини баён этмай, кўпроқ нуқсонларни «топаверади»?

Тошпўлат Раҳматуллаевнинг феномени ҳам шунда! Чинакам зиёли инсон сифатида мудом қониқмаслигида!

Давлатимиз раҳбари ОАВ ва журналистлар фаолиятига доир қандай йўл-йўриқлар берса, қандай истаклар айтса, Т. Раҳматуллаев катта самимият билан уларни ўз шахсий дарди сифатида қабул қилади, бинобарин, уларни бартараф этиш чораларини излашга киришади. Айни шу мақсаддан келиб чиқиб АҚШ, Германия каби тараққий этган мамлакатлар матбуоти тажрибаларини синчиклаб ўрганади. Тўғри, мақолаларда баён этилган барча мулоҳазаларга қўшилиш қийин, баҳсталаб ўринлар ҳам йўқ эмас, ва назаримда, айни шу жиҳати билан, яъни

китобхонни фикрлашга ундаши билан ҳам улар янада фойдалидир.

Турли нашрларда «сочилиб» ётган мақолалар тўпланиб, тўғри қилинибди. Бу китобни ўз фаолиятига танқидий-таҳлилий муносабатда бўлишдан чўчимайдиган, ижодий-ташкилий фаолиятига янгича ёндашиш истагидаги ҳамкасбларимиз, айниқса бўлажак журналистлар ўқишларини тавсия қилган бўлур эдим.

*Хуршид ДЎСТМУҲАММАД,
Ўзбекистон Оммавий ахборот воситаларини
демократиялаштириш ва қўллаб-қувватлаш
жамғармаси ҳамраиси*

МАТБУОТ ВА ДЕМОКРАТИЯМИ ЁКИ ДЕМОКРАТИЯ ВА МАТБУОТМИ? (Муқаддима ўрнида)

Бу иккала тушунчадан қайси бири олдинда туриши, биринчи ёзилиши керак? Қай бири бошқасининг ҳосиласи, мавжудлиги шартидир? Улар бир-бирига қандай таъсир кўрсатади?

Ушбу саволларга узил-кесил жавоб беришдан олдин, яхшилаб мулоҳаза юритиб кўрайлик. Даб-дурусдан «фақат демократик жамиятгина эркин матбуот мавжудлигинининг шарти», деб уқтирмасдан, бошқа яна бир фикр ҳам борлигини эслайлик: «Ҳақиқатни айтувчи матбуот бўлмаса, сўз эркинлиги таъминланмаса, эркин сиёсий тузум ҳам бўлмайди».

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларни чуқур ҳис этиб, англаб, аҳоли кенг қатламларининг уларда иштирок этиши кечаётган демократик жараёнларни жадаллаштиришнинг муҳим шартидир. Албатта, бунга «ҳар бир фуқаронинг онгли, масала моҳиятини чуқур англаган ҳолдаги иштироки», деб қўшимча қилиш зарур. Бунинг учун эса аҳолининг хабардорлик даражаси юқори бўлиши керак. Бу биринчидан. Иккинчидан, ҳокимият тузилмаларининг қуйидан юқоригача барча бўғинларининг демократик моҳиятидан давлатни бошқаришда фуқароларнинг иштироки қай даражада таъминланганлиги далолат беради. Республикамиз Президенти И. Каримов таъкидлаганидек, «жамият ва фуқаролар давлатни бошқаришда иштирок этиш, ўзлари қандай бошқарилаётганлиги ҳақида маълумот олиш ҳуқуқини англай бошлашига ва бу ҳуқуқдан фойдалана оладиган бўлишларига эришиш керак. Шундай шароитдагина давлат ва унинг институтлари, мансабдор шахслар жамият ва фуқаро олдидаги ўз масъулиятларини ҳис қиладилар. Бунинг учун фуқароларнинг сиёсий фаоллигини ошириш зарур».

Учинчидан, ошна-оғайнигарчилик, маҳаллийчилик, таъмагирлик, порахўрлик ва бошқа иллатлардан тезроқ қутулиш

учун жамоат назорати ўрнатиш муҳимлиги долзарб муаммо бўлиб турибди. Бу ҳақда сўз юритиб, юртбошимиз шундай деган эди: «Агар биз жамоат ташкилотларининг кучини бирлаштириб, давлат идоралари, қонун чиқарувчи ва ижроия ҳокимияти устидан жамоат назоратини ўрната олмас эканмиз, юқорида тилга олинган иллатлар олға юришимизга халақит бераверади».

Юқорида кўрсатилиб ўтилган уч вазифа, яъни мамлакатимизни демократия сари ривожлантирилишининг уч муҳим кафолати — аҳолини хабардор қилмоқ, унинг сиёсий фаоллигини оширмоқ ва жамоат назоратини ўрнатмоқдан иборат. Ана шу вазифаларни амалга оширишда оммавий ахборот воситалари муҳим ўрин эгаллайди. Матбуот, радио, телевидениесиз жамиятда демократик қадриятларнинг шаклланишини, ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг барпо этилишини тасаввур этиб бўлмайди. Бунга ривожланган демократик давлатлар тажрибаси ҳам яққол мисол бўлиб турибди.

Ана шу тажрибанинг айрим жиҳатларини ўрганиб, ўзимизда кечаётган жараёнлар устида мушоҳада юргизиш мазкур китобда тўпланган мақолларнинг дунёга келишига сабаб бўлди, дейиш мумкин. Айниқса, Германиянинг Конрад Аденауэр жамғармаси томонидан 1995 йилдан бошлаб ўтказиб келинаётган семинарлардан катта озуқа олганлигимни таъкидлашим шарт. Ўтган йиллар ичида Жамғарманинг ҳудудий ваколатхонаси томонидан замонавий халқаро журналистика талаблари, ОАВнинг демократик жамиятдаги роли ва ўрни, Ўзбекистон оммавий ахборот воситаларини эркинлаштириш каби ўта долзарб масаларига бағишланган кўплаб семинар ва конференцияларида иштирок этдим. Хусусан, 1996 йилда К. Аденауэр жамғармаси таклифи билан Германия сафарида бўлиб, мамлакат матбуоти билан бевосита танишганлигим шундан кейинги ижодим учун муҳим аҳамият касб этди.

АҚШ Давлат Департаментининг таклифи билан 2001 йилда ушбу мамлакатда бўлганим ва жаҳондаги энг ривожланган

давлатнинг матбуоти, журналистлар тайёрлаш тажрибаси ва ОАВ тизимига доир бошқа кўпгина масалаларни бевосита ўрганишимнинг аҳамияти хусусида ҳам юқоридагидай илиқ гапларни айта оламан. Шунингдек, Евразия жамғармасининг мамлакатимиз оммавий ахборот воситаларини демократиялаштириш борасида қўшаётган ҳиссасини таъкидлашни истар эдим. «Самарқанд» газетаси икки марта жамғарманинг грантини олишга сазовор бўлган эди. Олинган грантлар на фақат газетанинг ўзига, балки ана шу маблағлар асосида ташкил этилган Матбуот маркази уюштирган семинарлар туфайли Самарқанд вилояти журналистларига ҳам амалий ёрдам кўрсатганлигини уқтириш лозим.

Худди шундай, Швейцариянинг CIMERA ташкилоти томонидан ўтказиб келинаётган семинарларнинг ҳам муҳимлигини таъкидлашни истар эдим. Марказий Осиё ОАВни қўллаб-қувватлаш лойиҳаси доирасида ташкил этилаётган конференция ва семинарларда назария ва журналистик амалиёт уйғунликда олиб борилаётганлигини эътироф этиш жоиз.

ОШКОРАЛИКНИ ТАЪМИНЛОВЧИ ВОСИТА¹

Матбуотни бемалол ана шундай деб аташ мумкин. Мамлакатимиз Президенти И. Каримов ўз чиқишларида доимо матбуот ва ошкоралик масаласига тўхталиб ўтади. Бу бежиз эмас, албатта. Жамиятимиз ҳаётини, давлатимизда рўй бераётган воқеаларни борича, рўй-рост халқимизга етказиш оммавий ахборот воситаларининг вазифасидир. Лекин юртбошимиз халқ депутатлари Самарқанд ва Қашқадарё вилоятлари Кенгашлари сессияларида сўзлаган нутқида бу борада ҳали етишмовчилик ва нуқсонлар кўплигини танқид остига олди.

Президентимизнинг Олий Мажлиснинг I сессиясида журналистларга, матбуот аҳлига мурожаат қилиб, «Нега газеталар бунчалик саёз, «жим-жит», гўё ҳамма ёқда «олам гулистон»дек. Нега матбуотимизда ўткир фельетонлар ёзилмайди?», - деган сўзлари янграганига ҳам қарийб бир йил бўлди. Аммо матбуотда ошкоралик соҳасида ҳали кўп нарса ўзгарганича йўқ. Нега? Ана шу борада ўйлаб юрганларимни қоғозга туширишни лозим топдим.

Вилоят, туман, шаҳар газеталарининг ҳаммаси халқ депутатлари тегишли Кенгаш ва ҳокимликлар органидир. Гапнинг индаллосини айтганда, ҳоким хоҳламаса, газета чиқмайди. Чунки асосий калит - маблағ ҳоким қўлида. Маълум ҳудуд доирасида қилинган танқид, албатта, мазкур ҳудуднинг биринчи кишиси бўлган ҳокимга бориб тегади. Бу масаланинг бир томони. Унинг иккинчи томони шундаки, моддий қийинчиликлар газеталарнинг туманлар ҳамда корхона, ташкилот раҳбарларига ёрдам сўраб бош эгишга мажбур қилди. Кеча таҳририятга пул ўтказган корхона раҳбарини бугун қандай танқид қилиш мумкин. Ахир, халқимизда орият кучли, "еган оғиз уялади", деган нақлдан ҳамма хабардор.

1995 йил давомида газетамиз саҳифаларида 40дан ортиқ танқидий мақола чоп этилди. Агар газета ҳафтада бир марта босилишини ҳисобга олсак, бу қарийб ҳар бир сонидан танқид

янграганини билдиради.

Энди сизда бир савол туғилиши табиий. Танқидлар тўғридан-тўғри биринчи шахсга бориб тегиши ҳақидаги сўзларимни эслатиб, «Сизларда-чи, бу томони бошқачами?» деб сўрашингиз мумкин. Ҳа, яна такрор айтаман, вилоят, туман, шаҳар газетасининг қандайлиги, сифатию умумий даражаси ҳокимга боғлиқ. Фақат қўшиб қўймоқчиман: ҳокимнинг маданияти, ошкораликка муносабати, газетани ўз кўмакчиси деб билиши, ё билмаслигига боғлиқ.

Бундан бир йил олдин - 1995 йил арафасида каминани шаҳар ҳокимлигига таклиф этиб, «Самарқанд» газетаси муҳаррири вазифасига тайинламоқчи эканликларини айтишди. Бунга розилигимни билдирганимдан сўнг шаҳар ҳокими Азиз Носиров, ҳоким ўринбосари И. Рашидов билан биргаликда газетанинг умумий стратегиясини муҳокама этдик. Энг аввало, газета ўқишли бўлиши, шаҳар ҳаётининг барча соҳаларини ошкора ёзиши лозимлиги айтилди, ўшанда.

Ана шу йўналиш бўйича ишлаб, шаҳар ҳаётини ёритиб бораяпмиз. Босилаётган материаллар савиясини кўтариш, ошкоралик таъсирини кучайтириш борасида ишляпмиз.

Кўпгина раҳбарлар ошкоралик улар ишига мададкор бўла олишини тушунишмайди. Мана, бир мисол. Айрим корхона раҳбарлари текширувчилар сони кўплигидан нолишади. Лекин қаердан, ким, қачон келганлигини очиқ айтишмайди. Ҳайиқишади. "Улардан узоқ юрган яхши, бўлмаса кичик бир нарсани баҳона қилиб, кўп овора қилишади", - дейишади. Бу камчиликлар ҳақида очиқ ёзилса, матбуотда номи бир неча марта салбий жиҳатдан тилга олинган ташкилот раҳбари сал бўлса-да ўзини тияди-ку! Тиймаса шунга яраша жамоатчилик фикри шаклланади. Унда бу раҳбарнинг озгина орияти бўлса, вазифасидан кетади, қўлидан келадиган иш билан шуғулланади. Ахир, маданият даражаси баланд давлатларда матбуотда танқид қилинган раҳбар обрўйини сақлаб қолиш учун мансабининг баҳридан ўтишидан хабардормиз-ку! Улар ўзларининг шон-

шарафларини барча, ҳатто энг юқори лавозимдан ҳам устунроқ деб билишади.

Матбуотнинг тўртинчи ҳокимият деб аталишида жон бор. Маълумки, ҳуқуқий давлатда ҳокимиятнинг уч бўғини - қонун чиқарувчи, ижроия ва суд ҳокимиятлари бир-биридан ажралган ҳолда мавжуд. Бу ҳақда биринчи марта бундан 250 йил олдин француз мутафаккири Монтескье батафсил сўз юритган эди. Мамлакатда тартиб-интизом мавжудлигию қонун устуворлиги ҳукмрон бўлишига асос бўлган ҳокимият бўғинлари қаторига матбуотнинг киритилиши бежиз эмас. Матбуот жамиятда, ошкораликни таъминлаш воситаси сифатида, унинг ривожини учун муҳим ўрин эгаллайди.

ТўРТИНЧИ ҲОКИМИЯТ БЎЛА ОЛАМИЗМИ?²

Тарих силсиласида 5 йил жуда қисқа лаҳза, кўз очиб юмгудай бир фурсатдир. Лекин тарихий тараққиётнинг айрим босқичларида шундай даврлар бўладики, уларнинг ҳар бир йили, ҳатто ойу куни ўн йилликларга, асрларга татиғуликдир. Ўзбекистон тарихида кейинги беш йил серқирраю сермазмунлиги билан, буюк келажакка асос бўладиган улуғвор вазибалар ҳал қилинганлиги билан алоҳида мавқега эга.

«Самарқанд» газетаси республикамиз ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ўзгаришларни бошидан кечириётган бир даврда, бундан беш йил олдин дунё юзини кўрди. Газетамиз ўтиш даврининг барча ўзгаришларининг шоҳиди бўлиб қолмасдан, шу билан бирга, ана шу давр солномасини яратишда ҳам жонбозлик кўрсатиб келмоқда.

"Самарқанд" тахламларини варақлар экансиз, жамиятимизда, биринчи навбатда, шахримиз ҳаётида юз берган ўзгаришларни ҳафтама-ҳафта кузатиш имконига эга бўласиз.

Газета ўтган йиллар давомида воқеаларни ёритишда холисона ёндашишга ҳаракат қилди. Фактларни баён этиб, воқеа

ва ҳодисалар билан газетхонларни таништириб, хулоса чиқаришни уларнинг ўзларига қўйиб беришга интилди. Бу ҳаракатлар зое кетмади. Газета эл оғзига тушди, ўзининг доимий ўқувчиларига эга бўлди.

Республикамиз Президенти И. Каримов матбуотнинг ҳаётимиздаги ўрни ва ролига катта эътибор бермоқда. Шу йилнинг апрель ойида Тошкентдаги дипломатик корпус вакиллари, республика ҳамда хориж журналистлари билан бўлган учрашувда Би-Би-Си мухбири саволига жавоб берар экан, юртбошимиз қуйидагиларни таъкидлаган эди: «Матбуот ва ахборот воситаларини тўртинчи ҳокимият сифатида эътироф этиш ҳуқуқий давлат оёққа туришининг муҳим шартларидан бири эканлиги бугунги кунда ҳеч кимга сир эмас. Модомики, Ўзбекистон эркин, очиқ ҳуқуқий демократик давлат қуришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган экан, бу шартларни сўзсиз бажариши керак».

Газета тўртинчи ҳокимият даражасига кўтарилиши учун фақат бўлган воқеанинг баёнини ўқувчига етказиши билан чекланмаслиги кераклиги бизга яхши аёндир. Аввало, газета воқеаларнинг ортидан эмас, улардан олдин юриши керак. Содир бўлаётган воқеа ва ҳодисаларнинг, жамиятда кечаётган жараёнларнинг мазмун моҳиятини ўқувчига очиб бериши лозим. Қаёққа бораяпмиз, ҳаракатимиз стратегияси нималардан иборат, мақсадга эришиш учун шу кунларда қандай вазифани амалга ошириш лозим, бир маромда қадам ташлаб олдинга интилишга нималар ёки кимлар тўғаноқ бўлмоқда? Шу ва шу каби саволларга жавоб топиб газетхонга етказишимиз, кишиларни мустақил фикрлашга ўргатишимиз, ўзига ва эртаги кунга бўлган ишончини мустаҳкамлаб боришида елкадош бўлишимиз зарур. Бу муҳим вазифадир. «Чунки тафаккур озод бўлмаса, - дейди Президент И. Каримов, - онг ва шуур тазйикдан, қулликдан қутилмаса, инсон тўла озод бўлолмайди».

Эркин бозор иқтисодиётига эга бўлган демократик ҳуқуқий жамият барпо этаётган эканмиз, қонун устуворлигига эришиш

энг муҳим вазифалардандир. Бу - ҳар бир шахс қонунни билиши, уни ҳурмат қилиши, фақат қонун доирасида ҳаракат қилишини билдиради. Шахс ҳам ҳақ-ҳуқуқини, ҳам бурчини яхши билиши зарур. Бу йўлда газета олдида ўта масъулиятли, шу билан бирга ниҳоятда долзарб вазифалар турибди. Ана шу мақсадда «Инсон, қонун, жамият», «Ўз ҳуқуқингизни биласизми?» деган рунклар ташкил этдик. Шунингдек, мутахассисларни жалб этиб, Олий Мажлис қабул қилаётган қонунлар шарҳига, уларнинг жамиятимиз, ҳар бир шахс ҳаётида тутган ўрнини тушунтириб беришга бағишланган мақоллар чоп этаяпмиз.

Тўртинчи ҳокимиятга айланиши учун матбуотда албатта танқид бўлиши зарур. Давлатимиз раҳбари И. Каримов юқорида тилга олинган учрашувда шундай деган эди: «Газеталаримиз саҳифаларида, радио ва телевидениеда танқид бўлса, негадир уни мамлакатимизда ҳал этиб бўлмайдиган муаммолар мавжудлигининг аломати, деб тушуниш расм бўлган». Президент ўз фикрини давом эттириб, «танқидий руҳ барча ривожланган давлатлар матбуоти, радио ва телевидениеси учун хослигини, пировардида бу услуб олға силжиш, эришилган ютуқлардан эсанкириб қолмасликнинг таъсирчан, изчил омили эканлигини» уқтирди.

Ҳа, олдимизда улуғвор вазифалар турибди. Уларни бажариш учун бундан кейин ҳам куч-ғайратимизни аямасдан ҳаракат қиламиз. Тўртинчи ҳокимият сифатида эътироф этилишимиз, асосан, ўзимизга боғлиқ.

GERMANYA OMMAVIY AXBOROT WOSITALARI³

1996 йилнинг 21-29 октябрь кунлари республикамизнинг бир гуруҳ журналистлари қаторида Германияда ижодий сафарда бўлдим. Ушбу мақола ана шу сафар таассуротлари асосида тайёрланди.

«НИМА УЧУН АЙНАН СИЗ?»

Ана шундай савол билан кўпчилик менга мурожаат этиб, республика газета журналистлари орасида Германия сафарига фақат камина юборилганлиги сабабини сўрашади. Аслида воқеа қуйидагича бўлган эди.

1996 йилнинг июнь ойида, жазирама саратон бошланган кунлар шахримизда Конрад Аденауэр фонди томонидан ташкил этилган «Ўзбекистон Республикаси тараққиётида журналистиканинг роли» семинарлар мажмуидан бири бўлиб ўтган эди. Унда маҳаллий ҳокимият ва оммавий ахборот воситаларининг туризмни ривожлантириш йўлидаги ўзаро ҳамкорлиги муҳокама этилганди.

Уч кун давом этган семинарнинг биринчи кuni Самарқандда туризмни ривожлантириш омиллари тўғрисида олимлар, журналистлар, соҳанинг мутасадди раҳбарлари ўзаро фикр алмашишди. Семинарнинг иккинчи кuni телевидение, радио, газета журналистларига алоҳида мавзуларда материал тайёрлаб келиш топширилди. Газета соҳасида қалам тебратаётган журналистлар “Экология ва туризм” мавзусида мақола ёзиши керак эди. Камина ҳам “Меҳмон чақирадиган уйимиз озода бўлсин” номли мақола ёзиб, семинарнинг учинчи кuni бошқа журналистлар қатори тайёрланган материаллар муҳокамасида қатнашдим.

Ўшанда республикамизнинг бошқа вилоятларида ҳам худди шу мавзуда семинарлар бўлиб ўтган эди. Сўнгра Аденауэр фондининг Тошкентдаги минтақавий ваколатхонасида экспертлар иштирокида семинарлар ишига якун ясаиб, мавзуни ўз материалларида кенг ёритган ва уларни муҳокама этишда фаол қатнашган 6 нафар журналист Германияга танишув сафари учун танлаб олинди. Ўзбекистон телерадиокомпаниясининг хорижий мамлакатларга эшиттиришлар дирекцияси директори муовини Гулнора Бобожонова, ушбу телерадиокомпания халқаро телекўрсатувлар дирекцияси шарҳловчиси Эльмира Тухфатулина

ва режиссёр-оператори Искандархўжа Ахмеров, Хоразм вилоят телевидениеси бўлим мудирлари Клара Шахобиддинова, Бухоро вилоят телерадиокомпанияси муҳаррири Обид Шабоновлар қаторига менинг ҳам номзодимнинг киритилганлигини эшитганда, чексиз қувондим. Хурсандлигим фақат мен кўрмаган, лекин кўп эшитиб, тарихини ўрганган ривожланган мамлакатни кўриш насиб этганлиги билан боғлиқ эмасди. Ҳатто гап кўпгина газета журналистлари ичидан мени танлаганларида бўлмасдан, балки газетамиз йўли, унинг муассиси ва моддий ҳамда маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаб турган шаҳар ҳокимлиги позицияси тан олинганида эди.

ЖУРНАЛИСТ ОБРҲЙИ

Германия оммавий ахборот воситаларида 60 минг журналист фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг бир қисми муҳаррир сифатида (булар хизматчилар, бевосита таҳририятда ишлайдилар), қолган қисми фақат қалам ҳақи олиб ишлашади.

Биз мамлакатда бўлган чоғимизда журналистлар нуфузи қандайлиги билан қизиқдик. Маълум бўлишича, аҳолининг фақат 13 фоизи журналистларни эътиборли одамлар қаторига қўшар экан. Кўпроқ врачлар (77%), муҳандислар (60%), судьялар (39%) обрўйга эга экан.

Айниқса, бу борада маҳаллий матбуотда ишлаётган журналистларга ҳавас қилмаса ҳам бўлади. Улар иш соати, даромади ва нуфузи бўйича охириги ўринда туришади. Шу сабабли бошқа соҳаларда етарли ишчи жойи бўлмаганлиги шароитида, нашриётларда ишчи кучи етишмайди. Хўш, шундай экан журналистларни ушбу касб нимаси билан ўзига тортади? Ана шу масала юзасидан тадқиқот ўтказганларнинг қайд этишича, журналистларнинг кўпчилиги уларнинг касби ранг-баранглиги билан жозибали эканлигини таъкидлашган. Уларнинг асосий қисми учун жамиятдаги камчиликларни, тартибсизликларни аниқлаш ва танқид қилиш ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Журналистлар маоши ҳам ҳар хил. Энди иш бошлаган муҳаррир (хизматчи) қарийб 5 минг марка олади. Агар у газетада алоҳида мавқега эга бўлиб, қўл остида ҳеч бўлмаганда яна бир нафар муҳаррир ишлаётган бўлса 7-8 минг марка олади. Тиражи катта газета ва журналларнинг етакчи журналистлари ва нодавлат телерадиокомпанияларда ишловчилар бундан ҳам кўпроқ иш ҳақи олишади.

Журналист жамиятда маълум имтиёзга эга. Бу қуйидагиларда намоён бўлади:

— ҳуқуқ соҳасида: журналист манбалардан маълумот олиш ва судда бу маълумотлар манбаини кўрсатмаслик ҳуқуқига эга;

— диққат-эътибор хусусида: мамлакатда ўтказиладиган барча тадбирлар давомида журналистларга алоҳида эътибор қаратилади;

— жамоатчилик фикрини шакллантириш борасида: оммавий ахборот воситалари орқали кўп миллионли аҳолига ўзининг шахсий фикрини баён қилиш имкониятига эга.

Германия журналистларининг мавқеи ҳақида гапирганда, уларнинг иш шароити бизникидан фарқ қилишини эслатиш жоиз. Таҳририят ва нашриётлар электрон воситалар билан жиҳозланган. Замонавий воситаларнинг қўлланилиши туфайли иш янгича ташкил этилиб, 500 йил ҳукм сурган қўрғошин ишлатиш усули сиқиб чиқарилди.

Журналист ўз мақоласини умумий тармоққа уланган компьютерда теради. Марказий бўлимда мақола мониторда кўздан кечирилади (бунда қоғоз ишлатилмайди) ва фақат тугмачани босиш йўли билан босмага юборилади.

АСОСИЙ МАНБА - РЕКЛАМА

Германия хусусий матбуотининг характерли хусусиятларидан бири фойда олишга йўналтирилганлигидир. Фойда эса реклама ҳисобидан олинади. Лейпциклик иқтисодчилардан бири 1915 йилдаёқ, газета эълон учун товар

сифатида жой ишлаб чиқарадиган корхона эканлигини ва бу товар фақат таҳририят қисми билан, яъни ўз материаллари билан бирга сотилишини таъкидлаган эди: «Газета фақат янгиликлар ва жамоатчилик фикрига таъсир этувчи насихатомуз мақоллардан иборат бўлган вақтлар бор эди. Аммо у даврлар аллақачон ўтиб кетган».

Бир эътибор қилинг-а, азиз газетхон, бу сўзлар айтилганига 80 йилдан ошди. Шу кунларда биз ўз газетамизда реклама берсак, тадбиркорлик билан шуғулланиб, харажатларимизнинг бир қисмини ўзимиз қоплашга интилсак, буни айримлар тушунишмайди. Ҳатто банк ходимлари психологиясини ўзгартиришга тўғри келмоқда.

Умуман олганда, газета нашр этиш ва сотишнинг ўзи фойда келтирмайди. Шпрингер нашриётида (17 та ҳар кунлик, 9 та ҳафталик газета нашр этилди, 12 минг ходим ишлайди) бизга айтишларича, газетанинг бир нусхаси учун 6 марка харажат қилинаркан. Уни сотишдан эса 1 марка олинаркан. Қолгани рекламадан тушаркан. «Франкфурт Аллгемайне» газетасида (тиражи 400 минг нусха, 1200 ходим ишлайди) эса рекламадан тушадиган даромад харажатларнинг 60 фоизини қопларкан. Бу кўрсаткич оммавий журналларда 80 фоизини ташкил этади.

Агар реклама бўлмаса, харажатларни қоплаш учун, масалан, «Цайт» газетаси баҳосини 2 баравар, »Велт”никени 3 баравар, «Штерн»никени 3,5 баравар оширишга тўғри келарди. Нархни бундай ошириш амалда мумкин эмас. Чунки газета ва журналлар бозори касод бўларди.

Газета ва журналларга бериладиган рекламалар сони мазкур нашрларнинг аҳоли ўртасидаги мавқеи ва тиражига боғлиқ. Кўп нусхада чоп этиладиган, кўпчилик қизиқиб ўқийдиганларининг рекламадан оладиган даромади ҳам кўп бўлади. Шу сабабли журналистлар маҳорати кўпроқ маблағ жалб қилишнинг асосий воситасидир.

ЖУРНАЛИСТИКАГА ОЛИБ БОРАДИГАН ЙЎЛЛАР

Журналист ўзининг зиммасига юклатилган вазифани талаб даражасида бажариши учун ижодий маҳоратдан ташқари билганларини таҳлил қилиб, бошқаларга етказа олиш қобилиятига эга бўлиши лозим. Бунинг учун нима муҳимроқ: журналистика бўйича профессионал таълимми ёки бирор бошқа соҳанинг мутахассиси бўлмоқми? Бу саволга Германия мисолида жавоб беришдан олдин шуни таъкидлаш лозимки, мамлакат ғарбида журналистларнинг фақат 35 фоизи, шарқида (1989 йилгача ГДРда яшаганлар) эса 75 фоизи олий маълумотга эга.

Олий мактаб бўлажак журналистларни амалий фаолиятга султ тайёрлашини ҳисобга олиб, бир қатор университетлар уларни ўқитишни амалий иш билан алоқада олиб боришмоқда. Айрим йирик нашриёт ва газеталар ўзлари учун малакали журналистлар тайёрлаш мақсадида курслар ташкил этишган.

“Франкфурт Аллгемайне” газетаси таҳририятида бўлганимизда журналистлар ўқитиши қандай ташкил этилганлиги билан яқиндан танишдик.

Курсда ўқиш муддати икки йил бўлиб, маъмурият билан келишган ҳолда бу муддатни ўн беш ойгача камайтириш мумкин. Ўқишга олий маълумотли йигит-қизлар қабул қилинади. Бу йил 250 даъвогар ўқишга ариза топширган. Уларнинг ёши 28-30да бўлган. Улардан тўрт варақ ҳажмида сиёсий ёки иқтисодий мавзуда мақола ёзиш талаб этилган. Ҳар бир мақола таҳлил этилиб, даъвогарлардан 30 киши танлаб олинган. Шундан сўнг улар бир кунга Франкфуртга таклиф этилиб, яна бир синовдан ўтишган. 35та саволдан иборат тестга жавоб бериш учун икки соат вақт ажратилган. Бизга айтишларича, саволлар анча мураккаб бўлиб, муҳаррирларнинг ўзлари ҳам уларга тўлиқ жавоб бера олишмас экан. Ушбу синовдан сўнг 30 нафар даъвогардан 12 нафари танлаб олинган. Улар билан бўлим бошлиқлари суҳбат ўтказишган. Даъвогарнинг шахси, ўз жамоасига лойиқ ёки нолойиқлиги обдон ўрганилган. Шундан сўнггина курсда ўқиши лозим бўлган 6 нафар тингловчи танлаб

олинган. Улар фақат 2 ой назарий тайёрганликдан ўтказилган. Қолган вақт мобайнида бевосита таҳририятда мақола ёзиш, уни таҳрир этиш, сурат тушириш, газетани саҳифалаш бўйича амалий тайёргарликдан ўтиб, таҳририят ва нашриётнинг барча бўлимларида тажриба орттиришган. Тингловчиларнинг ҳар бири вилоятлардан бирига юборилиб, у ердан газетанинг ўз муҳбири сифатида мақола ёзиб турган. Ана шу даврда газета таҳририяти қайси тингловчини ишга олиш масаласини ҳал қилади. Баъзи йиллар 6 кишидан фақат бир нафари таҳририятнинг ўзида ишга қолдирилган.

Ўқиш вақтида йигит-қизлар ҳар оғи 2900 маркадан ҳақ олишган. Бундан солиқ ушланса-да, лекин ойлик ставкасига яна 80-90 фоиз қўшимча ҳақ берилган. Умуман, ҳар бир тингловчини тайёрлаш учун 120 минг марка сарф қилинаркан.

Демак, малакали журналист тайёрлаш жараёни кўп босқичли, катта меҳнат ва маблағ талаб қилади.

ТЎРТИНЧИ ҲОКИМИЯТ НАЗОРАТ ҚИЛАДИ

Германия газета ва журналлари, радио ҳамда телевидение дастурлари сонининг кўплиги ва уларнинг ранг-баранглиги билан ажралиб туради. 1993 йил маълумотлари бўйича мамлакатда 386та ҳар кунлик, 31та ҳафталик ва 6та якшанба кунлари чиқадиган газеталар нашр этилган. Уларнинг умумий тиражи 33,2 миллион нусхадан иборат бўлиб, ҳар бир минг аҳолига 326 нусхани ташкил этган.

Оммавий ахборот воситалари ҳар бир демократик давлатда бўлгани каби Германияда ҳам тўртинчи ҳоқимият сифатида ҳоқимиятнинг бошқа бўғинлари фаолиятини назорат қилишга қаратилгандир.

Матбуот эркинлигининг конституцион асосини мамлакат Асосий қонунининг 5-моддаси ташкил этади. Унда ҳар бир шахс ўз фикрини айта олиш ва тарқатиш, имкон даражасидаги манбалардан бемалол ахборот олиш ҳуқуқига эга эканлиги

кафолатланиши ёзиб қўйилган.

Мамлакат миқёсида матбуот ҳақида қонун қабул қилинмаган бўлиб, ҳар бир ер (вилоят)нинг ўз қонуни бор.

Оммавий ахборот воситалари ўз фаолиятини демократик шароитда амалга ошириши учун ўз вақтида керакли маълумотни олиши лозим. Германияда федерал, ер ва маҳаллий маҳкамалар ҳузурида матбуот бюрolari мавжуд. Маҳкама журналистларга маълумот беришдан бош тортган ёки нотўғри маълумот берган ҳолларида, газета етказилган зарарни қоплашни талаб қилишга ҳақлидир.

Матбуот фақат расмий манбалардан олинган маълумотлар асосида ишлаганда ўз вазифасини жуда тор доирада амалга оширган бўларди, деб таъкидлашади немис журналистлари. Алоҳида шахслар эса турли хилдаги гап-сўзлардан қочиб, матбуотга маълумот беришдан бош тортишади. Шу сабабли журналист судда кимдан маълумот олганлигини кўрсатмаслиги мумкин. Журналист судда гувоҳлик бермаслик ҳуқуқига эга.

Оммавий ахборот воситалари қандай материални эълон қилишни ўзлари белгилайди. Улар ҳукумат фаолиятини ёритишади ва шарҳлайди. Ҳукумат тарқатилаётган материалларнинг шаклига ё мазмунига таъсир ўтказолмайди.

Ҳукумат ўз нуқтаи назари ўзи хоҳлаган тарзда баён қилинишини истаса, бошқа тижорат корхонаси ёки хусусий шахс каби ўз маълумотини нашр этилиши учун ҳақ тўлаши шарт.

Аммо Германиядаги матбуот эркинлигини бир томонланма тушунмаслик лозим. Матбуот давлат манфаатларига зарар етказадиган маълумотларни тарқатмаслиги билан бир қаторда, алоҳида шахсни ҳимоя қилиши ва шахсий ҳаётга аралашмаслик лозимлигини ҳисобга олиши зарур. Ҳар бир одамнинг шахсий ҳаётига, хусусан, жинсий ҳаётига, шахсинг ўзи бу ҳақда индамаганига қадар оммавий ахборот воситаларининг аралашувига йўл қўйилмайди. Одамларнинг шахсий ҳаёти ҳақида эса фақат у жамоатчиликка муҳим аҳамият касб этгандагина ҳикоя қилишади.

Журналистларни бирор бир суҳбатга таклиф этиб, суҳбат мазмунини матбуот орқали тарқатиш мақсадга мувофиқ эмаслиги таъкидланса, бу таклиф албатта инобатга олинади.

Биз, ўзбекистонлик журналистлар билан бўлган учрашувда «Озод Берлин» радиостанциясининг етакчи муҳаррири Томас Хатихт оммавий ахборот воситаларининг жамиятдаги ролига алоҳида тўхталди. Матбуот ва телевидение орқали ҳа деб зўрликни кўрсатиш, деди у, жамиятга зўрлик ишлатишни кўпайишига олиб келади. Масалан, Германия бирлашувининг салбий оқибатлари ҳақида 20та сюжет берилса, унинг ижобий оқибатлари ҳақида ҳам 20та сюжет берилади. Бунда ахборотнинг оммавий фикрни шакллантиришдаги мавқеи ҳисобга олинади.

Германия матбуоти маҳаллий газеталар сонининг кўплиги (370та), минтақалараро газеталарнинг камлиги (7та), сиёсий партиялар матбуотининг ривожланмаганлиги каби характерли хусусиятларга ҳам эга.

АХБОРОТ КЕРАКМИ - МАРҲАМАТ

Биз Германия оммавий ахборот воситалари иши билан танишувни сафаримизнинг иккинчи куни матбуот ва ахборот маҳкамаси фаолиятини ўрганиш билан бошладик. Маҳкамада 700га яқин ходим ишлайди. Унга учта вазифа юклатилган. Биринчиси, ҳукуматни ички ва ташқи воқеалар билан таништириш. Иккинчиси, мамлакат аҳолисини сиёсий маълумотлардан хабардор қилиб туриш. Учинчиси, чет эл жамоатчилигига хабарлар тарқатиш ва бунда ташқи ишлар вазирлиги билан ҳамкорлик қилиш. Матбуот ва ахборот маҳкамаси ўзини мамлакат аҳолиси учун яқин бўлган ташкилот ҳисоблайди. Маҳкама томонидан аҳолининг сиёсий билимини ошириш учун ҳар йили ўз ахборотлари асосида 17 миллион брошюра нашр этилади. Шунингдек, маълумот лозим бўлганда кўнғироқ қилинса кифоя, исталган хабарни компьютер орқали қабул қилиб олиш мумкин.

Матбуот ва ахборот маҳкамаси оддий маҳкама бўлибгина қолмай, вазирлик даражасидаги идорадир. Унинг бошлиғи вазир мавқеида бўлиб, ҳукумат аъзоси ҳисобланади. У федерал ҳукуматнинг расмий вакили ҳамдир.

Матбуот маҳкамасига бутун дунёдан ахборот келиб тушади. Ҳар куни 23 та ахборот агентлигининг 24 тилдаги материаллари, бошқача қилиб айтганда 3 миллион сўз ёки 10 минг варақ ҳажмидаги маълумот таҳлил этилади. Навбатчи муҳаррирлар энг муҳим янгиликларни танлаб, маълумотларни саралаб, электрон система орқали бир йўла олий федерал органдаги 70 абонентга узатишади. Янгиликлар бўлимининг ходимлари мамлакат канцлери учун 60 та газетадан хабар ва янгиликларни танлаб, тартибга келтиришади ва махсус папкага жойлаштиришади (канцлер папкаси). У ҳар куни эрталаб соат 7. 30 да ҳукумат бошлиғи столи устига қўйилади.

Мамлакат Президенти, канцлери, вазирлар, Бундестаг делегациялари сафари чоғида, улар ер юзининг қайси нуқтасида бўлганликларидан қатъи назар, телетайп ёки телефакс орқали керакли маълумотларни олиш имкониятига эга.

Матбуот ва ахборот маҳкамаси томонидан немис ва чет эл журналистлари учун ҳафтада уч марта матбуот конференциялари ўтказилиб турилади.

МАТБУОТ ВА ИНСОН МАНФААТЛАРИ⁴

Мана, азиз газетхон, янги 1997 йилнинг ҳам тўртинчи куни ўтмоқда. Бу бизнинг янги йилдаги дастлабки учрашувимиздир. Сиз қўлингизда газетамизнинг биринчи сонини тутиб турибсиз. Газета бу йил қандай бўлади, умуман бозор иқтисодиёти шароитида газетанинг жамиятдаги мавқеи ва ўрни қандай? Матбуот инсон манфаатларига қай йўсинда хизмат қила олади?

Келинг, шу ва шу каби масалалар атрофида мулоҳаза юритайлик.

Агар эътибор қилган бўлсангиз, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиснинг сессиясида муҳокама этилган қонунларнинг асосий қисми жамиятимизнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётига оид қонунлар эди. Бу бежиз эмас, албатта. Олдинги сессияларда иқтисодиётга оид муҳим қонунлар қабул қилинганди. Уларни ҳаётга тадбиқ этиш учун, улар ишлаши учун, керакли муҳит яратилиши лозим, замин зарур. Жамият ҳаётининг барча соҳаларини тартибга соладиган қонунларнинг мавжудлиги ва амал қилиши иқтисодиёт ривожланишига таъсир кўрсатадиган муҳим омилдир.

Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисидаги ҳамда журналистнинг касбига оид фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонунлар лойиҳаларини олиб кўрайлик. Биринчи қарашда, улар фақат оммавий ахборот воситалари ходимларига тегишлидай бўлиб кўринади. Аслида-чи? Ҳар иккала қонуннинг кучга кириши бутун жамият, ҳар бир шахс манфаати йўлида хизмат қилади. Чунки журналист касбига оид фаолияти қонун орқали ҳимоя қилинаётганлигини англаган ҳолда жамият ҳаётининг турли томонларини очиқчасига ёритишга, жумладан, камчиликларни ҳам рўй-рост, дадил ошкор этишга киришади. Натижада, ҳар бир демократик ҳуқуқий мамлакатда бўлгани каби, матбуот тўртинчи ҳокимият сифатида ҳокимиятнинг бошқа бўғинларини назорат қилиш функциясини бажаради. Матбуот жамиятнинг ҳақиқий кўз-қулоғига айланади, бундан бутун аҳоли манфаат кўради.

Тўрачилик, маҳаллийчилик, ўз хизмат вазифасини суистеъмол қилиш, оддий фуқаронинг қонуний талабини менсимаслик каби ҳозир тез-тез учраб турадиган иллатлар ҳақида очиқ, айбдорлар номма-ном тилга олиниб айтиладиган бўлса-ю, улар камайса, бу ҳамманинг фойдасига эмасми? Албатта, бугун қонун қабул қилинса, эртага журналистнинг иши беш бўлиб, дадил ёзишга ўтади, деб ўйлаш хатодир. Чунки охириги йилларда матбуотда ҳукм сурган «жим-житлик» турли даражадаги раҳбарларни танқидга, тўғри, одил сўзга нисбатан

жиззаки бўлишга олиб келди. Ҳақиқатни ёзган касбдошимиз тазйиққа, катта таъқибга учраши турган гап. Лекин энди бизни қонун ҳимоя қилади! Биз энди ўзимиз ички қўрқувдан, ички цензурадан халос бўлишимиз лозим.

Матбуот очиқ ва холис бўлишининг яна бир муҳим шарти бозор иқтисодиёти шароитида ишлашга ўрганишдир. Ҳалигача матбуотнинг бозор иқтисодиёти шароитидаги мавқеини тушунмайдиганлар боқимандалик кайфиятидан қутилмасдан фақат давлат томонидан бериладиган маблағга кўз тутиб туришади. Бюджетга ва корхоналардан тушадиган эҳсонга қараб туриш журналистларни мутеълик гирдобига тортади, тишини, аниқроғи қаламини ўтмас қилиб қўяди.

Ривожланган мамлакатларда матбуот давлатга қарашли бўлмасдан, ўз харажатларини ўзи қоплайди. Улар даромадининг асосий қисми реклама ва тижорат фаолиятидан тушади.

Газетамиз таҳририяти иқтисодий мустақилликнинг афзалликларини англаган ҳолда, ўтган 1996 йилда бу борада қатор ишларни амалга оширди. Натижада, харажатларимизнинг бир қисмини ўзимиз қопладик. Албатта, айланма маблағ етарли бўлмаган бир шароитда катта даромадга умид боғлаб бўлмайди. Лекин бу дастлабки қадам яхши тажриба мактаби бўлди. Биз, агар пухта ўйлаб иш юритилса, айланма маблағ масаласи ҳал этилса, газета бемалол ўз харажатларини ўзи қоплаши мумкинлигига ишонч ҳосил қилдик.

Тадбиркорлик билан шуғулланганимизнинг яна бир муҳим натижаси шуки, биз ўзимиз бозор иқтисодиёти субъекти сифатида кечаётган жараёнда бевосита иштирок этмоқдамиз. Жамиятимиз ҳаётининг ана шу соҳаси газетанинг ҳар бир сониди ёритиб борилаётганлиги шароитида бу муҳим амалий аҳамият касб этмоқда. Чунки банк ва солиқ инспекция тизимлари фаолияти билан, турли корхона ва ташкилотларнинг ўз шартнома мажбуриятларига муносабатлари каби кўплаб соҳалар билан бевосита тўқнашяпмиз. Албатта, газетамиз муассиси - шаҳар ҳокимлигининг моддий (ҳам маънавий) ёрдамисиз

ҳозирча фаолият кўрсатиб бўлмайди. Лекин аста-секин иқтисодий мустақилликка эришишимиз, бир томондан, бюджетдан газета харажатларига ажратилаётган маблағнинг бошқа зарур соҳага йўналтиришга, иккинчи томондан, газетанинг, ҳар бир журналистнинг эркинроқ бўлишига имкон беради.

Ушбу мақола сарлавҳаси бежиз қўйилган эмас. Айримлар «тепада айтилган гапга журналистлар дарров ёпишиб олишадида», деб ўйлаган бўлиши мумкин. Йўқ, гап фақат 1997 йил "Инсон манфаатлари йили" деб эълон қилинганлигида эмас. Умуман, матбуотнинг, бутун оммавий ахборот воситаларининг биринчи галдаги вазифаси инсон манфаатлари йўлида хизмат қилишдир. Шахснинг маълумот олиш ҳуқуқи таъминлашининг ўзиёқ унинг манфаатларига хизмат қилади. Кўп ўқиган, кўп билган одам ўзига ишонган, ўз ҳуқуқини ҳимоя қила оладиган ҳамда масъулиятни сезадиган бўлади. Бундан ташқари, таҳририятимиз ўзининг бу йилги фаолиятида аҳоли манфаатларини бевосита ҳимоя этишга қаратилган тадбирларни амалга оширишни режалаштирган. Биз аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш йўлида бажараётган ишимизни давом эттираемиз. Инсон ҳуқуқларини поймол қиладиган, одамларга тўраларча муносабатда бўладиган, ўз вазифаси бўйича аҳолига хизмат қилиши керак бўлган ҳолда, бу ишга панжа орасидан қарайдиган амалдорларнинг кирдикорларини ҳамда бошқа нуқсонларни очиқчасига қаламга оламиз. Биз бу ишда албатта аҳолига таянамиз. Ҳурматли газетхон, агар ноҳақлик билан юзма-юз келсангиз ёки бирор бир камчиликнинг гувоҳи бўлсангиз, бизга хабар қилишингизни сўраймиз. Нуқсонларга қарши биргаликда курашсак, ижобий натижа бўлиши турган гап.

Бу борада бажариладиган амалий ишларимиздан бири ҳақида батафсилроқ тўхталсак. Маълумингизки, республикамизда "Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида" Қонун қабул қилинган. Афсуски, амалда Қонун ишламаяпти. Ўрни ҳар куни, ҳар қадамда бизга сифатсиз маҳсулот сотишади

ёки сифатсиз хизмат кўрсатишади, аммо биз бирор марта айбдор қонунга биноан жазога тортилганлигини билмаймиз. Мазкур Қонун истеъмолчилар ўз ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида ихтиёрий равишда истеъмолчилар бирлашмаларини тузишлари мумкинлигини назарга тутди. Келинг, бу йўналишда ҳам кучларимизни бирлаштирайлик.

Ишончимиз комилки, биргалашиб ҳаракат қилсак албатта мақсадимизга эришамиз. Шунинг учун, ҳурматли муштарий, бир биримизга керакли эканлигимизни англаган ҳолда иш юритайлик. Лозим бўлганда, иккиланмасдан, бизга мурожаат этинг. Таҳририятимиз эшиклари Сиз учун очик. Келинг, кучларимизни бирлаштилайлик. Инсон манфаатини ҳимоя этиш энг муҳим ва муқаддас эканлигини ёдда тутайлик. Бу борада бир биримизга елкадош бўлайлик.

БИЗДА ЦЕНЗУРА БОРМИ?⁵

Ушбу савол билан ҳеч кимга бевосита мурожаат этмаган бўлсам-да, турли давраларда, учрашувларда, ўзаро суҳбатларда матбуотимиз тўғрисида гап кетганда, бот-бот бу ҳақда ўз фикрини билдирадиганлар топилади. Ана шу борада сўз юритганларнинг аксарияти сарлавҳада қўйилган саволга тасдиқ жавобини беришади. Нега шундай? Ахир, тоталитар тузум давридаги органлар - партия қўмитасининг тегишли бўлиmidан тортиб, махсус тизилма бўлган «лит»гача барча назорат ташкилотларига барҳам берилганлигига анча бўлди-ку! Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 67-моддасида «Оммавий ахборот воситалари эркиндир ва қонунга мувофиқ ишлайди. Улар ахборотнинг тўғрилиги учун белгиланган тартибда жавобгардир.

Цензурага йўл қўйилмайди», — деб ёзиб қўйилган.

Аммо...

Келинг, яхшиси гапни узоқдан бошлайлик.

ҲУҚУҚИЙ НИГИЛИЗМ

Хўш, ҳуқуқий нигилизм нима? Уни қандай тушунса бўлади? «Нигилизм» ибораси луғатларда жамиятдаги «ҳар қандай норма, принцип, қонунларни инкор этиш» деб талқин этилади. «Ҳуқуқий нигилизм» деганда энг аввало ҳуқуқни тан олмаслик, шунингдек, жамиятдаги мавжуд қонунларга юзаки қараш, уларни менсимаслик деб ҳам тушунилади.

Ҳуқуқий нигилизм собиқ шўролар мамлакатида оммавий равишда аҳоли онгига 20-30 йиллар давомида сингдириб борилди. Бу йўлда барча тарғибот воситалари ишга солинди. Бир томондан, ҳуқуқ ижтимоий ҳаётни тартибга солишнинг норасо, ҳатто зарарли шаклидир, у фақат вақтинча, зарурат туфайли эски жамиятдан олинган, деб уқтириб борилди. Бошқа томондан, давлат ҳокимиятига фақат у меҳнаткаш халқнинг ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя қилади, бу йўлда керак бўлса ҳеч қандай қонунга қараб ўтирмайди, деган қараш (бу адабиётда «патернализм» деб аталади) кенг тарқалди.

Ана шундай тарғибот билан бирга том маънодаги қатлиом - миллионлаб бегуноҳ кишиларнинг судсиз, текширувсиз ўлдирилиши ҳам ўз ишини қилди.

Одам ўз хоҳиш-иродасини очиқ айтишдан, ҳар қандай ташаббус кўрсатишдан ўзини тийишга мажбур бўлди. У дамдуз, одамови бўлиб қолди. Одамнинг озод иродаси йўқотилди, у шахс сифатида маҳв этилди. Инсон ўзини давлат аппарати олдида, у ерда ўтирган амалдорлар олдида ҳеч ким эмас деб тушуниш даражасига етди. Ҳар бир амалдор, аксинча, давлат номидан иш юритиб, ўзини минглаб кишилар тақдири учун ҳокими мутлақ деб биладиган бўлди. Кучли тўрачилик тизими шаклланиб, у энг мунофиқ тус олди.

Тизимнинг ўзи ҳам мунофиқ эди, десак тўғрироқ бўлади. Чунки қонунлар, жумладан, конституциялар қабул қилинган бўлса-да, уларнинг асосий моддалари, биринчи навбатда, инсон

манфаатларига дахлдор қисмлари ишламасди. «Қонун шунчаки ёзилади, бажарилмайди», «қоғозда бошқа, амалда бошқа», деган тушунчалар жамият аъзоларининг қон-қонига сингиб кетди.

МАҚСАД ВОСИТАНИ ОҚЛАЙДИМИ?

Мамлакатда давлат, фуқаролик жамияти ва шахс ўртасида ўзига хос муносабат тартиб топди. Унинг моҳияти шундаки, давлат амалда фуқаролик жамияти ва шахсни ютиб юборди. Лекин давлатнинг ўзи жамиятда тўлақонли ҳукмрон бўла олмади. Жамиятнинг ўзига хос ривожланиши туфайли партия ўзининг сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, маданий институтлари орқали барча соҳада ҳукмронликни ўз қўлига олди ва давлатни, демак у билан бирга фуқаролик жамиятини ва шахсни ютиб юборди.

Ягона ҳукмрон партия жамиятда ўзининг ягона ҳукмрон мафқурасини ўрнатиш учун ўрта аср иезуитларининг "мақсад - воситани оқлайди" шиорини қурол қилиб олди. Яъни, ягона мафқура ўрнатиш учун барча воситалар ишга солинди.

Большевиклар мафқурасини қабул қилмаганлар 1917-1923 йиллар мобайнида қамалди, сургун қилинди, йўқ қилиб юборилди. Айрим номи чиққан олимлар эса, чет элга ҳайдалди. Янги тузум учун «янгича» фикрлайдиган кадрлар тайёрлаш учун ана шу йиллар ичида қизил профессорлар институти ҳамда йўқсилларнинг «улуғ йўлбошчилари» номи билан аталган институт ташкил этилди. Туркистонда ҳам миллат фахри бўлган атоқли кишилар «миллатчилик» ва «сиёсий саводсизлик» да айбланиб, йўқ қилиб юборилди. Бошқача қилиб айтганда, ғояга қарши фақат ғоя ёрдамида курашиш ўрнига қўпол куч ишлатилди. Ана шундай йўллар билан ўрнатилган мафқура соҳасидаги бир хиллик, бир қолипда фикр юритилиши қандай хунук оқибатларга олиб келганлиги ҳаммамизга аён.

ЎТИШ ДАВРИ ТЎЎРИ АНГЛАНИШИ ЛОЗИМ

Азиз газетхон! Мақола сарлавҳасида қўйилган саволга кўпчиликнинг тасдиқловчи жавобининг сабаблари ҳақидаги фикримизни яқин ўтмишимизга назар ташлашдан бошлаганимиз бежиз эмас. Чунки каттаю кичик раҳбарлардан тортиб оддий фуқарога ақсариятимиз, ўша муҳитда шаклланганмиз. Ҳуқуқий нигилизм ва эски мафкура ҳукмронлиги таъсиридан тўла қутулиш, улар юкини елкамиздан ирғитиб ташлаш оғир кечмоқда. Тоталитар муҳит психологиясидан, ички қўрқув ва ваҳимадан озод бўлиш жараёни секин бормоқда. Албатта, реал ҳаётда кечаётган ўзгаришларни англаб етмоқ учун, янгиликларни қабул қилишга психологик жиҳатдан тайёр бўлиш учун вақт керак, фурсат зарур. Лекин жамиятда содир бўлган ўзгаришларни тезроқ аҳоли онгига сингдириш учун, янгича ижтимоий фикрни шакллантириш учун унинг илғор вакилларининг тинмай ҳаракат қилиши талаб этилади.

Бу йўлда интилиб, эскича тасаввур, эскича ақидаларни чилпарчин қилиб юборган мутафаккирларни, алломаларни тарих яхши билади. Улар, айниқса, жамият бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтаётган даврда кечаётган жараёнларни чуқур англаб олиб, халқ оммасини янги жамият ва янгича фикрлаш орбитаси (доираси, муҳити)га тортиш йўлида жонбозлик кўрсатишган. Бунга ўрбий Европада Уйғониш давридаги гуманистлар (Петрарка, Боккаччо, Роттердамский, Лютер, Рабле, Сервантес, Макиавелли ва бошқалар), феодал абсолютизмдан капитализмга ўтиш давридаги маърифатпарварлар (Вольтер, Руссо, Монтескье ва бошқалар), асримиз бошидаги Туркистон мутафаккирлари (Мунаввар Қори, Бехбудий, Фитрат, Авлоний ва бошқалар) фаолияти мисол бўла олади.

Бизнинг жамият ҳам ўтиш даврини бошдан кечираётган экан, янги иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, маънавий-маърифий жараёнларни аҳоли онгига етказадиган зиёлилар зарурлиги ўз-ўзидан равшан. Қўрқитилган одамларни сиёсий ва миллий ҳафсаласизликдан халос этиш учун улар хабарсизлигини енгиш

биринчи галдаги ўта долзарб вазифадир. Бежиз Юртбошимиз журналистларни шижоатли бўлишга, воқеаларни очиқ-ойдин баён қилишга даъват этаётган эмас. Президентимизнинг «Матбуот эркин бўлса, жамият ҳам эркин бўлади», деган сўзлари замирида катта маъно ётибди.

ТАНҚИДДАН ХОЛИ СОҲА БЎЛМАСИН

Ҳа, шундай, танқиддан холи соҳа, шахс бўлмаслиги лозим.

Биз ҳуқуқий давлат сари борар эканмиз, албатта, қонун устуворлигига эришмоғимиз даркор. Бирор бир маълумот ёки хабарнинг босилиш-босилмаслиги ё эълон қилиниш-қилинмаслиги қайсидир амалдор, у қандай мансабда эканлигидан қатъи назар, ихтиёрига ёки унга ёқиш-ёқмаслигига боғлиқ бўлмаслиги керак. Чунки ҳуқуқий давлатда, қонун йўли билан манъ этилмаган барча нарса рухсат этилган деб ҳисобланади.

Энди шундай бир ҳолатни тасаввур қилиб кўринг. Журналист долзарб мавзуда материал тайёрлаб муҳаррирга тақдим этди. Муҳаррир бирор бир сабабини кўрсатмай материални қайтарди. Мухбирнинг қистовидан кейин мақола (кўрсатув, эшиттириш)нинг айрим томонлари «катта»га ёқмаслигини маълум қилади. Ана шундан кейин журналистда қонун устуворлигига қандай қилиб ишонч қолсин. Унинг шуурида ўша эски замонинг «қоғозда бошқа, ҳаётда бошқа» қоидасига ишониш йўқолиши ўрнига мустаҳкамланиб боради.

Журналистнинг шашти бир-икки қайтарилгандан сўнг у сўнади. Ўзининг дилига яқинроқ бошқа иш излайди ёки ўрта-миёна мақола тайёрлаб юраверади. Ҳамма касофатнинг боши ҳам ана шунда. Қайси соҳа бўлмасин, ташаббус бўғилдими - тамом-вассалом. Ўрта-миёна ходимлар, ҳар нарсага "хўп, лаббай" деб турувчилар кўпаяди.

Яқинда газеталарнинг бирида қуйидаги ажойиб сўзларни ўқиган эдим: «Ватанни, халқни «ура» қилиб мақтаб юрганлардан

кўра унинг «оғриқ»ларини сезадиганлар кўпроқ севадилар». Агар ана шу «оғриқ»ни сезувчи журналист бўлса-ю, у ҳақда куюнчаклик билан, холисона кўпчиликка маълум қилса, у ўз юртини ўнчандон ортиқ севади, деб айтиш мумкин. Чунки журналист бирор бир муаммони кўтариб чиқиб, уни тезроқ ҳал бўлишига объектив равишда қатнашади, демакки Ватани равнақи йўлида хизмат қилади.

Ахир, танқиддан мақсад бировни ёки бирор бир соҳани ер билан яксон қилиш эмас-ку! Матбуотдаги танқидга ўта даҳшат деб, унинг мақсади бировни ишдан бўшатиш ёки қамашдан иборат деб қарашдан воз кечиш керак. Ошкоралик ва холис танқиддан мақсад хато-камчиликларни кўрсатиб, келажакда уларга йўл қўймаслик ва уларнинг олдини олишга эришишдан иборат. Бир марта яширинган иллат ё нуқсон келажакда ғовлаб кетиб, катта ярага айланиши мумкин. Ҳар бир нуқсон ёки муаммо атрофида ижтимоий фикр шакланса, уларни бартараф этиш шунчалик осон кечади. Агар бизда ҳам маҳаллийчилик, ошна-оғайничилик, порахўрлик, хизмат вазифасини суистеъмол қилиш каби иллатлар ҳақида, ёш болалар меҳнатидан пахта теримида фойдаланиш, боз устига уларни дарсдан қолдириш, аҳолиси етарли бўлган туман хўжаликларига талабаларни пахта теримига олиб чиқиш сингари давом этиб келаётган одатлар тўғрисида оммавий ахборот воситалари орқали очиқ, ошкора айтиладиган бўлса, жамиятимизга, барчамизга жуда фойдали бўларди.

Бизнинг онгимизга «фалончини қўли узун, қаёққа узатса етади», деган сўзлар, "ўйнашмагин арбоб билан, арбоб урар ҳар боб билан" мақоли қаттиқ ўрнашиб олган. Чунки Президентимизнинг бирор бир вилоятга бориб, халқ депутатлари кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида нуқсонларни очиқ ташлашини кутамиз. Шундан сўнг жасоратли бўлиб, аввал йўл қўйиб келинган камчиликларни тилга ола бошлаймиз. Ваҳоланки, барча иллатлардан хабардормиз.

МУҲИТ ТАРБИЯЛАЙДИ

Маълумки, мамлакатимизда келган чет элликларнинг аксарияти «Сизларда матбуот эркинми?» деган саволни беради. Чунки, юқорида қайд этилгандек, эркин матбуот эркин жамиятдагина бўлади. Кўпчиликка ўз фикрини ошқора айта олиш шахс эркинлигининг асосий гаровидир.

Бундан бир ойча олдин Тошкентда Германиянинг Аденауэр фондининг Ўзбекистондаги ваколатхонасида бўлган йиғилишда қатнашган эдим. Ваколатхона раҳбари В. Шрайбер республикамизнинг нуфузли газеталаридан бирининг мухбирига интервью берганлигини, бир неча кундан сўнг мухбир интервьюнинг газета бош муҳаррири томонидан «қайчиланган» кўринишда олиб келганлигини гапириб, бизда ҳали цензурага чек қўйилмаганини таъкидлади.

Ўзимизнинг аҳолини ҳам, чет элликларни ҳам бизда цензура йўқлигига ишонтиришнинг ягона йўли ҳаётни қандай бўлса шундай ёритишдан иборатдир. Бунинг учун ошқоралик муҳитини яратиш зарур. Холис танқидни на танҳо айта олиш, балки уни эшита олиш, қабул қилиш учун ҳамма тайёр бўлиши лозим. Матбуотимизнинг ҳозирги аҳволи эса жамиятнинг сиёсий ва маънавий савиясини ифодалаб турибди. Жамият қандай бўлса, матбуот ҳам шундай бўлади. "Ҳар бир халқ қандай ҳукуматга лойиқ бўлса, шундай ҳукуматга эгадир", деган нақлни матбуотга нисбатан ҳам ишлатиш мумкин.

Фақат керакли муҳит яратилгандагина жамиятнинг илғор вакиллари оммавий ахборот воситалари орқали Ватан равнақи йўлида зарур ижтимоий фикрни шакллантиришга эришишлари мумкин.

Ошқоралик муҳити ҳақида, матбуотнинг тўртинчи ҳокимият сифатида шаклланаётганлиги энгил кечмаётганлиги тўғрисида сўз юритганда вақт омилини ҳам инобатга олмасдан илож йўқ. Чунки жамият, жумладан, матбуотнинг демократик йўлдан ривожлана бошлашига ўарбда бундан кўп йиллар олдин асос

солинган эди. «Ҳокимиятнинг уч бўғини», «ҳуқуқий давлат», «шахс эркинлиги» тушунчалари у ерда кўп йиллик, ҳатто бир неча асрлик тарихга эга. Масалан, ҳокимиятнинг уч бўғини ҳақидаги фикрлар Англияда бундан уч юз йил олдин айтила бошланган эди. Бундан 250 йил аввал эса франциялик мутафаккир Шарл Монтескье ўзининг «Қонунлар руҳи ҳақида» номли китобида ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро ва суд бўғинлари бир биридан ажралган ҳолда амал қилиши мамлакат ривожининг омили эканлигини асослаб берган эди. Шахс дахлсизлиги ҳақидаги қонун Англияда 1679 йилда қабул қилинган эди.

Бизда эса «ҳуқуқий давлат» тушунчаси очиқ матбуотда биринчи марта тилга олинганлигига 8 йил бўлди.

Албатта, бизнинг ўарб жамияти ва матбуоти демократия сари ҳаракат қилганичалик вақтимиз йўқ. Бизда уларда демократлаштириш жараёни бошланганидан кўра бошқача иқтисодий, ижтимоий, маънавий вазият мавжуд. Шу сабабли ҳуқуқий демократик давлат сари интилишимиз, матбуот, радио ва телевидениенинг ҳақиқий тўртинчи ҳокимият даражасига кўтарилиш жараёни унчалик кўп чўзилмас, иншооллоҳ. Бу ўзимизга, ҳар биримизга боғлиқ.

Айниқса, «Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида» ҳамда «Журналист фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги Қонунлар оммавий ахборот воситаларининг мавқеини янада мустақкамлашга хизмат қилиши шубҳасиздир. Президентимиз ташаббуси билан ишлаб чиқилган ва бу ташаббусга жавобан Олий Мажлис томонидан қабул қилинган ҳар иккала Қонун биз, журналистларнинг фаолиятимиз учун кенг имкониятлар яратиш билан бир қаторда, зиммамизга катта масъулият ҳам юклайди. Масъулиятни чуқур ҳис этган ҳолда имкониятдан фойдаланиш ўзимизга боғлиқ.

ОШКОРАЛИК МУҲИТИ ЗАРУР⁶

*Яхши ҳамки рақибларим бор,
Кам-кўстимни кўриб туради.
Баъзан бевақт берса ҳам озор,
Лекин ҳушёр қилиб туради.*

Нақадар тўғри ва топиб айтилган сўзлар. Шоир Шуҳрат томонидан ҳаётнинг ачиқ сабоқлари асосида ёзилган ушбу тўртликни ноҳақлик билан юзма-юз келган пайтларимда беихтиёр эслайман. Аммо кейинги йилларда «рақибларим» ибораси ўрнига «дўстларим» иборасини ишлатаману, шоир сўзларини матбуотга нисбат бераман. Дарҳақиқат, матбуотни дўст деб билган одам унда кам-кўсти ҳам акс этганини кўради, юраги озор топса-да, ҳушёр тортади, камчилигу нуқсонларини бартараф этиш пайида бўлади. Аслида, барча тараққий этган демократик мамлакатларда шундай. Биз ҳам матбуот чиқишига ана шу тарзда қарамоғимиз учун демократия ҳамда ошкоралик шароитида яшаш илмидан бохабар бўлмоғимиз зарур.

Маълумки, оммавий ахборот воситалари ижтимоий демократик институтлар қаторига киради. ОАВ жамиятни демократлаштириш жараёнига бевосита таъсир этиш билан бирга, унинг ўзи ҳам жамиятдаги демократия даражасига боғлиқдир. Президент И. Каримов «Озодлик» радиоси ходимлари билан суҳбатида "Демократия, демократиянинг асосий шарти бўлмиш матбуот эркинлигини таъминлаш, умуман, матбуот ҳақида фикрим шундай: жамоатчиликнинг, халқнинг ҳокимиятга нисбатан, Президентга нисбатан, умуман, мансабдорларга нисбатан билдирган фикрини ифодаловчи матбуотгина демократик матбуот ҳисобланади», деб таъкидлаган эди.

Юртимизда на шўро замонида, на ундан олдин ҳақиқий демократия, демократик тамойилар бўлган. Биздаги катта-кичик бошлиқлар демократия шароитида раҳбарлик қилиш қандай бўлишини ўрганиб олишлари керак бўлади. Жумладан, матбуотнинг ҳолисона чиқишига тўғри муносабат билдирмоқни

ҳам ўрганишлари лозим. Бу ҳол қанчалик тез юз бериши нафақат уларнинг ўзига, балки матбуотга ва унинг жамоатчилик томонидан қўллаб-қувватланишига ҳам боғлиқ. Демократик тамойиларни “тепа”дагилар ўзлаштириб олишлари, ўз фаолиятининг асосий шартлари деб тан олишлари учун “паст”дагилар, яъни ҳар бир фуқаро улар фаолиятига нисбатан очиқ-ойдин фикр билдириши талаб этилади. Қанчалик аччиқ бўлмасин, ҳақиқатни қабул қила олиш, “ҳазм” қила билиш демократия шароитида яшашнинг шартларидан биридир.

Оммавий ахборот воситалари орқали ислохотларимизга тўсқинлик қилувчиларни, Президент фармонларини бажаришда сусткашликка йўл қўювчиларни фош этиш жамиятда демократик жараёнларни тезлаштиришга йўл очади. Эскилик билан янгилик ўртасида кураш бораётган ҳозирги ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий шароитда муаммолардан кўз юмиш, фақат ижобий мисолларга мурожаат этиш жамиятга ҳеч қандай наф келтирмайди. Аксинча, ҳаётни бўйб кўрсатиб, мамлакатнинг олға қараб ривожланишига тўсиқ бўлиш ҳеч гап эмас. Фақат ижобий фактлар ҳақида, боз устига гапни айлантириб, “пафос” билан ёзадиган журналистлар Ватан равнақи йўлида ғов бўлаётганлигини ё тушунмайди ёки тушунса ҳам эътибор қилмайди. Ўзининг тинчини ўйлайди. Катталарга ёмон кўринишдан қўрқади. Бундайларнинг қулоғи тинч, кайфияти чоғ, усти бут. . .

Маълумки, матбуотнинг кучи - омма билан алоқада. Мана, кўп миллионли муштарийларга эга бўлган “АиФ” ёки “Труд” газеталарини олинг. Газетхонлар саволларига жавоблар, улар кўтарган муаммоларнинг таҳлили, жойлардан юборилган хабару мақолалар ушбу нашрларнинг ўқишли бўлишини таъминламоқда.

Долзарб мавзулардаги чиқишларимиз, ижтимоий масалаларга бағишланган мақолаларимиз атрофида кенг жамоатчилик фикр билдирса, уларни муҳокама этишда фаол қатнашса, муаммолар атрофида ижтимоий фикр шаклланиб,

тезроқ тугатилишига имкон туғиларди. Ҳаётимизда учраб турадиган мавжуд муаммо ва камчиликлар, аввало жойлардаги мутасадди раҳбарларнинг уқувсизлиги, ўз ўрнида эмаслиги, масъулиятсизлиги оқибатидир. Ана шундай шахсларнинг самарасиз, кўп ҳолларда зарарли фаолияти ҳақида матбуот чиқишига жамоатчилик ўз вақтида муносабат билдирса, бундайлардан жамият тезроқ қутулади.

Ошкоралик бўлмаган жойда чуқур илдиз отадиган энг хавфли иллат - бу раҳбарларнинг доҳийлик касали ва улар қўл остидагиларнинг лоқайдлик дардига мубтало бўлишидир. Шу сабабдан ҳам ривожланган демократик мамлакатларда оммавий ахборот воситаларининг ҳокимият фаолиятини назорат қилиб туриши, ҳокимият билан жамият ўртасида холис воситачи сифатидаги хатти-ҳаракати, мавжуд камчиликларни рўй-рост очиб ташлашга бўлган интилиши аҳоли томонидан қўллаб-қувватланади. Мабодо ана шундай фаолияти учун журналист ёки матбуот органи тазйиққа учраса, бутун жамият унинг ҳимоясига отланади. Бизда-чи, эски психология ўрнашиб қолган: бошлиққа гап қайтармаслик, унинг кайфиятига қараб иш тутиш, кўзига тик қарамаслик, камчилигини яшириб, ижобий хислатларини бўрттириб кўрсатиш ва ҳоказо. Боз устига серандишалик...

Ҳақиқат аччиқ бўлса-да, у иш манфаати учун сув билан ҳаводек зарурлигини ҳуқуқий демократик мамлакатларда яхши ўзлаштириб олишган. Шу сабабли матбуот чиқишларидаги аччиқ ҳақиқатни жамият “ҳазм” қилиб юборади.

Дунёнинг кўпгина мамлакатларида маҳаллий газеталарнинг нуфузи баланд. Ўқувчилари ҳам кўп. Чунки маҳаллий нашрлар газетхонларга яқин бўлган мавзуларни ёритади, содир бўлган (ёки юз бериши кутилаётган) воқеа ва ҳодисалар билан таништириб боради. Германияда бундай газеталар сони 370та, минтақалараро тарқатиладиганлари эса атиги 7та. Мен уларни кўздан кечирарканман, мамлакатимизда чоп этиладиган вилоят, шаҳар ва туман газеталарининг аҳволи ҳақида ўйладим. Очиғини айтганда, маҳаллий матбуот нашрларининг нуфузи пастлиги

таҳририятлар ва босмаҳоналарнинг замонавий техника билан жиҳозлашдаги ночор аҳволи билан белгиланади, десак унчалик тўғри бўлмайди. “Бизда иқтидорли журналистлар йўқ”, “журналистларимизда журъат етишмайди”, “ички цензурадан қутулиш керак”, деб нолиймиз. Хўш, дадил ёзаётганларни ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватлаяпмизми? Ички цензура ташқи «цензор» (муҳит)нинг сояси эканлигини англаган ҳолда ҳаракат қилмоқ лозим. Ошкоралик муҳитини қарор ва қонунлар билангина вужудга келтириш мушкул. Бу йўлда маҳаллий раҳбарларга кўп нарса боғлиқ.

Фикри ожизимча, маҳаллий нашрларнинг нуфузини кўтариш, жойларда ошкоралик муҳитини вужудга келтириш учун биринчи раҳбарлар масъулиятини ошириш зарур. Маҳаллий матбуот нашрлари мунтазам муҳокама этилса, марказий нашрларда улар ҳақида таҳлилий мақолалар чоп этилса, мақсадга мувофиқ бўларди. Шунда жойларда танқиддан холи соҳалар қолмасмиди?!

СИЗ БОРУ БИЗ БОРМИЗ⁷

Азиз газетхон!

Ҳурматли муштарий!

Йилда бир марта нишонланадиган касб байрамимиз арафасида турибмиз. Байрам баҳона ишимиз ҳақида, режалар хусусида, ўзаро муносабатларимиз тўғрисида фикр юритишга жазм қилдим.

Баъзан ўзимга ўзим савол бераман. Саволлар кўп. Шиддат-ла ўзгараётган замон билан, давр билан ҳамнафас бўла олаяпмизми, бирга қадам ташлаяпмизми? Ўзи журналистнинг бурчи, матбуотнинг вазифаси нима? Матбуот ва жамият, журналист ва муштарий муносабати ҳар иккала томоннинг ривожи учун қандай таъсирга эга?

Келинг, ана шу ва вужудга келиши мумкин бўлган бошқа саволлар атрофида мулоҳаза юритиб кўрайлик.

Яқин ўтмишда газета коллектив тарғиботчи, ташвиқотчи ва ташкилотчи деб ҳисобланарди. У тарбиячи ҳам саналарди. Тарбия гап билан (ўрناق кўрсатиш билан эмас) амалга оширилишига ишонган ўша даврда газеталаримиз ҳам гапхона бўлиб кетган эди.

Британиялик журналист Дэвид Рэндалл 1996 йил рус тилида чоп этилган «Универсал журналист» китобида газетанинг вазифаси ҳақида сўз юритиб, куйидагиларни ёзади: «Газетанинг роли - жамият учун қизиқиш уйғотадиган мавзуларда янги информация топиб, уни баҳолаб, ҳаққоний, имкони борича тез ва аниқ ўқувчиларга етказиш». Масалан, ўқувчиларига кинонинг сўнгги янгиликлари ҳақида фикри қандайлиги хусусида маълумот беради, помидор экишни ўргатади. Лекин янги информациясиз булар ҳаммаси бўлиб олдинги маълум хабарларга фақат шарҳдир. Шарҳ, қанчалик қизиқарли бўлмасин, янгилик бўла олмайди. Янгилик - бу информация.

Демак, газетанинг, умуман, оммавий ахборот воситаларининг бош вазифаси кишиларга ахборот етказиш, уларни хабардор қилишдир.

Шу йилнинг апрель ойида Тошкентда халқаро форум бўлиб ўтди. Унда қатнашган Германия ва Туркия журналистлари биз, Ўзбекистонлик ҳамкасбларига қарата «газеталарингизни замонавий техника билан жиҳозланиши талаб даражасида эмаслигини биламиз, лекин қизиқарли ёзиш, фактларни тўғри ва холисона баён қилиш учун техника воситалари керак эмас-ку!», дейишган эди. Чет эллик мутахассислар бизнинг асосий камчилигимиз факт ва шарҳни қўшиб юбораётганлигимизда деб ҳисоблашади.

ўарб журналистикасида факт ва шарҳни бир-биридан ажратиш одатга айланган. Бирор-бир воқеа ё ҳодиса қандай бўлса шундайлигича газетхонга етказилади. У ҳақда керак бўлса ўқувчининг ўзи хулоса чиқариши учун имкон берилади. Агар ўша воқеа ё ҳодисани шарҳлаш лозим бўлса, яъни у ҳақда журналист ўз фикрини баён қилишни лозим топса, унинг шарҳи газетанинг

махсус ажратилган саҳифасида «шарҳлар» рукни остида чоп этилади. ўарбда 1921 йилда бир англиялик газета муҳаррирининг «қанча хоҳласангиз, шарҳлайверинг, лекин фактлар - муққадас» деган сўзлари кенг тарқалган. Бундан фактни ўрни баланд, унинг қиммати юқори деган хулоса келиб чиқади. Чунки факт бўлса уни шарҳлаш ҳаммининг кўлидан келади. Яъни ҳар кимнинг ўз фикри бўлиши мумкин (бу фикр қанчалик чуқур ёки юзаки эканлиги - бу бошқа масала).

Биз эса кўпгина соҳаларда даврдан орқада қолиб, эскича психология, қотиб қолган қарашлардан қутула олмаганлигимиз каби, журналистикада ҳам эски қолиплар доирасидан чиқиб кетишимиз оғир кечмоқда. Ҳамон кичкина фактни баён қила туриб, каттагина кириш қисми (албатта, кучли "пафос" билан битилади) ва ундан қолишмайдиган, кўпинча панду насихатдан иборат хулоса қисми ёзилади. Факт, янгилик журналистнинг шахсий фикр-мулоҳазалари ҳамда ундан кейин материалга теккан бўлим бошлиғи, бош муҳаррирнинг ўтқир қалами зарби остида йўқолиб кетади. Натижада, бундай мақолани ўқиган газетхон уни ёзишдан мақсад нимада эканлигини тушунолмасдан овора бўлади. Баъзан муаллифнинг ўзи ҳам шу куйга тушиб қолади.

Азиз муштарий! Газетанинг байрам сониде бу гаплар нега ёзилди экан, деб ҳайрон бўлманг. Мақсад - замонавий журналистика қандай бўлиши устида мушоҳада юритиб, бизнинг бу борадаги интилишларимиз нечоғлик самарали бўлаётганлиги ҳақида сизларнинг фикрларингизни билиш. Биз ҳам замона шиддати билан оёқ ташлаб ўзгаришга, янгиланишга интилаяпмиз. Газетамиз саҳифаларида шахримиз ҳаётининг барча томонларини холисона ёритиб боришга ҳаракат қилмоқдамиз. Бу вазифани қанчалик уддалаётганлигимизга, азизлар, ўзларинг баҳо бераверинглар.

Шу билан бирга, сизларнинг бевосита иштирокларингиз, ютуқ ва камчиликларимиз ҳақида билдирадиган фикру мулоҳазаларингизсиз газетани сизу биз кутган даражага кўтариб

бўлмайди. Сиз бору биз бормиз.

ҲАҚИҚАТ БИР ХИЛДА АЙТИЛСИН⁸ амалдорга ҳам, оддий фуқарога ҳам

Кейинги пайтда матбуотимизнинг бугуни ва эртанги кунига бағишланган қатор мақолалар эълон қилинди. Қани энди улар ғоятда муҳим ва жамиятимизнинг келажакдаги тараққиётида ҳал қилувчи омил ҳисобланмиш оммавий ахборот воситаларини демократиялаштириш муаммосини кенг жамоатчилик иштирокида муҳокама этишда туртки бўлса эди. Матбуотни, демакки, жамиятимизни янгилашга, поклашга ўз ҳиссасини қўшмоқчи бўлган ҳар бир мустақил фикрловчи ватандошларимиз мулоҳазаю таклифини айтиши лозим, деб ўйлайман. Чунки матбуот эркинлиги - ҳар биримиз эркинлигимиз кафолатидир.

Ҳа, матбуотнинг вазифаси, жамиятда тутган ўрни, ўзбек журналистикасининг бугунги аҳволи, жаҳоннинг илғор мамлакатлари ОАВ даражасига етиши учун нималар қилиш кераклиги ҳақидаги масалалар атрофида фикр юритиш фақат ОАВ ходимлари билан чекланмаслиги керак экан.

Жамият қандай бўлса, матбуот, радио ва телевидение ҳам шундай. Бу ҳақ гап (худди «жамият қандай бўлса, раҳбар ўшандай»дек). Лекин бундан жамият қачон ўзгарса, матбуот (раҳбар) ҳам ўшанда ўзгаради, деган хулоса келиб чиқмаслиги керак. Шундай бўлганда, матбуот жамият ривожини билан бирга бир хил қадам ташлаб борарди. У вақтда матбуотнинг жамият тараққиёти, унда кечаётган демократик жараёнларни тезлаштириш ва чуқурлаштириш борасидаги роли ҳақида гапиришга ҳожат қолмасди.

Журналист жамиятнинг энг илғор ва зукко вакиллари қаторида бир қадам олдинда юриши ҳамда ундаги оғриқ нуқталарни вақтида аниқлаб, улардан барча ҳамюртларини огоҳлантириб боришга даъват этилган фидойидир. Бунинг учун

фақат чуқур билим ва тажриба камлик қиларкан. (Ҳозирги журналист ва бош муҳаррирларнинг кўпчилигини билимсиз ё тажрибасиз деб бўлмайди-ку!). Юксак маънавийлик ва юксак ғоялар -инсонпарварлик, инсон ҳуқуқларини ҳимоя этишга тайёр туриш мужассам бўлмаган журналистика ўз олдига турган вазифаларни талаб даражасида ҳал этолмаслиги маълум.

Мана, биз матбуотнинг вазифаси ҳақидаги масалага етиб келдик. 20-йилларнинг охирида ташкил этилган Би-Би-Си радиосига раҳбар этиб тайинланган лорд Райт журналистика ва ўз радиосининг вазифасини қуйидагича белгилаган эди: хабардор қилмоқ, кўнгил очмоқ ва билим бермоқ.

Айрим ривожланган мамлакатларда журналистиканинг яна бир вазифаси мавжуд. Бу - жамоат назоратини ўрнатиш вазифаси бўлиб, ҳамма нарсага шубҳа билан қараш, ҳамма нарсани жамоа ҳукмига ҳавола этмоқликдир. Бунда матбуот ҳукумат билан жамоатчилик ўртасида холис воситачи ролини бажаради. Ҳар ҳолда шундай бўлиши керак.

Агар журналистикамиз олдида ҳам юқорида тилга олинган вазифалар турибди, деб айтадиган бўлсак, унда ушбу вазифаларни қандай уддалаяпмиз? Айнан ана шу аниқ савол атрофида барча баҳс-мунозараларимизни олиб борсак, улар ижобий натижа келтириши мумкин деб ўйлайман. Аксарият газеталар талабга жавоб бермаётганлигининг субъектив ва объектив сабаблари ҳақидаги фикрларни ҳам ана шу масала билан боғлаб олиб борсак тўғри бўлади.

Бунинг учун дастлаб ўша сабабларнинг ўзини номма-ном санаб ўтишга тўғри келади. Журналистиканинг амалдаги ҳолатига бевосита таъсир этувчи субъектив омиллар қаторига журналистнинг билими, дунёқараши, поклиги, фидойилиги, ўзгалар дардини ўз дарди деб қабул қила олиши, ички цензордан қай даражада қутула олганлиги кабиларни киритиш мумкин. Объектив омилларга тегишли қонунчилик асосининг аҳволи, ташқи цензуранинг амалда бор-йўқлиги, раҳбарларнинг матбуот чиқишига (айниқса, бизнинг Шарқ шароитида) муносабати,

журналистлар тайёрлаш тизимининг аҳволи кабилар киради.

Энди субъектив ва объектив омилларнинг ҳар бирини журналистикамиз олдида турган вазифалар билан боғлаб уйғунликда таҳлил этсак, масала анча ойдинлашади. Яъни, матбуотимизнинг замон талабига мос равишда тараққий этиши учун нималар қилиш лозимлиги кўзга ташланади.

Кўриниб турибдики, кенг қамровли ушбу масалани бириккита газета мақоласи доирасида ёритиш амри маҳол. Унинг айрим жиҳатларини камина маҳалий ва марказий газеталарда баҳоли қудрат кўтарган эдим. Бунга мисол тариқасида “Ўзбекистон овози” газетасида босилган “Германияда газета ўқишадими?” (7.01.97 й.), “Хуррият” газетасида эълон қилинган “Бизда цензура борми?” (18.06.97 й.) ва “Ошкоралик муҳити зарур” (17.06.98) каби мақолаларини айтиб ўтишим мумкин.

“Умумий муаммо” тушунчасини четга йиғиштириб қўйиб, яъни маддоҳликка берилмасдан, субъектив ва объектив омилларнинг журналистиканинг вазифаларидан бирига таъсирини кўриб чиқсак. Масалан, хабардор қилмоқ вазифасини олиб кўрайлик. Уни оммавий ахборот воситалари тўласинча уддалай олмаяпти. Янгиликлар оқими асосан иқтисодиёт хабарлари ва ижобий характердаги материаллардан иборат. Серқирра ҳаёт, унинг қувончу ташвишлари, кўча-қуйда, бозор-ўчарда, тўй-маъракаларда айтилаётган фикрлар, муҳокама этилаётган масалалар худди бизга бегонадай. Бундай ҳаёт гўёки бошқа жойда кечаяпти-ю, жамоатчиликни ундан ОАВ орқали хабардор қилиш шарт эмасдай. Албатта, ҳаётни қандай бўлса шундай тасвирлаш, воқеаларни ёритишда таҳлилий-танқидий ёндошиш журналистнинг касб маҳорати, савияси, поклиги, холислиги, фидойилигига ҳам боғлиқ. Масалан, бир газета холисона танқид қилган мансабдор шахс ёки йирик тадбиркор ҳақида ижобий мақола берган бошқа газета журналисти хатти-ҳаракатини, пахтазор хабарларини жанг майдонидаги репортаж каби эфирга узатаётган тележурналист фаолиятини субъектив омиллар билан баҳолаш мумкин.

Лекин журналистикамизнинг ҳозирги аҳволини, асосан, объектив омиллар белгиламоқда, десак хато бўлмайди. Шундайгина юзада турган мисолларга мурожаат қилайлик. Жойлардаги хато-камчиликлар ҳақида Президент иштирокида ўтадиган навбатдан ташқари сессиялардан кейин бонг кўтариш одатга айланган. Лекин ўша камчиликлардан журналистлар аввалдан хабардор бўлади-ку. Чунки уларнинг аксарияти ҳақида одамлар орқаваротдан гапириб юради. Янги тайинланган ҳоким юқори лавозимларга, энг “мойли” мансабларга аслида бирор бир жиҳати билан ҳам ушбу вазифаларга арзимайдиган қариндош-уруғларини, таниш-билишларларини тайинлашини, мансабдор шахсларнинг халқ пули ҳисобига қураётган қўша-қўша ҳовлиларини, данғиллама тўйлари-ю, олаётган “тўёна”ларини ёки аҳолиси зич жойлашган туманларга, ишчи кучи етарли бўлган хўжаликларга шаҳарлик ҳашарчиларни пахта йиғим-теримга жалб этиш, бунда пахтанинг ҳар kilosи қанчага тушаётганлигини ва бу иқтисодий оқибатларни чуқур таҳлил қилиб, ОАВ орқали халқ ҳукмига чиқарган журналист ва бош муҳаррирнинг аҳволи не кечишини айтиб ўтирмаса ҳам бўлади.

Чунки бу ва бошқа кўплаб хато-камчиликлар ҳақида турли даражадаги ҳуқуқ-тартибот ва назорат органлари хабардор бўла туриб, “навбатдан ташқари сессия”гача жим турган бир вақтда, оддий бир журналист нима ҳам қила оларди?!

Бир куни вилоят газеталаридан бирининг бош муҳаррирдан “вилоятда шунча муаммо бўла туриб, ҳафтада ўзи 2-3 марта чиқаётган газетангизнинг бир саҳифасини нега Россия матбуотидан кўчириб олаётган материаллар билан тўлдираяпсиз?” деган саволимга “ахир, газетамизни ҳоким мақтаяпти-ку”, деб жавоб олган эдим. Мана, сизга мантиқ. Газета ўқувчилар назаридан қолаётганлиги, тиражи тушаётганлиги гап эмас. Асосийси, у “юқори”га маъқул бўлсин. “Мен ҳақиқатни гапираман. Фақат шоҳга керакли ҳақиқатни”, деган экан бир мулозим. Ваҳоланки, инглиз журналисти Дэвид Рэндалл таъкидлаганидек, “газета ҳаёт-мамоти уни сотишдан тушадиган

фойдага боғлиқ бўлган шароитда, яъни бозор иқтисодиёти матбуоти учун ўқувчилар энг керакли одамлардир. Ўқувчилар газета сиғиниши лозим бўлган Худодир. Уларсиз газета хазон бўлади”.

Бошқа бир вилоятнинг иқтисодий жиҳатдан анча бақувват газетаси бош муҳаррирдан газетага танқидий мақолалар босилмаётганлигининг сабабини сўраганимда, қисқа қилиб: “биз вилоят ҳокимлигининг расмий органимиз-ку”, деб жавоб берган эди. Демак, газетанинг дадиллиги фақат иқтисодий эркинликка боғлиқ эмас экан.

Зукко ўқувчи юқоридаги мисоллардан демак, “жамият қандай бўлса матбуот ҳам ўшандай” деган хулоса тўғри экан-да, бундай бўлса, бу ёпиқ доирадан чиқишнинг иложи йўқ экан-да”, деб ўйлаган бўлиши мумкин. Йўқ, ундан чиқиш мумкин. Биринчи раҳбарларнинг дон, пахта ва бошқа иқтисодий кўрсаткичлар билан бир қаторда матбуот аҳволи бўйича ҳам масъулиятини ошириш зарур. Вазирлар Маҳкамасининг йилнинг чораги якунига бағишланган йиғилишида бошқа масалалар қаторида матбуот, радио, телевидение аҳволи ҳам муҳокама этилса, мақсадга мувофиқ бўларди. Масалан, агар ҳар бир йиғилишда учта вилоят матбуоти ва 3-4 та марказий нашр чуқур таҳлил этилса, бир йил давомида барча вилоятлар ва марказий газеталарнинг аксарияти муҳокамадан ўтарди. Ана шундай муҳокамалар натижаси кенг оммага етказилса, улар ҳам биринчи раҳбарнинг ўз вазифасини қандай бажараётганлигини баҳолашда бир мезонга айланса, ОАВда ижобий ўзгаришлар тезроқ юз берар эди. Бу бир томондан, бизда эндигина демократик тамойиллар тетапоя бўлаётган шароитда жуда муҳимдир. Бошқа томондан эса, ўтиш даврида давлат бош ислоҳотчи эканлиги матбуотда ҳам, уни демократиялаштиришнинг чуқурлаштиришдаги бевосита раҳбарлигида намоён бўлиши зарур.

Бу гапларимдан матбуотимиздаги камчиликлар учун журналист ва бош муҳаррирларнинг айби йўқ, барча масъулият давлатга, мансабдор шахсларга юклатилсин, деган хулоса келиб

чиқмаслиги керак. Бундай дейишимизга асос бор. Кейинги икки-уч йил ичида журналистика муаммоларига бағишланган қатор анжуманларда, жумладан, халқаро семинарларда иштирок этишга тўғри келди. Тошкентлик журналистлар вилоятлардаги ҳамкасбларимиздан ҳам назорат кучлилигидан кўпроқ нолишганига бир неча бор гувоҳ бўлганман. Бир мисол келтирай. 1998 йилнинг ноябрь ойида журналистларни қайта тайёрлаш халқаро маркази таклифи билан телевизион мунозараларда қатнашган эдим. “ОАВнинг ҳуқуқий демократик давлат қуришдаги роли” мавзусига бағишланган мунозараларда Тошкент ва барча вилоятлардан 40 нафардан ортиқроқ ҳуқуқ-тартибот органи вакиллари, журналистлар иштирок этишди. Уч соат давом этган музокараларда кўпгина муаммолар кўтарилди, аниқ таклифлар айтилди. Ўша кун ичида олиб кўрсатув бир неча ҳафта ўтгандан сўнг атиги 20 дақиқа намойиш этилди. Шунда ҳам фақат ўта силлиқ гаплар қолдирилган эди. Бундай теле”мунозара” кимга керак эди? Шунча маблағ ва одамлар вақтини бекорга сарф қилиш зарур эдими? Бу саволларга ҳанузгача жавоб ахтараман.

Азиз газетхон! Матбуотимизнинг бугунги аҳволи билан боғлиқ объектив омиллардан фақат биттаси таъсири ҳақида ёзганларим шунча бўлиб кетди. Эҳ-ҳе, ҳали яна қанча муаммолар бор. Вақтингизни олсам-да, улардан айримларини санаб ўтаман:

- журналистларни тайёрлаш тизими;
- матбуот органлари тўлайдиган солиқлар (экология солиғи, инфратузилмани ривожлантириш солиғи, реклама солиғи);
- газета, журналларни қоғоз билан таъминлаш масаласи (нега ОАВни демократлаштириш ва қўллаб-қувватлаш фонди пулни конвертация қилишда қийналиб, қоғоз сотиб ололмади. Натижада таҳририятлар уни хусусий фирмалардан юқори нархда сотиб олишга мажбур бўлмоқда);
- матбуот органларининг иқтисодий мустақиллигини таъминлаш, журналистларнинг ижтимоий-маиший шароитларини яхшилаш чора-тадбирларини кўриш;

— марказий газета, радио, телевидениенинг вилоятлардаги ўз мухбирлари мавжуд аҳволни очиб беришолмаяпти. Улар мавқеини ўзгартириш, маҳаллий ҳокимликлардан эркин бўлишини таъминлаш;

— газета тили, радио ва телевидение тили масаласи. Баландпарвоз гаплардан, ортиқча "пафос"дан, олди-қочди иборалардан воз кечиш;

— журналист сўзи масъулиятини ошириш. Кўпгина мамлакатларда бўлганлиги каби журналистнинг ахлоқ кодексини ишлаб чиқиш.

Бу ва бошқа муаммолар кенг муҳокама этилса, ишончим комилки, бундан нафақат матбуот, балки бутун жамият, ҳар биримиз манфаат кўрамиз.

Мақола якунида уни ўқиганларда, айниқса, бош муҳаррирларда пайдо бўладиган "гапни ҳамма билади, ўзингиз раҳбарлик қилаётган газетанинг аҳволи қандай?" деган ҳаққоний саволга шундай жавоб бермоқчиман: бу катта ва алоҳида мавзу. Газета қандайлигини билмоқчи бўлганлар унинг тахламларини кўздан кечириши мумкин.

АДОЛАТ ТАРОЗИСИ ЎРНАТИЛАДИ⁹ бунда раҳбар, ҳар бир шахс ва матбуот ўз ўрнига эга

Президент И. Каримовнинг 9 ноябрь куни халқ депутатлари Самарқанд вилоят Кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида сўзлаган нутқини тинглар эканман, бундан 2000 йил олдин бир сиёсий арбобнинг юқори лавозимда ўтирганларга қарата айтган қуйидаги сўзларини эсладим: Ҳар доим ўз бурчингизни адо этишга интилинг. Шундай қилсангиз муваффақиятсизликка учраган тақдирингизда ҳам инсоният сизни кечиради.

Бурч. Масъулият. Адолат ва ҳақиқат. Ушбу тушунчалар Самарқандда, икки кун кейин эса Навоийда тез-тез тилга олинди. Бу бежиз эмас, албатта. Қайси лавозимда бўлишидан қатъи назар

раҳбар, айниқса, биринчи шахс ўз бурчини англамаса, масъулиятни чуқур ҳис этмаса, ҳақиқат йўлида ошқора ҳаракат қилмаса, адолатсизликка йўл қўяди. Ахир, жуда кўп таърифу тавсифи бўлишига қарамасдан, демократиянинг ўзини иккитагина сўз билан ифодалаш мумкин: эркинлик ва масъулият. Демак, масъулият бўлмаган жойда демократия бўлмайди.

Навбатдан ташқари сессиялардан сўнг оммавий ахборот воситаларида йўл қўйилган камчиликлар ҳақида кўп гапирилмоқда. Бу ҳам керак. Буни "ёв қочса, ботир кўпаяди" қабилида қабул қилмаслик лозим. Чунки Адам Смит таъкидлаганидек, одамлар адолатни севишлари учун уларга адолатсизлик оқибатларини кўрсатиб турмоқ зарур. Бундан ташқари, бировларнинг хатоси бошқаларга сабоқ бўлмоғи керак-ку! Нега бизда шундай бўлмаяпти? Бу ўша амалдорларнинг тутуруқсизлиги ёки қайсарлиги, такаббурлиги ёки димоқдорлиги оқибатими?

Ачинарлиси шундаки, вилоятларда ҳар 2-3 йилда бўлиб ўтаётган «навбатдан ташқари сессия»ларда биринчи раҳбарнинг маҳаллийчилик ва ошна-оғайнигарчиликка йўл қўйганлиги, масъулиятни ҳис этмаслиги, адолатни бузганлиги, «етти пуштини таъминлашга» интилганлиги танқид қилинади. Унинг носоғлом ахлоқий-маънавий муҳитни вужудга келтирганлиги бошига бало бўлади. Қанча йиллар давомида меҳнат қилиб, зинама-зина кўтарилиб, эришган мартабасидан бир зумда ажралади қолади. Лекин бу на ўша раҳбар ўрнига келганга, на бошқаларга сабоқ бўлмоқда.

Бу ҳолнинг сабаби устида ҳар бир ақли соғлом одам, Ватан келажагига бефарқ бўлмаган юртдошимиз фикр юритмоғи зарур, деб ўйлайман. Президент И. Каримов Навоийда сўзлаган нутқида, жамиятда шундай сиёсий куч бўлмоғи керакки, унинг ғалвиридан ўтган нолойиқ шахс раҳбарлик лавозимига чиқолмасин, дея ўта муҳим фикрни ўртага ташлади. Албатта, бу мураккаб вазифа. Лекин бусиз жамиятда адолат ўрнатиш, ҳақиқат тантанасига эришиш мушкул эканлигини ривожланган

мамлакатлар тажрибаси кўрсатиб турибди.

ОАВни демократиялаштириш масаласига бағишланган қатор мақолаларим матбуотда эълон қилинганлиги сабабли муаммонинг умумий жиҳатларига тўхталиб ўтирмайман. Фақат аниқ мисолларга мурожаат қилиб, баъзи бир таклифларни ўртага ташламоқчиман.

Биз, самарқандлик журналистлар, вилоятдаги вазиятни билмасмидик? Билардик, фақат биз эмас, аксарият аҳоли ҳам бўлаётган қинғир ишлардан хабардор эди. Гап бир жойда турармиди? Одамлар орасида қанча миш-мишлар. Бундай вақтда ҳуқуқий демократик давлатлар журналистлари текширув ўтказиб, йўл қўйилган ноҳақлик ёки хато-камчилик ҳақида бутун жамоатчиликни огоҳ этишади. Натижада, камчилик тугатилади, унинг чуқур илдиз отиб кетишининг олди олинади. Хўш, нега биз бу ерда (мен барча ўзбекистонлик журналистларни назарда тутаяпман) ана шундай вазифани уддалай олмаепмиз? Нима, бизда шижоат етишмайдими? Шунчалик кўрқоқмизми? Йўқ, ҳамма журналистларга нисбатан бундай дейиш адолатсизлик бўларди. Турли даражадаги учрашувларда, жумладан, халқаро семинарларда қатнашиб, ҳамкасбларим орасида билимли, ҳалол, шижоатли журналистлар борлигига ишонч ҳосил қилганман. Бўлмаса, гап нимада?

Келинг, бу муаммони Самарқанддаги воқеалар мисолида кўриб чиқайлик. Президент нутқида санаб ўтилган салбий ҳолатлардан, масалан, Амир Темур майдонини ободонлаштириш ишларидан фойдаланиб, уларнинг ҳисобидан вилоят раҳбарларига хусусий уйлар қуриб берилганлиги ҳақида матбуотда очиқ чиқиш қилиб бўлармиди? Менимча, мавжуд вазият билан таниш ҳар бир шахс бу саволга ижобий жавоб беролмаса керак. Чунки амалдорга вилоят ИИБ бошлиғи, юртбошимиз қайд қилиб ўтгандек, қалқон бўлиб турса, ҳуқуқ-тартибот органларида унинг укаю жияну қудалари ишлаётган бўлса, оддий бир журналист нима ҳам қила оларди. Материал эълон қилиш у ёқда турсин, уни тайёрлаш жараёнидаёқ

журналистни бир ёқлик қилиш улар учун ҳеч гап эмас. Шу сабабли журналистларни ҳимоя қилишнинг аниқ бир тизимини яратмоқ лозимдай, назаримда. Журналистга нисбатан қўлланган ҳар қандай ноҳақлик ўша заҳоти Президентгача етиб боришига эришмоқ даркор. Тошкентнинг жанубий темир йўл вокзалидаги воқеа қанчалик тезлик билан ўз мантиқий якунини топганлигини эслайлик.

ОАВни демократиялаштириш ва қўллаб-қувватлаш жамғармаси қошида журналистга нисбатан ўтказилган ҳар қандай тазйиқни тезда ошкора этишга қодир тезкор гуруҳ ташкил этиш зарур.

Ёзганларимни ўқиб, ўз тинчини ўйлаб юрган айрим ҳамкасбларим, айниқса, бош муҳаррирлар «бизда цензура йўқ-ку, қўлидан келганлар ҳақиқатни ёзаверишсин», деган гапларни айтмаслигини истардим. Ҳа, бизда журналистларни ҳимоя қилишга қаратилган қонунлар қабул қилинган. Лекин ўарбда қонун бошқаради, Шарқда эса — анъаналар, деган ақидадан, айниқса, амалдорлар қутила олмаяпти. Уларнинг қон-қонига "раҳбар доим ҳақ, пули кўп одам ҳақ" деган ғоя сингиб кетган. Вилоят, шаҳар, туманлар биринчи раҳбарларининг айнан ана шу кайфияти туфайли маҳаллий газеталар ҳокимликларнинг бюллетени даражасига тушиб қолган. Ана шундай вазиятлар туфайли тармоқ газеталари саҳифаларида жим-житлик ҳукмрон. Бу аҳволдан чиқиш учун бошқа чора-тадбирлар билан бирга биринчи раҳбарнинг «ўз» ҳудудидаги матбуот савиясига нисбатан жавобгарлигини оширмоқ даркор.

Шундай йўл тутиш кераклигини «Самарқанд» газетаси мисолида аниқ кўриш мумкин. Бошқа жойларга нисбатан қулайроқ муҳит яратилганлиги газетанинг ошкора чиқишларига сабаб бўлмоқда. Айнан ана шу муҳитда ижод қилиш каминага жорий йилда «Йилнинг энг яхши журналисти» танловининг ғолиби бўлишга имкон яратди. Газетамиз саҳифаларида шаҳарнинг санитария ҳолати, бозордаги аҳвол, совдо-сотик қоидаларининг мунтазам бузилаётганлиги, ДАН тизимидаги

камчиликлар, маорифимиз муаммолари каби кўплаб масалалар очиқ ёритилмоқда. Ўтган йили чоп этилган «Тест - адолат мезони, аммо. . .», «Маҳаллийчилик - миллат оёғидаги кишан», «ДАН - кузатар панадан» мақолалари анчагина шов-шувга сабаб бўлган эди. Айниқса, маҳаллийчилик танқид қилинган мақола ва ундаги «янги тайинланган раҳбар муҳим вазифаларга ўзининг юртдошлари, қариндошу ошноларини, божа-ю куёвларини тайинлайди» деган сўзлар вилоятдаги амалдорларга қаттиқ таъсир қилган эди. Буни мен мақола чиққандан бироз вақт ўтиб, вилоят ҳокимининг ўринбосарларидан бирининг «сиёсатга аралашиб нима қиласиз, устингиздан маълумот йиғишга киришилди», деган гапларидан кейин билиб олдим.

Шу сабабли жойларда ошкоралик муҳитини яратиш ҳаракатини журналистни ҳимоя этишга қаратилган давлат миқёсидаги чора-тадбирлар билан бирга қўшиб олиб бориш мақсадга мувофиқдир, деб ҳисоблайман.

Биз, журналистлар, эса ўз навбатида чиқишларимиз билан амалдорларга матбуотдаги танқид «навбатдан ташқари сесия»да бўладиган танқиддан афзалроқ, аниқроғи, бундай сессиянинг олдини олувчи восита эканлигини тез-тез эслатиб туришимиз керак, ўзимиз эса ҳақиқат тафаккур куёши эканлигини унутмайлик. Бир донишманд уқтирганидек, ҳақиқат машъали кўпинча уни кўтариб кетаётган одамнинг қўлини куйдиради.

. . . Самарқанддаги сессияда юртбошимизнинг адолат тарозиси бузилишига йўл қўймаслик ҳақидаги фикрини тўлдириб, вилоятнинг янги раҳбари «Самарқандда адолат бўлади» деб айтган дадил сўзлари юракларда умид учқунини ёқди¹⁰.

ИҚТИСОДИЙ ОМИЛ ҲАМ МУҲИМ¹¹

Иқтисодий мустақиллик алоҳида шахснинг ҳам, давлатнинг

ҳам, матбуотнинг ҳам эркин фаолият кўрсатишининг асосидир. Шу сабабли матбуотимиз муаммолари ҳақида чиқишларни унинг иқтисодий аҳволи тўғрисидаги масала билан узвий равишда олиб бориш зарур. Аниқроғи, ОАВ иқтисодий жиҳатдан мустақил бўлиши учун кўрилиши лозим бўлган аниқ чора-тадбирлар ҳақида сўз юритсак, мақсадга мувофиқ бўлади. Бунда жаҳон тажрибасига мурожаат қилмоқ ҳам асқотиши турган гап.

Халқимизда «еган оғиз уялади» деган нақл бор. Корхона раҳбари ёки туман ҳоқими газетангизни ё телевидениенгизни маблағ билан таъминлаб турса, сиз қандай қилиб уни танқид қиласиз?! Танқиддан холи зоналарнинг мавжудлигини, бир матбуот органи танқид қилган шахс ё ташкилотни бошқа бири кўкларга кўтараётганлиги шу билан изоҳланмайдими?

Эркинликни ўз фаолиятининг асоси деб билган ўрб матбуоти ўзини бировнинг домига тушишдан ҳимоя қилади. Масалан, "Рейтер" хусусий агентлиги ҳеч кимга ўз акцияларининг 12 фоиздан ортиғини сотиб олишга йўл қўймас экан. Шу сабабли агентликка тазйиқ эта оладиган эга ҳам йўқ.

Бу борада Россиянинг «Известия» газетасининг тақдири характерлидир. Дастлаб газета мамлакат Олий Кенгашига қарши мустақиллик учун курашди. Игорь Голембиовский раҳбарлигида газета жамоаси юқоридан тайинланган муҳаррирни ҳайдаб, маъмурий тазйиқдан қутилди ва эркин газета бўлди. «Известия» акциядорлик жамиятига айланди, ўз акцияларини сотиб, эркин фаолият кўрсата бошлади. Лекин бу ҳол кўп давом этмади. Ўтган йили газета йирик нефть компанияси «ЛУКОЙЛ» ҳамда ОНЕКСИМбанк кўлига ўтди. Яъни унинг хўжайинлари пайдо бўлди ва газета қарамлик ҳолатига тушиб қолди. И. Голембиовский бош муҳаррирлик вазифасидан кетишга мажбур бўлди.

Матбуот, радио, телевидение пулдорнинг қўлига ўтиб, унинг нағорасига ўйнамаслиги учун давлат протекционизми сиёсати талаб этилади. Протекционизм деганда давлатнинг ўз ички бозорининг чет эл рақобатидан ҳимоя қилишга қаратилган

иқтисодий чора-тадбирлари тушунилади. Шу сабабли матбуотга давлат протекционизмини бир-икки марта модий ёрдам кўрсатиш билан чекланиш деб тушунмаслик керак. Бу қоғоз сотиб олишдан бошлаб тайёр маҳсулот (газета, журнал)ни тарқатишгача бўлган имтиёзлар бериш йўли билан матбуотни қўллаб-қувватлашни билдиради. Шунингдек, газета ва журналлар чоп этиш учун босмаҳоналар ҳам маълум имтиёзга эга бўлиши лозим. Бўлмаса улар ҳозиргидек "электр энергиясининг нархи ошди, асбоб-ускуналару бўёқнинг баҳоси кўтарилди" деб истаган хизмат ҳақини талаб қилишади. Босмаҳона Самарқанддагидай битта бўлгандан кейин, қаёққа ҳам борасан?!

Айримлар бозор иқтисодиёти шароитида матбуотга давлат ёрдам бериши шарт эмас, у ўз харажатларини ўзи қоплаши керак, дейиши мумкин. Лекин ўша ривожланган бозор иқтисодиётига эга мамлакатларда ҳам матбуотга йўналтирилган моддий ёрдам кўрсатилади. Масалан, иккинчи жаҳон урушида мағлуб бўлган Италияда қабул қилинган дастлабки қонунлардан бири матбуотга давлат протекционизми ҳақидаги қонун бўлган.

Ноябрь ойининг бошларида Россия давлат Думаси ҳам оммавий ахборот воситаларига солиқ имтиёзлари бериш ҳақида қарор қабул қилди.

Бошқа соҳалардан фарқли ўлароқ матбуотга имтиёз берилиши унинг жамиятдаги алоҳида ўрни ва роли билан изоҳланади. Буни ҳар бир фуқаро тушуниб етиши учун, матбуотга қулай шароит яратилишидан бутун жамият манфаат кўришини англаши учун биринчи навбатда биз, журналистлар, масъулмиз.

Маълумки, журналистика эркинлиги - бу ОАВнинг ўз фаолияти доирасида мустақил қарор қабул қила олиш ва уни амалга ошириш имкониятидир. Аммо бу имкониятнинг ижтимоий-ижодий, иқтисодий ва ҳуқуқий чегаралари мавжуд. Шу сабабдан, матбуотни ҳақиқий тўртинчи ҳокимият даражасига кўтарувчи омиллардан бири иқтисодий омилдир. Бунда давлатнинг ОАВни қўллаб-қувватлашга қаратилган иқтисодий сиёсати муҳим ўрин тутди. Шундагина матбуот фуқаролик

жамиятининг институти (ажралмас қисми, белгиси)га айланади. Бўлмаса матбуот сиёсий ҳокимият кўриниши бўлиб қолаверади ёки айрим гуруҳ, партия ё шахсларнинг қарамоғига ўтади.

ЖУРНАЛИСТ ҚАНДАЙ ТАЙЁРЛАНАДИ?

Ҳозирги ўзбек журналистикасининг энг муҳим муаммоларидан бири кадрлар таёрлаш масаласи десак муболаға бўлмайди. Малакали кадрлар етишмаётганлиги шу кунларда ҳам сезилмоқдаки, бу нашрларнинг сифатига салбий таъсир кўрсатмоқда. Аҳвол бундан ҳам кескин тус олмаслиги учун журналистлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш зарур.

Кейинги йилларда журналистика факультетларига ижоддан узоқ бўлган, ҳатто журналист касбининг моҳиятини тушунмаган, унга қизиқмаган йигит-қизлар фақат тест синовлари орқали ўқишга кирмоқда. Яқинда бир танишимнинг қизи СамДУнинг журналистика бўлимига ўқишга кирганини эшитдим. Ундан қизининг журналистикага қизиқиш-қизиқмаслигини, ижод билан қанчалик шуғулланганлигини сўрадим. Шу нарса маълум бўлдики, танишимнинг қизи икки йил устма-уст чет тиллар институтига имтиҳон топшириб ўтолмагандан кейин бу йил журналистика бўлимига таваккалига ҳужжат топширибди. Буни қаранки, тест синовидан муваффақиятли ўтибди.

Бундан икки ой аввал Тошкентда, нуфузли газеталардан бирининг таҳририятида журналистика бўлимини битирган бир йигитни учратиб қолдим. "Бу ерда нима қилиб юрибсиз", деб берган саволимга "шу газетага ишга жойлашаяпман", деб жавоб берди. Бу гапни эшитиб ҳанг-манг бўлиб қолдим. Чунки у ишлаб чиқариш амалиётини ўташ учун бизнинг таҳририятимизга келган эди. Беш йил ўқиб фақат туман газетасида бир-иккита хабар ёзган бу йигит амалиётни ўтамади, ҳисоби. Унга ижобий баҳо қўймасдан юбордик. У эса... Ҳа, олий маълумотли журналист дипломини олди, боз устига иш ҳам топди.

Мана, фақат ўзим билган иккита мисолни келтирдим.

Кадрлар тайёрлаш тизимида эса ечимини кутаётган муаммолар бисёр. Улар ҳақида мутахассислар сўз юритар. Камина бундан икки йил олдин Германияда бўлиб, уларда журналистикага олиб борадиган йўллар қандайлиги билан қизиққан эдим. Шаҳримизга қайтгач, немисларнинг бу борадаги тажрибаси ҳақида газетамизда алоҳида мақола чоп эттирган эдим. Шу сабабли бу масалага чуқурроқ тўхтамасдан, унинг айрим томонларини эслатаман.

Кўпчилик бош муҳаррирлар ишга қабул қилишда журналистика факультетининг битирувчиларига нисбатан айрим ихтисосликлар бўйича таълим олганларга кўпроқ эътибор беришади. Баъзи йирик газета ва нашриётлар эса маълум ихтисосга эга бўлган ёшларни 1,5-2 йил ўқитиб, уларга журналистика амалиётини ўргатишади. Шу каби чет эл тажрибасини ўрганиб, ундан ижодий фойдалансак, олий маълумотли касбдошларимизни йиллар давомида амалий ишга ўргатишга ҳожат қолмасмиди?

БИЗГА НЕЧТА ГАЗЕТА КЕРАК?¹²

Дарҳақиқат, мамлакатимизга нечта газета бўлса кифоя? Бу савол айримлар учун ортиқчадек кўриниши мумкин. Улар бозор иқтисодиёти шароитида газеталар сонини талаб ва эҳтиёж мутаносиблиги ҳал этади, дейишлари мумкин. Албатта, бу ҳақ гап. Лекин масаланинг бошқа томони бор.

Малакали журналист кадрлар етишмаётган ҳозирги пайтда 600та газета ва журналнинг бўлиши шартми? Бу кучлар бўлинишига, кўтарилаётган мавзуларнинг саёзлашувига, газеталарнинг бир-бирига ўхшаб кетишига олиб келмаётганмикин?

Ҳар минг кишига ҳисобланганда газеталарнинг умумий сони кўпайган бўлса-да, уларнинг тиражи бўйича бундай дея олмаймиз. Сони кўплиги билан газеталарнинг аксарияти ўқувчиларга етиб бормаяпти. Марказий газета 3-4 минг,

боринги, 10 минг нусхада чоп этилаётган бир пайтда бошқа натижа кутиш мумкин эмас. Газеталарнинг кўплиги, бир томондан, ўқувчилар сафининг бўлинишига олиб келаяпти, бошқа томондан, янги нашрларнинг ўзи ҳам ўз муштарийларини топиши оғир кечмоқда. Шундай экан, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси бўла туриб, «Ёзувчи»ни чиқаришга ҳожат бор эдими? Ё «Халқ сўзи», «Народное слово», «Ўзбекистон овози» газеталари ўзларининг иловаларини янги нашр сифатида чиқариш ўрнига 8 ёки 16 саҳифали бўлиб чиққанда, кўпроқ ўқувчининг кўлига етиб бормасмиди?¹³

Марказий нашрларнинг сони, уларнинг жойларга етиб бориши ё бормаслиги ҳамда иқтисодий аҳволи каби масалалар давлат аҳамиятига молик масала эканлигини англаб етмоғимиз даркор. Чунки марказий матбуот мамлакатимиз аҳолисининг қанчалик кўп қатламларига етиб борса, қанча кўп одам уни ўқиса, фуқароларимизнинг хабардорлик даражаси шунча ўсган бўларди. Аҳоли давлатимиз олиб бораётган сиёсатдан, амалга оширилаётган маънавий-маърифий ишлардан огоҳ бўларди. Айнан марказий газета ва журналларда чоп этилиши имкони бўлган салоҳиятли муаллифлар мақолалари орқали ҳар бир фуқаро онгига миллий ўзликни англаш, миллий бирлик, тотувлик ғояларини сингдириш имконияти кўпроқдир. Бир сўз билан айтганда, фуқароларнинг онгини ўстиришда, савиясини юксалтиришда, уларни бир умумий ғоя атрофига бирлаштиришда марказий нашрларнинг ўрнини маҳаллий газета тўласинча босолмайди. Айниқса, маҳаллий газета маҳаллий раҳбарларнинг хоҳиш-иродасига бўйсунадиган бир вазиятда марказий матбуотнинг ижтимоий роли бениҳоя каттадир.

Шу муносабат билан аниқ бир мисол келтирмоқчиман. Менимча, «Халқ сўзи» газетаси ҳар бир хонадонга, барча корхона, ташкилотларга кириб бориши керак. Чунки унда босилаётган фармон ва қарорлардан, уларнинг шарҳларидан, ижтимоий-иқтисодий масалаларга доир ҳамда «Саодатнома» саҳифасида чоп этилаётган мақолалардан барча хабардор бўлса, шунча яхши

бўларди. Лекин. . . Яна ўша иқтисодий масала. Йиллик обуна баҳоси одамни «тишлаб» олади. Самарқандда у якка обуначилар учун 6489 сўми, ташкилотлар учун эса 11877 сўми ташкил этади (бу 1999 йилнинг обуна баҳоси — **Масъул мухарир**). Демак, газетанинг обуна баҳосини тушириб, аҳоли ўртасида кенг ёйилишига эришмоқ учун унга моддий ёрдам кўрсатиш зарур экан.

Кўриниб турибдики, матбуотни қўллаб-қувватлаш серқирра фаолиятни талаб қиларкан. Унинг муҳим жиҳатларидан давлатнинг матбуотга нисбатан махсус иқтисодий сиёсати, маҳаллий газеталарнинг нуфузининг ўсишига эришиш, газеталар, айниқса, марказий нашрлар кўпроқ ўз ўқувчисига эга бўлиши кабилар шу кунларда ечимини топиши зарур бўлган муаммолардир.

САВОДҲОНЛИК – БАРКАМОЛЛИК¹⁴ **ёхуд оғзаки ва ёзма нутқимизга бир назар**

Аҳолининг саводхонлик даражасини юксалтиришда оммавий ахборот воситалари ўзига хос мавқега эга, десак хато бўлмайди. Айниқса, кейинги йилларда матбуотнинг бу борадаги масъулияти янада ошди.

Биринчидан, юртдошларимизнинг аксарияти китоб ўқимай қўйди. Иккинчидан, айрим ёшлар тирикчилик илинжида бўлиб, мактабга номигагина қатнамоқдалар. Тўлиқ ўрта маълумот олувчилар сони камайди. Учинчидан (бу омилни инobatга олмасликнинг иложи йўқ), халқимиз матбуот, радио, телевидение сўзига ўта ишонувчан.

Демак, биз, журналистлар, оммавий ахборот воситаларининг жамият ижтимоий, сиёсий, иқтисодий ҳаётидаги мавқеини чуқур англаган ҳолда, аҳолининг саводхонлик даражасига ҳам таъсир этишини унутмаслигимиз лозим. Афсуски, бу йўналишда ҳали

жуда кўп ишлар қилишга тўғри келади. Чунки кейинги йилларда газета, радио, телевидение чиқишларида имло, нутқ маданияти борасида кўплаб нуқсонлар учрамоқда. Бунинг ўзига хос сабаблари бор, албатта. Матбуот органларининг кўпайиб кетиши, нодавлат ТВларнинг вужудга келиши ёш, етарли тажриба ва малакага эга бўлмаган журналисту суҳандонларни катта матбуот, катта эфирга олиб чиқди. Илгаригидек зинама-зина кўтарилиш, бўлимлар «чиғириғи»дан ўтиш ўрнига бир йўла бўлим мудирю масъул котиб, ҳатто бош муҳаррир бўлиб олиш имконияти туғилди. Буни қарангки, ҳозирги кунда газета учун саводли мусахҳиҳ топишнинг ўзи катта бир муаммога айланди.

Ушбу айтганларимни мисоллар ёрдамида ойдинлаштиришга уринаман. Бу билан кимнингдир камчилигини кўрсатишни, бундан ҳам ёмони, кимнидир камситишни ўз олдимга мақсад қилиб қўймоқчи эмасман. Чунки ана шундай камчиликлардан камина муҳаррир бўлган "Самарқанд" газетаси ҳам холи эмас. Мақсад - характерли камчилик ва нуқсонларни кўрсатиб, уларни тугатиш йўлида нималар қилиш лозимлиги устида фикр юритишдан, муаммо муҳокамасига мутахассисларни, кенг жамоатчиликни жалб этишдан иборат.

Энг катта ноаниқлик ва бунинг оқибатида газеталарда йўл қўйилаётган тартибсизликлардан бири-тиниш белгиларини ўрнида ишлата олмасликдир. Бу, аввало, вергул қўйишга тегишли. Газетада янги иш бошлаган пайтимда таниш бир журналист шундай деган эди: "Бадий адабиётдан фарқли ўлароқ, газетада ҳадеб вергул қўйиш, қаратқич келишиги қўшимчаси (-нинг)ни ишлатиш шарт эмас". Лекин мен бу фикрга кўнмаган эдим. Чунки имло қондаси ҳамма жойда бир хил бўлиши керак-да!

Айрим газеталар *чунки*, *аммо*, *лекин* каби боғловчилар гап бошида келганда, вергул билан ажратишади. Аслида улар икки гап бўлагини бир-бирига боғлашга хизмат қилиши ва бу ҳолатда уларнинг олдида вергул қўйилиши керак. Жумла қисқароқ бўлишига интилиб, боғловчи билан (ҳатто "ва" бириктирув

боғловчиси ёрдамида) гап тузилаётган экан, боғловчидан кейин вергул қўйиш имло қоидасига зид эканлигини ўзлаштириб олишимиз шарт.

Аксинча, кириш сўзлар (*албатта, афсуски, менингча, аввало, аксинча, модомики, эҳтимол, майли* ва бошқалар), юкламалар (*ҳолбуки, наҳотки, ахир*) вергул билан ажратилади. Кўп ҳолларда кириш сўзлари гап ўртасида келганда, уларнинг фақат бир томонида (аксарият ҳолларда олдида) вергул қўйилмоқда.

Сўз ва ибораларнинг турли газеталарда, ҳатто битта газетада турлича ишлатилишини кўрамиз. Масалан, балки-балким, қатъий назар-қатъи назар, фожиа-фожеа. Айрим пайтда эса баъзи сўзларнинг маъносини чуқур англамасдан, чиройли жумла тузиш илинжида улардан фойдаланишни кузатиш мумкин. Инчунин (кириш сўз - шундай, худди шунинг каби, шунингдек деган маънога эга), дарҳақиқат (равиш - ҳақиқатан, чиндан ҳам), зеро (эргаштирувчи боғловчи - чунки, негаки, сабаби шуки), каби сўзлар, айниқса, кўп ҳолларда нотўғри ишлатилади.

Баъзи сўзлар гоҳ кичик ҳарф билан, гоҳида эса бош ҳарф билан ёзилмоқда. Масалан, республика (кеча республика пахта далаларида...) давлат (Самарқанд Давлат университети) каби сўзлар билан бу ҳол тез-тез содир бўлмоқда. Ёки корхона, ташкилот, ўқув юртлари номи ҳам гап ўртасида келганда ҳар хил ёзилмоқда. Бу борада ҳам бир хилликка эришмоқ даркор.

Расмий ҳужжатларнинг ёзилишидаги мавжуд камчиликлар устида батафсил тўхталмасдан, битта мисол билан чекланиш кифоя деб ўйлайман. Кейинги пайтда тез-тез тилга олинаётган ҳужжат айрим ҳолларда «кадрлар тайёрлаш Миллий дастури» шаклида ёзилмоқда. Ваҳоланки, «кадрлар» сўзи бош ҳарф билан, «милий» кичик ҳарф билан ёзилиши керак. Айримлар ҳужжат рус тилида ёзилганда, қайси сўз гап бошида келиб бош ҳарф билан ёзилса, ўша сўзни ўзбекчада гапнинг қаерида келишидан қатъи назар, бош ҳарф билан ёзишга ўрганиб қолганлар. Келтирилган мисолимизда бу «милий» сўзидир. («Национальная программа подготовки кадров»).

Шу ўринда, қисқача бўлса-да, газета тили масаласига тўхталмоқчи эдим. Газета тили содда, равон ва айни пайтда аниқ, таъсирчан бўлиши лозим.

Бундан ўн йилча олдин университетда ишлаб, газеталарга ўзбек ва рус тилларида мақолалар ёзиб турардим. Дастлабки кунларданоқ ҳозирги «Самаркандский вестник» вилоят газетаси журналистлари шундай маслаҳат беришган эди: Сизлар, олий ўқув юрти домлалари, анча мураккаб тилда ёзасизлар. Газета услуги илмий услубдан фарқ қилади. Фикрингизни қоғозга туширишдан аввал тасаввур қилингки, қаршингизда ўртоғингиз ўтирибдию, сиз у билан суҳбатлашасиз. Суҳбат чоғида бўладиганидек, фикрингизни қоғозга туширишда у оддий, равон бўлишига интилинг.

Ўшандан мен газета услуги бадий ва илмий услубдан кўра кўпроқ сўзлашув услугига яқинроқ эканлигини англай бошладим. Кўпгина газеталаримизда бунинг аксини кўриб ҳайрон қоламан. Муаллифлар (ё мақолани таҳрир этувчилар) мақолани "бадийлаштириш"га уринадилар, кўпчиликка нотаниш, гоҳида баландпарвоз ибораларни ишлатадилар. Узундан-уzun жумлалар тузадилар. Бу ҳолнинг сабабини ахтариб, баъзан ўзимга «Журналистларнинг анчагина қисми филологу, бош муҳаррирлар шоиру ёзувчи бўлганликлари учун шундайдир, балки» деб қўяман.

ОАВнинг бошқа турларига нисбатан телевидение ҳаётимизга чуқуроқ кириб бормоқда. Одамлар газета ўқимаса ҳам ТВ кўришади. Шу сабабли экрандан айтиладиган ҳар бир сўз нутқ маданияти доирасида бўлмоғи зарур. Бизда-чи? Келтирилган мисоллардан ўзингиз хулоса чиқаринг.

Мухбир Гулистон шаҳридаги Ўзбекистон кўчасида бажарилган ишлар ҳақида сўз юритиб: «Бу кўча қайтадан реконструкция қилинди», деди. Унинг ҳамкасби Фарғона нефть мажмуида олиб борилаётган ишлар ҳақида гапириб: «Қайта реконструкция қилинмоқда» деган сўзларни ишлатди. Аслида, реконструкция қайтадан ўзгартириш, қайтадан ускуналаш, қайта

таъмирлаш маъносига эга. Келтирилган икки мисолда ҳам «қайта» сўзи ортиқча. Умуман, реконструкция ўрнида қайта таъмирланмоқда дейилса тўғрироқ бўлармиди?

Ушбу мақолада қаламга олинган муаммонинг аҳамиятини инобатга олган ҳолда, уни кенг муҳокама этиш мақсадга мувофиқ бўларди, деб ўйлайман. Аслида бу- тилшунос олимларимизнинг иши. Олий ўқув юртларида, илмий-тадқиқот институтларида қанчадан-қанча мутахассислар бор. Лекин бу борада мақолалар, радио ва ТВ орқали чиқишлар йўқ ҳисоби. Амалиётда фойдаланишда асқотадиган қўлланма яратиш тилшунос доцент ёки профессор учун шунчалик оғирми?

Матбуот чиқишларини ўрганиш асосида публицистика услубига доир таҳлилий мақолалар ёзиб беришни сўраб бир неча марталаб таниш олимларга мурожаат қилганман. Бу таклифимга улар: «Қўйинг, ҳамма бош муҳаррирлару кўпчилик журналистлар таниш, хафа бўлишади», деб жавоб қайтаришганди. Шунда «Самарқанд» газетаси материалларини таҳлил этиб беришларини сўраганимда ҳам унашмаган эди. Бу аҳволда мавжуд камчиликлар қачон барҳам топади? Ҳар бир шахснинг ҳам оғзаки нуқтда, ҳам ёзма нуқтда фикрини тўғри баён қилишига эришмоқ бутун илмий жамоатчиликнинг, бирини навбатда, тилшунос олимларнинг вазифаси эмасми?

ЭРКИН МАТБУОТГИНА ҲАҚИҚАТНИ ЁЗИШГА ҚОДИР¹⁵

Фидокорлар миллий демократик партияси ташаббуси билан Бухоро шаҳрида “Жамиятнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётини эркинлаштиришда оммавий ахборот воситаларининг ўрни” мавзусида анжуман ўтказилган эди. Мавзуни муҳокама этиш давомида қатор саволлар ўртага ташланди: Ҳозирги кунда оммавий ахборот воситаларининг ўзи қанчалик эркин? Жамиятни эркинлаштиришга ҳисса қўшишга қодир журналистларнинг ўзи борми, бор бўлса сони

қанча? Ҳақиқатгўй журналистни ким ҳимоя қилади? Журналистиканинг ижтимоий ўрнига ҳар доим ҳам тўғри баҳо берайпмизми?

Ана шу ва бошқа саволлар ҳали матбуотимизда, умуман, соҳада ечимини кутаётган долзарб муаммолар мавжудлигини яна бир бор намойиш этди. Улар хусусида баҳоли қудрат фикр юритиб, касбдошларимга, қолаверса, матбуотимиз ўзининг ҳақиқий мавқеига эга бўлишига манфаатдор бўлган кенг жамоатчиликка бу борадаги ўз мулоҳазаларимни етказишни лозим топдим.

Матбуотнинг эркинлиги ҳақидаги муаммо матбуот пайдо бўлгандан бери мавжуд. Журналистлар доимо ўз фикрларини очиқ-ойдин баён қилиш учун курашиб келишган.

Журналист фаолиятининг эркинлиги ҳақида сўз кетганда, унинг уч қиррасини қўрсатиб ўтиш жоиз. Булар - ҳуқуқий, иқтисодий ва ижтимоий-ижодий эркинликдир. Матбуотнинг ҳуқуқи кафолатланган бўлиб, иқтисодий эркин бўлмаса – у ўз вазифасини тўла уддалай олмайди. Ҳуқуқий ва иқтисодий жиҳатдан эркинликнинг ўзигина матбуотга унинг олдида турган муҳим вазифа — аҳолининг ижтимоий онгини шакллантиришга имкон бермайди. Бунинг учун ижтимоий-ижодий эркинлик ҳам керак.

Ҳуқуқий ва иқтисодий эркинликка эга матбуот иждодий эркинликни “нима хоҳласам шуни қиламан”, “қандай хоҳласам шундай қиламан” қабилида тушуниб иш тутса, ёки айрим оқимлар, сиёсий кучлар таъсирига берилиб, жамият тараққиётига ғов бўлувчи ғояларни тарғиб этса, ундай матбуотни эркин эмас, тутқин деб аташ тўғри бўлади. Иждодий эркинлик ижтимоий тўғри йўналтирилган бўлиб, умумхалқ манфаати, жамият тараққиёти йўлига хизмат қилиши керак. Демак, матбуот ижтимоий-ижодий эркинлиги асосини инсоният равнақи учун, эзгу мақсадларни амалга ошириш учун хизмат қилиш ташкил этади.

Албатта, оммавий ахборот воситаси ўз ижтимоий-ижодий

эркинлигини амалга ошириш учун иқтисодий имкониятга эга бўлиши зарур. Даромад харажатдан устун бўлганлигида бундай имконият вужудга келади. Лекин ҳозирги бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида, масалан, газеталарни оладиган бўлсак, ўз харажатларини ўзи қоплаши анча мураккабдир. Шу сабабли республикамизда чоп этилаётган 490та газетанинг фақат саноқлисигина ўзига ўзи маблағ топа олаяпти. ОАВнинг бундай иқтисодий аҳволи мамлакатимизда ҳали реклама бозорини шаклланмаганлиги оқибатидир. Чунки матбуот, радио, телевидения даромадининг асосий қисмини (айрим мамлакатларда 80 фоизгача) рекламадан тушадиган маблағлар ташкил этади. Бизда ҳам ишлаб чиқариш ва хизмат соҳаларида рақобат кучайгандагина рекламага эҳтиёж ортади. Шунда оммавий ахборот воситасининг моддий аҳволи ўнгланади, иқтисодий эркин бўла олади. Бунга эса ҳали вақт бор. Хўш, шунгача нима қилиш керак?

Ҳозирча асосий оғирлик таъсисчининг гарданига тушмоқда. Таъсисчининг имконияти чекланган бўлса, газета ҳафталаб ёки ойлаб чиқмаяпти. Шундай шароитда давлат ОАВни иқтисодий жиҳатдан таъминлаш учун кенг имкониятларга эга. Улардан энг асосийси солиқ имтиёзларидир. Матбуотни даромад солиғидан озод этиш, рекламадан тушадиган маблағдан олинadиган солиқни (қанча машаққат билан топаётган реклама маблағининг 15 фоизи солиққа кетмоқда) бекор қилиш бу йўналишдаги дастлабки қадамлар бўлиши лозим. Шунингдек, давлат асбоб-ускуналар, техника жиҳозлари, қоғоз сотиб олишда, транспорт, алоқа, коммунал хизматлардан фойдаланишда имтиёзлар бериш йўли билан ОАВни қўллаб-қувватлаши мумкин. Ёрдамнинг яна бир йўли давлат рекламасини ахборот воситаларида жойлаштиришдир. Ана шу йўл билан иқтисодий эркинликка эришмаса, матбуот ўз олдида турган вазифаларни ҳал этишда холисона ёндошаолмайди. Ким ҳақ тўласа, ўшани мусиқасига ўйнайверади. Ҳозирги матбуотимизда ўткир чиқишларнинг жуда озлиги, камчиликлар, нуқсонлар деярли очиқ танқид

қилинмаётганлигининг сабабларидан бири ҳам ана шу иқтисодий мутеликдир. Тўғри-да, маҳаллий газета ҳар замон пул ўтказиб турган корхонани, марказий газета катта миқдорда обунани ташкил этган, яна маблағ билан ёрдам бериб турган туман ё вилоятни қандай қилиб танқид қилсин? Халқимиз бежиз “оғиз еса, кўз уялар” (журналистнинг ёзишга қўли, гапиришга тили уялади) демаган-да.

Шундай қилиб, оммавий ахборот воситалари олдида иқтисодий эркинликка эришишдек муҳим вазифа турибди.

Энди қисқача матбуот эркинлигининг ҳуқуқий жиҳатлари ҳақида сўз юритсак. Дастлабки газеталар пайдо бўлган ўша XVII асрдан бошлаб ўз фикрини очиқ баён этиш ҳуқуқини қўлга киритиш йўлида матбуот кураш олиб борди. Ривожланган мамлакатларда бу борада сезиларли натижага эришилди.

Бизда ҳам кейинги йиллар мобайнида ОАВни, журналистик фаолиятни ҳуқуқий ҳимоялашга қаратилган қатор қонунлар қабул қилинди. Лекин, шунга қарамасдан, нега матбуотимиз, радио, телевидениемиз ана шу қонун ҳужжатларига таянган ҳолда эркин фаолият кўрсатмаяпти? Бу хусусда гап кетганда кўпчилик журналистларни айблайди, уларни журъатсиз деб, ички цензордан қутула олмаётганликларини рўқач қилишади. Лекин гап фақат журналистдами? Тўғри, касбдошларимиз орасида журъатсизи ҳам, бир амаллаб кун ўтказиш илинжида юрганлар ҳам йўқ эмас. Аммо мавжуд муаммолар сабабини фақат шунда деб билиш хато бўларди. Бу адолатдан ҳам эмас.

ЭРКИН МАТБУОТ: У НЕГА ВА КИМГА КЕРАК?

Келинг, оммавий ахборот воситаларининг тўртинчи ҳокимият даражасига қутарилиши йўлидаги ғовлар ҳақида гапиришдан олдин матбуот, радио, телевидение ўзи нега ва кимга керак деган саволга жавоб берайлик.

ОАВнинг мақсад ва вазифалари ҳақида кўп гапириш мумкин. Уларнинг жамиятнинг турли бўғинлари ўртасида алоқа ўрнатиш

(коммуникатив) функцияси, ижтимоий институтларга нисбатан назорат ўрнатиш вазифаси, хабардор қилиш, мафкуравий ва маданий-маърифий вазифалари ҳамда аҳоли турли қатламлари қизиқишини қондириш (спорт, туризм, коллекциялар тўплаш, ҳаваскор гулчилик, томорқада экинлар парвариши ва ҳоказо), ҳордиқ чиқартириш (кроссворд, концерт, театр, цирк ва бошқалар)га қаратилган вазифалари хусусида ёзилса, каттагина илмий-амалий рисола бўлади. Шу сабабли мамлакатимиз тараққиётининг ҳозирги босқичида матбуотнинг ўрни ва мавқеи хусусида сўз юритиш билан кифоялансак. Буни ҳам фақат мухтасар тезислар шаклида ифодалаб ўтсак.

Мамлакатимизда кечаётган ижтимоий, иқтисодий, сиёсий жараёнларнинг тўғри йўлдан боришида, ўтиш даврига хос қийинчиликлар ва сунъий тўсиқларни енгиб ўтишда, бу даврни имкон борича қисқартиришда оммавий ахборот воситалари қуйидаги йўналишлар бўйича таъсир ўтказиш имкониятига эга:

— аҳолини жамият ҳаётининг барча жабҳалари бўйича хабардор қилиш воситасида кечаётган ўзгаришларга ҳар бир шахснинг дахлдорлигини англашига эришиш;

— эски тузум иллатларини кўрсатиш, янги тараққиёт йўли билан ва у орқали барпо этилажак жамиятнинг афзалликларини ҳар бир фуқаронинг онгига ва қалбига етказиш билан буюк мақсад сари унинг онгли ҳаракатини таъминлаш;

— мамлакат сиёсий, иқтисодий ҳаётини, давлат ва жамият қурилишини янада эркинлаштириш учун инсон ўзи озод бўлиб, озод фикр, озод сўз, эркин хатти-ҳаракат орқали ўша эркинликнинг мазмун-моҳиятини чуқур англаган ҳолда интилиши лозимлигини ҳар бир фуқарога етказиш;

— ҳуқуқий маданият, сиёсий онгни юксалтириш орқали аҳоли фаоллигини ошириб, лоқайдлик, боқибеғамлик, боқимандалик кайфиятидан, фикр танбаллигидан халос этиш. Жамиятдаги иллатларга мурасасиз бўлиш руҳида тарбиялаш;

— жамоат назоратини ўрнатиш йўли билан турли даражадаги раҳбарларни фақат “тепа”га қараб эмас, “паст”дагилар эҳтиёжини

ҳисобга олиб иш тутиш лозимлигага ўргатиш.

Оммавий ахборот воситаларининг бу ва бошқа имкониятлари улар нима учун зарурлигини яққол кўрсатиб турибди. Шундан келиб чиққан ҳолда “Эркин матбуот, радио, телевидение ким учун керак?” деган саволга: ҳар бир соғлом фикрловчи, мамлакат тараққиётини чин дилдан истаб, шу йўлда интилувчи, эркин юртнинг эркин фуқароси бўлиш ниятида амалий ҳаракат қилувчи инсонга керак, деб жавоб қайтариш мумкин. Яна — ҳақиқатга тик қарайдиган, ҳақ сўздан кўрқмайдиган, ҳақгўй учун керак.

ЖУРНАЛИСТ СЎЗИНИНГ ҚУДРАТИ¹⁶

Оммавий ахборот воситаларининг мавқеи, ўрни ва олдида турган вазифалари ҳақида гапириб, уларнинг оммавий онгни шакллантириш орқали жамиятда улкан таъсир кучига эга эканлигини тан олмасдан иложимиз йўқ. Бежиз ОАВ ҳокимиятнинг “тўртинчи тармоғи” деб аталмайди-да!

Оммавий онгни шакллантиришга қаратилган журналистиканинг фаолияти шахс, гуруҳ, халқ ва бутун жамият маданиятини шакллантиришга имкон беради. Ушбу фаолият маълум мақсадга йўналтирилган бўлади. У шахсни мафкура эгалари бўлган маълум кучлар томонидан туриб ижтимоий муносабатларда фаол иштирок этишга ундайди. Демак, оммавий ахборот воситаларининг бундай, яъни мафкуравий фаолияти натижасида жамиятдаги мавжуд ҳолатларга ўз муносабатини билдиришга қодир шахс шаклланади. Шундай экан, ОАВнинг мафкуравий фаолияти орқали сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий маданиятнинг ҳар бир шахсни ижтимоий фаолликка ундайдиган жиҳатларининг шаклланишини инobatга олмоқ зарур.

Дарҳақиқат, матбуот, радио, телевидение жамиятда кучли мафкуравий таъсир ўтказадиган воситадир. Бир томондан, ўзи, ўз журналистлари, мутахассислар орқали тарғибот ишларини олиб

боради, бошқа томондан, минбар сифатида ҳар бир фуқаро ўз фикрини айта олишига имкон беради.

Оммавий ахборот воситалари қарашлар ва тасаввурлар тизимига йўналтирувчи таъсир ўтказиб, ўқувчи (тингловчи, томошабин) фаолиятини маълум бир изга солиб туради. Яъни, ахборот тарқатиш орқали информация "истеъмолчиси"ни бошқариб туради. Ўз чиқиши орқали ОАВ оммани унга манфаатли бўлган ягона мақсад атрофида бирлаштириши ёки аксинча, турли қарама-қарши гуруҳларга ажратиб ташлаши мумкин.

Журналистиканинг йўналтирувчи кучидан ўтиш даври шароитида, бизнинг мамлакатимизда кенг қамровли вазифаларни ҳал этишда фойдаланиш умумманфаат йўлида хизмат қилади. Юртимизда кечаётган ижтимоий, иқтисодий, сиёсий жараёнларга онгли иштирок этиш учун фуқаронинг хабардорлик даражаси юқори бўлиши керак. Бунга қандай эришилади? Албатта, оммавий ахборот воситалари орқали. Барча жараёнлар қандай кечмоқда? Ислохотларнинг бориши қандай? Уларга кимлар ёки нималар тўғаноқ бўлмоқда? Бу ва бошқа саволларга ҳар куни жавоб топган одам, албатта, ўз ҳаётини позициясига эга бўлади.

Ёки жамият маънавиятини юксалтиришдек муҳим устувор йўналишни олиб кўрайлик. Бу соҳада ҳам матбуот, радио, телевидениясиз бирор-бир ижобий натижага эришмоқ мушкул-ку!

Президентимиз И. Каримов таъкидлагандек, "бизнинг тарғибот-ташвиқот ишларимиз кўпинча тор доираларда қолиб кетаяпти, ҳаётнинг кенг қатламларига кириб борилмаяпти, тажрибасиз, ғўр, билимсиз, дунёқараши чекланган айрим ёшларнинг онгига етаб бормаяпти. Натижада улар бизга ёт бўлган ташқи таъсирларга, бузғунчи ғояларга кўр-кўрона берилиб, ҳатто ўз ота-онасига, халқи ва Ватанига қўл кўтарувчи ёвуз қотилларга айланмоқда".

Шундай экан, ҳозирги мафкуравий курашда матбуотнинг

таъсир кучидан фойдаланиш долзарб масала бўлиб турибди. Лекин газеталар тиражининг камлиги, уларнинг ўз муаммолари гирдобада ўралашиб қолганлиги, айрим туман газеталарнинг 200-300 нусхада ойда бир-икки мартадан чиқаётганлигини қандай баҳоласа бўлади? Демак, ижтимоий-сиёсий газеталарнинг муассислари масала моҳиятига чуқур сингган ҳолда, уларни муаммолар билан яккама-якка қолдириб, ўзлари четда томошабин бўлиб турмасликлари керак. Турли масалалар, ҳар хил режаларни бажариш билан банд бўлган муассислар, ўз газеталари билан шуғулланишга "вақт тополмаётганликлари" ўта ачинарлидир. Бу, аксинча, бошқа соҳаларнинг ҳам ўлда-жўлда бўлишига сабаб бўлмаётганмикан? Ўз газетасини ўз мададкори деб билганда, уни ҳаёт кўзгиси бўлиши учун амалий ҳаракат қилганда, ҳокимликнинг ҳам иши илдамроқ кетармиди?

Бир сўз билан айтганда, юртбошимизнинг "оммавий ахборот воситалари жамиятимизнинг демократик қадриятларини ва тушунчаларини ҳимоя қилиши, одамларнинг сиёсий, ҳуқуқий ва иқтисодий онгини шакллантириш бўйича фаол иш олиб бориши лозим" деган кўрсатмалари журналистлар учун ҳам, матбуот мутасаддилари учун ҳам, қолаверса, мамлакатимиз тараққиётига бефарқ бўлмаган барча юртдошларимиз учун ҳам дастуриламал бўлиши зарур.

ГАЗЕТА КИМГА КЕРАК¹⁷ муассисгами, муштарийгами, тахририятгами?

Жуда оддий бўлиб кўринган бу саволга газеталаримизнинг ҳозирги аҳволига қараб, дабдурустан жавоб беришга қийналасан киши. Лекин ушбу саволга жавоб топиш зарур. Чунки матбуотнинг жамиятдаги ижтимоий ўрни, унинг тараққиётига ижобий ёки салбий таъсир этишдаги мавқеи буни талаб қилади. Ёмғирдан кейинги кўзиқориндек кўпайиб бораётган тармоқ газеталарини қўйиб турайлик. Уларнинг аксарияти муассис –

корхона, ташкилот, идора раҳбарларининг "менинг ҳам газетам бор" деб, иззати нафсини қондиришга бўлган интилишининг натижасидир.

Биз ижтимоий-сиёсий газеталар ҳақида сўз юритиб, юқоридаги саволга жавоб ахтарайлик. Чунки айнан ана шу йўналишдаги газеталар жамиятимиз тараққиётининг ҳозирги босқичида аҳолини хабардор қилишда, кечаётган жараёнларнинг моҳиятини ҳар бир фуқарога етказишда ва уни ана шу жараёнларнинг фаол иштирокчиси бўлишини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Хўш, газета кимга керак, таҳририятгами? Ҳа, таҳририят ходимлари, ўз касбий фаолиятлари орқали ўзларининг моддий эҳтиёжларини қондиришади (қанчалик ва қайси даражада – бу бошқа масала). Бундан ташқари, газета ҳақиқий журналист учун ўз ижодий имкониятларини рўёбга чиқариш учун керак. Ижод дардига мубтало бўлган бундай журналист қанчалик оғир бўлмасин, ишлайверади ва ўз ижодидан маънавий озуқа олаётганлигини етарли деб ҳисоблайди. Мана, биз ўзимиз ҳам 5-6 ойлаб маош олмаётган бўлсак ҳам, таҳририятимизда 2 та эски ёзув машинкасидан бошқа ҳеч вақо бўлмаса ҳам, ишляпмиз.

Газета муштарийга керакми? Ҳа, албатта, у ўқиш учун, муштарийни деб чиқарилади-ку! Янгиликлардан хабардор бўлиш, таҳлилий мақолалар орқали ижтимоий, иқтисодий, сиёсий муаммолар билан яқиндан танишиш, дам олиш соатларини мароқли ўтказиш учун одамлар газета сотиб олишади. Ўзини газетасиз тасаввур қилолмайдиганлар камми?

Газета муассисга керакми? Сарлавҳада қўйилган уч қисмдан иборат саволнинг икки бўлагига осонгина жавоб топдик. Лекин унинг охириги қисмига жавоб бериш учун анчагина мулоҳаза юритишга тўғри келади.

Маълумки, вилоят, туман, шаҳар газеталарининг муассислари тегишли ҳокимликлар ҳисобланади. Албатта, ҳокимликка газета керакми, деб сўрасангиз, ҳар бир ҳоким тасдиқ жавобини беради. Лекин улардан аксариятининг ўз газетасига бўлган

муносабатини кўриб, жавоби самимий эканлигига шубҳа қиласиз. Тўғри-да! Айрим туман газеталари ҳар ойда бир ёки икки марта, у ҳам бўлса 200-500 нусхада чиқаётган ва туман ҳокимлигининг бюллетенига айланиб қолган бўлса, шубҳа қилмайсизми? Ёки муассисга шунақа мазмунан саёз, номигагина чиқаётган газета керакми? Бундай биринчи раҳбар газета саҳифаларида янграган ҳар қандай танқидий фикрни ўзига қарши айтилган сўз деб қабул қилади. Шу сабабли номигагина бўлса ҳам газетаси чиқиб турса, шуни етарли деб ҳисоблайди. Ваҳоланки, янгича фикрлайдиган раҳбар учун газета ҳақиқий ҳамкор, ёрдамчи бўлиб ҳисобланади. Бундайлар газетага ўша ҳудуднинг муаммоларини кўтариб чиқиб, уларни ҳал этишнинг ҳамда жамоат назоратини ўрнатишнинг воситаси сифатида қарайди. Афсуски, ҳозир бизда ана шундай биринчи раҳбарлар бармоқ билан санарлидир. Газетамиз мисолида ушбу муаммони кўриб чиқайлик.

Аввалидан айтиб кўяй. Биз ижод масаласида эркин ва мустақилмиз. Бу борада муассис – шаҳар ҳокимлиги бизни тушуниб, газетанинг эркин фикр минбарига айланиши учун интилди. Аниқроғи, бизнинг чиқишларимизга тўсиқ бўлмади. Аммо муаммоли мақолаларимизнинг натижасига келсак, бундан доимо ҳам кўнглимиз тўлади, деб айтолмаймиз. Чунки тегишли бўлим ва бошқармаларнинг эътиборсизлиги туфайли, аниқроғи улар раҳбарларининг ўз газетасини ўқимаслиги оқибатида мақолаларда кўтарилган камчилигу нуқсонларни бартараф этиш борасида деярли амалий иш қилинмади. Бунга кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Биз бозорлардаги тартибсизликлар, истеъмолчилар ҳуқуқларининг поймол этилаётганлиги, йўлларимиз, истироҳат боғларининг аянчли аҳволи, тартибсиз қурилган савдо ва маиший шохобчалар, болалар майдончаларининг ноқонуний эгаллаб олиниши, жамоат транспорти масаласи, Университет хиёбонининг ўз фазини йўқотиб бораётганлиги, байрам кунлари ёки шаҳримизга юқори мартабали меҳмонлар ташриф буюрганда асосий кўчаларнинг ёпилиши аҳолига катта ноқулайликлар туғдираётганлиги,

кўчаларнинг номлари, турли лавҳалар ва бошқа ёзувлардаги чалкашликлар, Шаҳар ариғи муаммоси каби кўплаб мавзуларда чиқишлар қилганмиз. Агар улар чуқур ўрганилиб, диққатга молик таклифлар инobatга олинганда, кўрсатилган нуқсонлар бартараф этилганда, шаҳарда аҳвол ижобий томонга қараб ўзгарган бўларди. Балки шунда кўпгина раҳбарлар ўз ўринларини сақлаб қолармиди?! Ошкораликдан, сўз эркинлигидан кўрққан амалдорнинг бир кун келиб албатта юзи шувит бўлишини охириги йиллар тажрибаси кўрсатиб турибди. Бу – ёмғирдан қочиб қорга йўлиққандай гап. Вақтида газета чиқишига эътибор билан қаралганда, ундан тўғри хулоса чиқарилганда, муаммо чигиллашиб кетмаган бўларди.

Эътиборсизликнинг намунаси сифатида қуйидаги мисолларни келтиришни лозим топдим.

1999 йилнинг октябрь ойида шаҳримизда ноқонуний лото ўйинининг авж олганлигини, ҳуқуқ-тартибот органлари бунга панжа орасидан қараётганликлари танқид қилинган мақолани чоп этган эдик. Лекин аҳвол ўзгармади. Шундан сўнг газетамизнинг 2000 йил 9 июндаги 25-сонида шаҳар прокурори О. Тожибоевнинг лото ва бошқа қимор ўйинлари ташкил этишда айбдор бўлган шахслар номлари тилга олинган мақоласи эълон қилинди. Аммо ҳалигача ушбу ўйинларга тўла барҳам берилгани йўқ. Бежиз шаҳар ҳокимлигида бўлган охириги йиғилишда бу борадаги аҳволга баҳо берилиб, ҳуқуқ-тартибот органлари раҳбарларига аччиқ сўзлар айтилмади.

Газетамизнинг 13 майдаги 21-сонида "Н. Ҳожиёв номли бозор" акциядорлик жамиятидаги аҳвол ҳақида, акциядорлар ўз дивидентларини ололмаётганликлари хусусида мақола чоп этилган эди. Бу орада бозор директори ишдан кетди. Лекин дивидент масаласи нима бўлганлигидан ҳануз беҳабармиз.

Ёки "Самарқанд"нинг 24 июндаги сонида "Даллол кимга керак?" мақоласи чоп этилган эди. Унда ишлаб чиқарувчилар билан савдо ташкилотлари ўртасида воситачи – "Шаробсавдо" улгуржи базаси ташкил этилганлиги мақсадга мувофиқми, деган

масала кўтарилган эди. Бевосита истеъмоличлар ҳуқуқлари билан боғлиқ бу масалани вилоят миқёсида ҳал қилиш зарур. Лекин мақолада кўтарилган муаммо мутасадди ташкилот ва раҳбарларнинг диққатидан четда қолиб кетмоқда.

Кўриниб турганидек, газета муассисга ҳам керак экан. Буни англаш учун муассис, биринчи навбатда, ҳоким газетанинг ўрни ва мавқеига тўғри баҳо бера олиши зарур. Газетага, унинг таҳририятига ҳам маънавий, ҳам моддий кўмаклашиш керак. Чунки реклама бозори шаклланмаган, қоғоз ва босмахона хизмати қимматлиги шароитида муассиснинг моддий ва молиявий ёрдамисиз газетани чиқариб бўлмайди.

Афсуски, ўтган йили икки ой давомида газетамиз чиқмаганида биз билан ҳеч кимнинг иши бўлмади. Мен бу ерда муассисимизни назарда тутаяпман. Фақат газетхонлар безовта бўлишганди. Бир неча киши ҳокимликка ҳам мурожаат этди. Бу каби оғир шароитларда ўз номимизни сақлаб қолиш ниятида ҳамда муштарийларимиз олдида бевурд бўлиб қолмаслик учун ишни давом эттирдик.

Ҳуқуқий, моддий ва ижодий эркинлик муштарак бўлгандагина, журналистика ўз олдида турган улкан вазифаларни ҳал этишга қодир бўлади. Энг асосийси, ана шунда оммавий ахборот воситаси жамиятнинг бош демократик институтига айланиб, унинг тараққиётига ҳисса қўша олади.

МАТБУОТ ВА ЗАМОН: СОН МУҲИММИ ЁКИ СИФАТ?18

Мутахассисларнинг фикрича, газеталар сонининг камлиги жамият учун қанчалик зарарли бўлса, жуда кўп эканлигининг ҳам зиёни йўқ эмас экан. Газетанинг сони оз бўлганда жамиятда кўп фикрлилик (бундан бир неча йил олдин ўта расм бўлиб қолган ибора билан айтганда, плюрализм) қарор топмайди. Айрим манфаатдор гуруҳларнинг хоҳиш иродасини ифода этадиган қарашлар оммага сингдириб борилади. Натижада ҳақиқий сўз

эркинлиги таъминланмайди, жамиятнинг ривожланиши ҳам бир томонлама кечади.

Газетанинг сони ҳаддан кўп бўлиб, у фуқаролар учун ягона ахборот манбаига айланганда эса, аксинча, муштарийлар ўша ахборотларнинг "асири"га айланиб қолиши мумкин. Фақат газета ўқиб, бошқа манбаларга мурожаат қилмаса, ўзи ахборот олишга, турли маълумотларини солиштириб, хулоса чиқармаса, бундай шахснинг фикри ҳам бир ёқлама бўлиб қолади.

Бизда ҳозир 500 атрофида газета чоп этилмоқда. Бу озми ё кўпми? Агар газеталар тиражининг камлигини, улар аҳолининг кенг қатламларига етиб бормаётганлигини, аксариятнинг моддий базаси ночорлигини инобатга оладиган бўлсак, айти пайтда бизга бунча газетанинг ўзи зарурми, деган савол пайдо бўлади. Келинг, ушбу саволга ҳолисона жавоб ахтарайлик.

Журналист кадрлар етишмаётган бир пайтда газеталар сонининг (шунингдек, нодавлат телевидение ва радиостанцияларининг) кўпайиши улар мазмунига салбий таъсир этаётганлиги яққол кўзга ташланмоқда. Бошқа шароитда озми-кўпми ўз ҳурматини билган, ўз номига эга бўлган матбуот органида оддий мухбирликка ярамайдиганлар ҳам газетани бошқараяпти (у туман газетасими, тармоқникими ёки бошқами, барибир, газета-да) ёки телевидение орқали бутун бошли бир халққа ақл ўргатаяпти.

Газета дўконларида сотилмай қалашиб ётган нашрларни кўриб, "эсиз меҳнату эсиз маблағ", дейсиз беихтиёр. Сони кўп бўлгани билан газеталар бир-бирига мазмунан жуда яқин. Қандайдир воқеани ёритишда ё расмий хабар тарқатишда турли газета бир хилда ёндошади. Ҳафталик газеталар-чи? Ахборот бошқа воситалар орқали аҳолига етказилиб, янгилигидан асар қолмаган бўлса ҳам, уни босиб чиқаришади. Айрим таниш бош муҳаррирлардан бунинг сабабини сўраганимда, улар қисқача қилиб "шундай кўрсатма бўлди", деб қўйишади. Ҳар қандай воқеани ёритишда журналист ўз газетасининг хусусиятидан келиб чиқиши, унга ўз муносабатини билдириши керак эмасми?

Шундай таҳлилий мақолалар чоп этилганда, ўша бир неча вақт олдин бўлиб ўтган воқеа ҳақида батафсилроқ маълумотга эга бўлиш илинжида юрганлар ҳафталик газетани сотиб олишади. Бунга чет эл тажрибаси мисол бўла олади. Афсуски, бизда газеталар сонининг кўплиги жамиятда фикрлар хилма-хиллигини таъминлай олмаяпти.

Айрим ташкилот ва идора раҳбарлари "газетачилик" касалига йўлиққанга ўхшайди. Бўлмаса, етарли моддий база, техника, энг асосийси, малакали кадрлар бўлмаган шароитда газета чиқаришармиди? Бундай ҳолатда тармоқ нашрларининг кўпайиб бораётганлигини тушуниш мушкул.

Самарқанд вилояти чоп этилаётган газеталар сони жиҳатидан мамлакатимизда юқори ўринларда туради. Бу ерда чиқаётган айрим газеталар бутун мамлакатимиз бўйлаб тарқатилаётганлигидан хабардормиз. Аммо, шу билан бирга, тиражи жуда кам, мунтазам чиқмаётган тармоқ нашрлари ҳам мавжуд. Масалан, Нарпай туман суди ўзининг "Нигоҳ", Пайариқ туман халк-демократик партияси кенгаши "Парвоз", Каттақўрғон ХДП кенгаши "Ҳилол" газеталарини чиқариб туришибди. Бундан кўра уларнинг муассислари газеталарини чиқаришга кетаётган куч ва маблағнинг бир қисмини туман газетасига сарфлаб, жуда бўлмаганда мунтазам алоҳида саҳифа чиқариб туришса, мақсадга мувофиқ бўлмасмиди? Ҳамма жойда шундай йўл тutilса, аҳволи анча ночор бўлган туман, шаҳар ва вилоят газеталари озгина бўлса ҳам қоматини тиклармиди?

Ҳуқуқ-тартибот органларининг кўплаб марказий нашрлари бўла туриб, вилоят ва ҳатто туман миқёсида ҳам газеталари чоп этилаётганлиги шарт бўлмаса керак. Бу маориф тизимига, ёшлар ташкилотига, бошқа соҳаларга ҳам тегишли гап. Тармоқ газеталарига қандай ва ким обуна бўлаётганлигини биламиз. Уни асосан ўша соҳа вакиллари олиб ўқишади. Масалан, ҳуқуқ-тартибот органи ходими (шу ўринда республика Прокуратураси, Адлия вазирлиги, Олий Суди, Ички ишлар вазирлиги, Олий ҳўжалик суди, Давлат солиқ қўмитасининг ўз газета ва

журналлари борлигини алоҳида таъкидлаш лозим. Ана шу ташкилотлар ҳуқуқий билим ва маданиятни тарғиб қиладиган ягона газета ва журналга ўз куч ва маблағларини бирлаштиришса айни муддао бўларди) "ўзи"нинг биттадан марказий газета ва журнаliga, вилоятдаги газетасига обуна бўлса, шунинг ўзи учтага етади. Агар яна туманда тармоқ газетаси чоп этилса-чи? Мактаб ўқитувчиси эса "Маърифат", ихтисоси бўйича битта журналга, Самарқанд вилоятида чиқаётган "Маърифат нури" газетаси ва "Зиёкор" журнаliga обуна бўлиши мумкин. Шу ҳам катта гап. Бунинг аслида ҳеч қандай ёмон жойи йўқ. Лекин ҳозирги иқтисодий шароитда турли нашрларни сотиб олишга имкони йўқлиги боис тармоқ газетасини ўқиб, бошқа ижтимоий, иқтисодий, сиёсий муаммолардан, мамлакатимизда кечаётган жараёнлардан, ислохотларнинг мазмун-моҳиятидан беҳабар қолаётганларнинг сони ортиб бормаяптими?

Мақолани ўқиганлар, айниқса, тармоқ газеталарининг муассислари ва ходимлари каминани тўғри тушунишларини истардим. Газета чиқариш ҳар кимнинг ўз иши. Энг асосийси, у қонун доирасида амалга оширилса бас. Биз ҳеч кимнинг ана шу ҳуқуқига дахл қилмоқчи эмасмиз. Мақсад фақат битта. Таъсис этилган газета мунтазам чиқиб турсин, мазмунан бой бўлиб, ўз муштарийларига эга бўлсин, улар унинг ҳар бир чиқишини интизорлик билан кутишсин. Номигагина, юзаки обрў деб газета чиқаришга хотима бериб, кучларни бирлаштиришга, мамлакатимизда ҳам кучли газета чиқаришга қодир журналистлар жамоаси борлигини кўрсатишга эришайлик. Мақсад шу хусусдаги фикрим билан ўртоқлашишдан иборат эди.

УМУММИЛЛИЙ ГАЗЕТА ҚАНДАЙ БЎЛМОҒИ КЕРАК?¹⁹ **Журналистнинг шахсий мулоҳазалари**

Матбуотимиз ҳақида гап кетганда аксарият юртдошларимиз газеталар худди эгизаклардай бир-бирига ўхшаб кетишини,

муаммоларни кўтариб чиқишда, ёритишда, маълум бир масалага ёндошишда улар ўртасидаги фарқни деярли илғаш мумкин эмаслигини уқтиришади. Яна афсус билан бизда умуммиллий газета шаклланмаганлигини таъкидлашади.

Умуммиллий газета андай бўлишлиги ҳақидаги баъзи бир мулоҳазаларни баён қилишдан олдин "миллий" тушунчасининг ўзига қисқача изоҳ бериш зарур, деб ўйлайман.

Миллий матбуот, миллий журналистика, миллий хавфсизлик, миллий сиёсат деганда айримлар "миллий" сўзини ўта тор маънода, фақат бир миллатга мансублик маъносида тушунишади. Кечагидай эсимда. Фидокорлар миллий демократик партиясининг таъсис қурултойида ва ундан кейин ҳам айримлар партия номидан "миллий" сўзини олиб ташлашни таклиф қилишган эди. Уларча, бу партия бир миллат, аниқроғи ўзбеклардан иборат сиёсий ташкилот сифатида тушунилишига сабабчи бўларкан, бошқа миллат вакилларини "қўрқитаркан". Ваҳоланки, бу ўринда "миллий" сўзи умумдавлат, умумхалқ деган маънода қўлланилмоқда. Худди шундай айрим мамлакатларда (жумладан, ҳозир Озарбойжонда) парламент Миллий Мажлис деб аталади. Бу ерда изоҳнинг ҳожати бўлмаса керак. Чунки парламент нима эканлигини ҳамма билади. Ёки "футбол бўйича миллий терма команда" деганда биз бир миллат вакилларида иборат жамоани тушунмаймиз-ку!

Масаланинг янада ойдинлаштириш мақсадида аниқ бир мисол келтирмоқчиман. "Миллий хавфсизлик" "давлат хавфсизлиги"га қараганда кенгроқ тушунча. Миллий хавфсизлик шахс, жамият ва давлат хавфсизлигини ўзида мужассамлаштиради. Бу ўринда "миллий" сўзи халқаро ҳуқуқий амалиётда қабул қилинган маънода қўлланилмоқда ва битта давлатнинг фуқаролари бирлигини англатмоқда.

Худди шундай, биз "ўзбек миллий матбуоти", "миллий журналистикаси" деганда бутун жамият, давлат манфаатларининг ифодаловчиси, керак бўлса ҳимоячиси бўлган ва, албатта, шу она заминда яшаётган ҳар бир фуқаронинг эркин

ривожи учун курашга қодир ва бу йўлда ўз восита ва усулларидан фойдаланувчи оммавий ахборот воситалари тизимини тушунамиз. Алоҳида оммавий ахборот воситаси ҳақида гап кетганда эса "умуммиллий газета", "умуммиллий телеканал" дейилса, тўғрироқ бўларди.

Хўш, қандай газетани биз умуммиллий газета деб атаётимиз? Албатта, бундай газета бутун мамлакат бўйича каттагина тиражда тарқалиши керак. Масалан, журналистларга аталган бир маълумотномада Нью-Йоркда чоп этилаётган "Уол-стрит жорнэл" молиявий газетадан умуммиллий газетага айланганлиги таъкидланади. Бу ерда газета фақат молиявий муаммоларни ёритаётганлигига қарамасдан, бутун мамлакат бўйлаб тарқалаётганлигига эътибор қаратилган. Лекин фақат бу икки кўрсаткич, яъни тиражининг кўплиги ва тарқалиш доирасининг кенглиги газетани умуммиллий бўлишини таъминлай олмайди. Бўлмаса, ҳозирги дайжест газеталарни шундай деб атаган бўлардик. Енгил-елпи газеталар ҳам керақдир. Лекин улар матбуотнинг асосий қисмини ташкил этмаслиги лозим. Улар одамлар фикрини уйғотадиган кўп сонли жиддий нашрлар билан ёнма-ён мавжуд бўлиши мумкин. Журналистиканинг вазифасини фақат аҳолининг кўнгил очиши, ҳордиқ чиқариши учун хизмат қилиш деб тушунадиганлар қанчалик хато қилаётганлигини, тараққиёт йўлига тўғаноқ бўлишаётганлигини англашса эди!

Шу ўринда умуммиллий газета қандай бўлиши ҳақидаги мушоҳадамизни давом эттиришдан олдин журналистика олдида турган умумий талаблар ҳақида сўз юритсак. Унинг коммуникатив, яъни алоқа ўрнатиш (омма билан, давлат, жамоат ташкилотлари, сиёсий партиялар ва бошқа ижтимоий институтлар билан) вазифаси асосий ўринда туради. Шу сабабли ўрбда журналистикани "mass media", яъни "оммавий коммуникация воситаси" деб аташади. Журналистикага қўйиладиган бошқа талаблар – булар оммавий онгни шакллантиришда иштирок этиш, бошқарувга доир қарорлар

қабул қилишда таъсир ўтказиш, маънавийтни шакллантириш ва маданиятни ривожлантиришнинг омили бўлиш, жамоат назоратчиси вазифасини бажариш, реклама-маълумотнома ахборотини етказиб туриш ва бошқалар.

Ҳозирги ўтиш шароитида миллий журналистикамиз учун ушбу вазифалар ўта муҳим. Жумладан, объектив ва турли нуқтаи назардан туриб ахборот тарқатиш орқали аҳолининг, ҳар бир алоҳида шахснинг фикрини шакллантиришга озуқа, керакли материал бериш ана шундай талаблардан биридир. Фикрлар, ғоялар хилма-хиллигини кўрсатиб қарор қабул қилишни фуқаронинг ўзига қўйиб бериш лозим.

Биз эса кўп ҳолларда эски қолиплардан холи бўлолмаяпмиз. Шўро замонида фуқарога давлатнинг – катта бир механизмнинг кичкина мурвати сифатида қаралгани ОАВда ҳам ўз аксини топган эди. "Оддий" одам кўп нарсани тушунмайди, уни ғоявий жиҳатдан тарбиялаш давомида барча маълумотларни унга "чайнаб" бериб, онгига етказиш керак, деган ақида ҳукмрон эди ўшанда. Фуқаронинг ўз фикри мавжудлиги, мустқақил хулосага келиши мумкинлиги ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас эди. "Партиявий журналистика" ҳам бу йўлда жонбозлик кўрсатди. Яъни, кичик бир факт йирик мақолаларга айлантирилди. Унда албатта катта кириш қисми, факт хусусида журналистнинг фикрию узундан-узоқ хулосаси бўларди. "Классиклар"дан бир-иккита цитата ҳам келтириш шарт эди.

Аслида, агар биз халқаро журналистика талаб ва меъёрларидан келиб чиқадиган бўлсак, журналистнинг вазифаси фактни баён қилишдан иборат. У барча соҳада ҳам мутахассис бўлолмайди. Шу сабабли хулоса чиқаришда бир ёқламаликка, хатога йўл қўйиши мумкин. Воқеа ва ҳодисаларга, аниқ бир фактга баҳо бериш учун журналист ўша соҳанинг билимдонига, экспертларга мурожаат қилиш имкониятидан фойдаланиши керак. Биз эса кўпинча муаммонинг ўзи ҳақида эмас, унинг тўғрисида қандай фикрда эканлигимизни баён этамиз. Аслида эса, воқеа ёки муаммонинг ўзини кўрсатмоқ зарур. Агар муаммо

ҳақида бир кишининг фикри берилсаю бу тўғрида бошқа фикрлар ҳам бўлса, уларни ҳам келтириш шарт. Хулосани ўқувчининг ўзи чиқарсин.

Ана шу талабларни бутун журналистикамиз қатори умуммиллий газета олдига қўйилиши табиий. Бундай нашр давлат ёки жамоат ташкилоти, сиёсий партия ёки бошқа тизимнинг нуқтаи назарини ифодаламасдан, балки умумхалқ, умуммиллий манфаатлар ҳимоячиси бўлмоғи лозим. Газета жамиятда кечаётган барча жараёнлар, воқеа, ҳодисалар ҳақида аҳолини ўз вақтида ва холисона хабардор қилиб бормоғи ҳамда бунда кўпфикрлик тамойилига содиқ қолиши керак. Турли доираларда қабул қилинаётган қарорларнинг моҳиятини аҳолига етказиши, улар ҳар бир фуқарога нима беришини аниқ кўрсата билмоқ зарур. Токи фуқаро жамиятдаги ўша жараёнларга иштирок этиши ҳамда овоз бериши (масалан, сайловларда) ва бошқа ҳолатларда мустақил қарор қабул қилиш имкониятига эга бўлсин.

Шунингдек, умуммиллий газета ўқишли бўлсинки, муштарий унинг ҳар бир сонини сабрсизлик билан кутсин. Газетанинг ҳажми икки босма табоқдан камида 3-4 марта каттароқ бўлиб, ранг-баранг материаллардан ташкил топсин. Маълумоти, савияси, қизиқиши турлича бўлган ўқувчилар ўзларига кераклисини топиб ўқишсин. Мавзуни танлашда ва ёритишда шуни унутмаслик шартки, ўртамиёна ўқувчи бўлмайди. Ҳар кимнинг ўзига яқин, севган мавзуси мавжуд. Албатта, бунда газетанинг ижтимоий-сиёсий йўналишда эканлигини бир зумга ҳам эсдан чиқармаслик зарур.

Миллий матбуот ҳақидаги ушбу мақолани ёзишга киришаётиб, ўзбек ва рус тилларида (жумладан, чет тиллардан таржима қилинган) журналистика муаммоларига оид китобларни варақлаб чиқдим. Ҳеч қаерда миллий газета қандай бўлиши кераклиги ҳақидаги назарий маълумотни учратмадим. Бу ерда баён қилинган фикрлар бир журналистнинг шахсий фикрлари сифатида қабул қилинишини истардим. Ушбу мавзу

юзасидан матбуотимизда яна бошқа чиқишлар қилиниб, у кенгроқ ва чуқурроқ ёритилишига ва бу умумий ишимизга ижобий таъсир этишига ишонч билдириб қоламан.

**ВАТАНИНИ КИМ КЎПРОҚ СЕВАДИ:
Уни фақат мадҳ этувчиларми ёки тараққиёти
йўлидаги ғовлар ҳақида, оғриқ нуқталари
хусусида очик ҳақиқатни айтувчиларми?**²⁰

Айни пайтда ушбу саволга тўғри ва самимий жавоб қайтариб, шунга яраша амалий фаолият кўрсатиш мамлакатимиз ривожининг муҳим омилларидан биридир, десак хато бўлмайди. Бу ҳақдаги фикрларимни давом эттиришдан олдин бир публицистнинг қуйидаги сўзларини келтиришни лозим топдим: "Яқин-яқинларда ҳам ватанпарварлик ватанга барча яхши нарсаларни мадҳ этишдан иборат эди; ватанпарвар бўлмоқ учун энди бу нарсалар кифоя қилмайди. Чунончи, барча яхши нарсаларни мадҳ этишга ҳали бизда мавжуд бўлган бемаъниликларни аёвсиз фош қилиш ва таъқиб этиш ҳам қўшилган". Ушбу сўзлар шу кеча-кундуз айтилгандай. Шундай эмасми? Ваҳоланки, улар бундан роса бир ярим аср олдин дунёдан кўз юмган Н. Добролюбовга тегишли.

Келинг, биз ҳам энди баралла айтайлик: Ватанга муҳаббат фақат унинг яхши томонларини мақташ билан чегараланмаслиги лозим. Албатта, Ватан йўлида, унинг ривожу равнақи учун ҳеч нимани, ҳатто ширин жонни ҳам аямаслик ватанпарварликнинг олий намунаси саналади. Бу табиий. Лекин, шу билан бирга, маддоҳлик йўлига ўтиб кетганларни, шу она юрт, жамият тараққиётига тўсиқ бўлаётган ҳолатларни кўриб кўрмасликка олаётган, бу қилмишини қандайдир сохта "муқаддас ёлғон" ақидаси билан оқлаб келаётганларни ватанпарвар деб аташ тўғри бўладими? Яширилган кичик бир нуқсон тузатиб бўлмас камчиликка айланиб, бутун жамиятга катта зарар етказиши

мумкин-ку! Журналистлардан фақат эзгулик ҳақида гапиришни талаб қилаётганлар, айрим нарсаларни ҳали халқимиз қабул қила олмайди, нотўғри тушунади, дейдиганлар – нима асл ватанпарварми улар? Наҳотки, бундайлар шунчалик комиллик даражасига эришганки, ким нима хоҳлашини билишсаю, ҳақиқат "жўмраги"ни қанча очиш ёки ёпиш уларга маълум бўлса? Ваҳоланки, Авраам Линколн оддийгина қилиб айтганидек, "ҳеч бир одам бошқа бир одамни унинг рухсатисиз бошқарадиган даражада комил эмас".

Қанийди бизда газета чоп этилишидан олдин эмас, ундан кейингина тегишли идора томонидан кўздан кечирилиб, қонун йўли билан рухсат этилмаган маълумот босилиб чиққан-чиқмаганлиги текшириб кўриш тартиби жорий этилса эди. Газета чоп этилишидан олдин уни текшириб чиқиш тартибига аксарият мамлакатларда барҳам берилган бўлиб, унинг мавжудлиги ҳақиқий цензура сифатида талқин этилади.

Ёпиқ жамият, эркин фикрга йўл бермаслик, мадҳиябозлик қандай аянчли оқибатларга олиб келганлигини англаш учун яқин ўтмишга назар солсак кифоя. Ўта кучли ва мустаҳкам деб саналган, бутун дунёга ваҳима солган, ер юзининг олтидан бир қисмини эгаллаб турган улкан империя ошкоралик шабадасига дош беролмай, қулаб тушди-ку! Турли давлат ва жамиятлар ўтмишини таҳлил этиб, америкалик бир арбобнинг бундан юз йил олдин айтган қуйидаги сўзлари чин эканлигига имон келтирасан, киши: "Ярамаслар, зулмкорлар, талончилар ҳокимияти учун ҳақиқат ҳамиша хавфлидир. Шунинг учун ҳақиқатни бостирадилар".

Биз эса нимадан кўрқамиз? Бутун дунёга мақсадимизни очиқ-ойдин маълум қилган бўлсак. Юртбошимиз асарлари орқали халқаро афкор оммаси ютуқларимиз, ривожланишимиз йўлидаги тўсиқлар, хавф-хатарлар ҳақида огоҳ этилган бўлса. Бутун дунё бизга шўро замонидан қандай мерос қолганлигини яхши билиб, янги йўлдан бориш қанчалик мушуқуллигидан хабардор бўлса. Шундай экан, камчиликларимизни бошқалар кўзидан яширамиз ,

деб фақат ўзимизни ўзимиз алдаяпмиз.

Оммавий ахборот воситаларининг жамиятдаги кайфиятларнинг барометрига айланмаганлиги, ижтимоий манфаатлар ойнаси бўла олмаётганлиги ҳамда мавжуд ҳақиқий аҳвол ҳақидаги ахборотнинг кенг аҳоли оммасига етиб бормаётганлиги ислохотлар жараёнини англаб етишга халақит бермоқда. Фуқароларнинг бу жараёнларга онгли иштирокига тўсиқ бўлаётган омиллардан бири ҳам айнан шу чекланган ахборот олинаётганлигидир. Фақат бугина эмас. Айрим чет эллик тадқиқотчиларнинг фикрича, хорижий инвесторлар сармоя кирдиришдан олдин мамлакат ҳақида кўпроқ ахборот олишга интилишади. Улар фақат расмий ахборот билан чекланмасдан, реал ҳаёт ҳақида, аҳолининг кайфияти хусусида тўла тасаввурга эга бўлиш учун интилишади. Жамият қанча очиқ ва эркин бўлса, унга шунчалик ишонч билан қаралади.

Энди бор муаммони очиқ-ойдин кўтариб чиқишнинг мамлакат ривожига таъсирини аниқ бир мисол орқали кўриб чиқсак.

Кейинги йилларда қишлоқ хўжалиги Самарқанд вилоятида қолоқ соҳага айланиб қолди. Давлатга пахта ва ғалла топшириш режалари бажарилмаяпти. Шу йилнинг февраль ойида бўлиб ўтган халқ депутатлари вилоят Кенгаши сессиясида пахтачиликда йўл қўйилган камчиликларнинг сабаби сифатида қуйидагилар кўрсатилди: "Биринчидан, соҳа раҳбарларида бошқарув маҳорати етишмади. Масъулиятсизлик, манманлик ишнинг белига тепди. Иккинчидан, агротехник тадбирлар кечикиб, сифатсиз бажарилди. Учинчидан, ғалла ва пахтага ажратилган майдонларга бошқа экинлар экиб юборилди". Мавжуд аҳволга аниқлик киритиб, чора кўриш ҳуқуқ-тартибот органларига юклатилди. Лекин бу органлар оқибат билан курашади. Ўша ҳолатларни келтириб чиқарган сабаблар-чи?

Нима учун нўноқ раҳбарлар тайинланди? Нима учун агротехник тадбирлар вақтида сифатли қилиб бажарилмади? Нима, деҳқон ўзига ўзи душманми, ўз манфаатини билмайдими?

Нега пахта ва ғалла ўрнига бошқа экинлар экилди? Шартнома шартлари бажарилмаса жазо муқаррар эканлигини деҳқон ва фермерлар билишади-ку? Нега пахта йиғим-терими асосан шаҳарлик ҳашарчилар зиммасига қолиб кетмоқда? Нега ғаллачиликда 14,9 минг оила пудратчисининг тенг ярми, пахтачиликда эса 11,8 минг пудратчининг 3,9 мингтаси шартнома шартини бажармади ва хўжаликлар ҳисобига 1,87 миллиард сўм жарима тўлашга мажбур бўлишди? Нега, ахир, шунча одам қишлоқ хўжалик соҳасига жалб қилинишига қарамасдан, бу ўта муҳим соҳа қолоқлик ботқоғидан чиқолмаяпти? Ахир, чет элларда бир неча фоиз фермерлар бутун мамлакат аҳолисини боқаяпти-ку? Бу саволларни яна давом эттириш мумкин.

Агар вақтида, нуқсонлар энди кўрина бошлаган пайтда улар ҳақида журналистлар бонг урганда, уларни юзага чиқарган сабабларни бартараф этишга киришилганда, оқибат бу даражада аянчли бўлмасди. Прокурорнинг бу ишга аралашувига ҳожат қолмасди. Йил давомида чиққан туман ёки вилоят газеталари таҳламларини варақлаб кўринг-чи, ўша камчилигу нуқсонлар ҳақида битилган таҳлилий-танқидий мақолани топасизми. Бу ҳақда сўз очилгудай бўлса, айрим амалдорлар "журналистларнинг ўзи камчиликларни ёзмайди, муҳаррирларда журъат етишмайди", деб ҳамма айбни бизнинг ўзимизга тўнкашади.

Журналист бор ҳақиқатни очиқ ёзиши ва муҳаррир уни аҳоли диққатига етказиши учун сўз эркинлиги амалда таъминланган бўлмоғи, ошкоралик муҳити яратилмоғи лозим. Фақат шундагина матбуот ўзининг вазифасини тўлақонли бажара олади. Яъни, унинг хабардор қилмоқ ва назорат ўрнатиш каби энг муҳим вазифалари рўёбга чиқади. Бундан бутун жамият манфаат кўради. Мамлакат ривожини таъминлашнинг муҳим омили ҳам шунда. Буни тараққий этган давлатлар тажрибаси яққол намоиш этмоқда.

ТИЖОРАТЧИ МУХБИРЛАР РЭКЕТИ²¹

Дарҳақиқат, кейинги пайтларда таҳририятларда сони кўпайиб қолган ва тижоратчи мухбир деб аталиб келинаётганларни журналист дейиш мумкинми? Аксарият бош муҳаррирлар тан олиб уқтиргандек, вазифаси пул ундиришдан иборат бўлган бу йигитларни (уларнинг кўплари ҳали ёш, чаққон, тили бурро) журналистика кўчасидан ўтган деб айтиш қийин. Республика газеталаридан бир нечтасининг Самарқанд вилоятида фаолият юргизаётган тижоратчи мухбирларини билганлигим шундай дейишимга асос бўлмоқда.

Ушбу масалага доир фикрларимни қоғозга туширишга вилоят газетасида ишлаб келаётган бир ҳамкасбим билан бўлган суҳбат туртки берди. Анча мулоҳазали инсон ва малакали журналист бўлган бу киши обрўйимизга, бутун журналистикага путур етказаётган, мақсади қандай йўл билан бўлса ҳам пул топишдан иборат бўлиб қолган сохта "мухбир"лар кўпайиб кетаётганлигини афсус билан гапирди. Каминага бу ҳақда мақола ёзиб, республика матбуотига чоп этишимни маслаҳат берди. Мен рози бўлдим. Шу билан бу жиддий муаммога жамоатчилик ва мутасаддилар диққатини жалб этиб, зора бирор-бир ижобий натижага эришсак, деган мулоҳазага бордик.

Кўпгина корхона ва ташкилотлар, айниқса, дон, ун, ёғ ишлаб чиқарувчилар, бозорлар, йирик савдо идоралари, банк раҳбарлари, бақувват тадбиркору тижоратчилар видеокамера, диктофон ёки блокнот билан ҳузурига келувчи чаққонлардан юраклари бешиб қолганлигини айтишади. Улар ўша тижоратчи мухбирларнинг ишини ўзига хос рэкет деб талқин этишади. Бир таниш раҳбар куюниб ана шундайлар ҳақида қуйидагиларни айтган эди: "Бундайлар бир-иккита бўлганда ҳеч гап эмасди. Ахир, кетма-кет келаверишгач, жонга тегади-да! Айримлари мақола ёки лавҳа чиқариб, умуман реклама характериға эга

бўлмаган оддий бир хабар учун ҳам тўловнома варақасини қистиришади. Бошқа бировлари аввал бошидан "корхонангиз ҳақида материал тайёрлаймиз, бу фалон пул туради", деб очиқчасига гап бошлайди".

Ҳар бир тижоратчи мухбирнинг қўлида нуфузли газетанинг гувоҳномаси бор. Гувоҳномада у шахс "мухбир" деб кўрсатилган. Асосий ишни "бажарадиган" ҳам ана шу хужжатдир. Уни кўрсатганга кўп эшиклар очилади. Бунинг устига хужжат эгаси бир арзимас камчилик ҳақида хабардор бўлса, тамом, Худо берди. Шу аснода маълум бир газета номидан, унинг сеҳрли гувоҳномаси асосида иш юритадиган тижоратчи мухбир биринчи навбат кимни ўйлайди. Ўз манфаатиними ёки газетаними? Бу саволга тўғри жавоб қайтариш учун "Мўъжизалар майдони" телеўйинининг иштирокчиси бўлиш шарт эмас. Тижоратчи мухбирлари бўлган газеталарнинг бош муҳаррирлари уларнинг бир йиллик фаолиятини таҳлил қилиб кўришсинчи, таҳририят хазинасига улар қанча маблағ олиб келишган экан. Барибир, бу маблағ қанча бўлишига қарамасдан, айрим тижоратчи мухбирларнинг ўша газета, қолаверса, бутун журналистикамиз шаънига иснод келтираётганлигини ҳеч нима билан оқлаб бўлмайди.

Албатта, газеталарнинг оғир молиявий аҳволи бош муҳаррирлардан ҳар қандай йўл ва воситаларни ишга солишга ундамоқда. Маълумки, бозор иқтисодиёти шароитида оммавий ахборот воситаси рекламасиз кун кўролмайди. Хорижий газеталарга даромаднинг 70 фоизгача қисми рекламадан тушади. Масалан, "Германия Федератив Республикасида оммавий ахборот воситалари" китобида таъкидланишича, рекламанинг 10 фоизга камайиши газетанинг иқтисодий аҳволини хавф остига қўяди, унинг 20 фоизга камайиши эса газетанинг ёпилишига олиб келади. Бизда эса ҳали ҳақиқий реклама бозори шаклланган эмас. Ишлаб чиқариш корхоналари самарали фаолият юргизганда, маҳсулотлар кўпайганда, рекламага эҳтиёж туғилади. Вақти келиб, бу омиллар бизда ҳам ривожланади. Ҳозир эса...

Кўпгина ривожланган мамлакатларда ўтиш даврида ёки урушдан кейинги оғир шароитда давлат ОАВни қўллаб-қувватлаб турган. Бир характерли мисолга мурожаат қилайлик. Швецияда 1945 йилдан 1968 йилгача 77 та газета ёпилган эди. 1969 йилга келиб газета ва нашриётларга давлат молиявий ёрдам бериш тизимини жорий этди. Жумладан, маълум ҳудудда тиражи бўйича иккинчи ўринда турган газетага пул ажратиладиган бўлди, рекламадан тушадиган даромаддан олинадиган солиқлар миқдори камайтирилди. Шундан сўнг, яъни 1969 йилдан кейин бирорта ҳам газета ёпилгани йўқ. Ҳозирги кунларда ҳам АҚШ, Австрия, Германия, Франция, Норвегия каби ривожланган мамлакатларда ҳукумат газеталарни ё бевосита (маблағ ўтказиш йўли билан) ё билвосита (улар тўлайдиган солиқнинг бир қисмини қоплаш, телефон ва газетани тарқатиш билан боғлиқ харажатларни камайтириш орқали) қўллаб-қувватлаб келмоқда. Ўша биз юқорида тилга олган Швецияда матбуотни қўллаб туришга ҳар йили давлатнинг умумий харажатларидан 0,2 фоизи сарфланар экан. Лекин нима бўлганда ҳам келгусида газеталаримиз харажатларининг асосий қисмини рекламадан тушадиган маблағ қоплашини назарга олиб биз ҳам бу соҳадаги хориж тажрибасини ўргансак, унинг ижобий томонларини ўзимизда қўлласак, фойдадан холи бўлмайди.

Чет элда газетанинг реклама бўлими алоҳида фаолият кўрсатади. Тўғри, бу бўлимнинг мақсади газетанинг умумий мақсади билан чамбарчас боғлиқ. Лекин реклама билан шуғулланувчиларнинг вазифаси журналистлар ишидан фарқ қилади. Реклама берувчини ахтариб топиш, у билан музокаралар олиб бориш, уни реклама беришга кўндириш, бу иш икки томонга ҳам фойда эканини исботлаб бериш реклама агентининг вазифаси ҳисобланади. Рекламани қандай тайёрлаш ва жойлаштириш масаласини таҳририят реклама берувчи таклифини инобатга олган ҳолда ҳал қилади. Хорижда ёпиқ ёки яширинча реклама қораланади. Яъни, мақола ёки хабар тариқасида бераётган материалда реклама бўлиши

журналистлар этика кодексининг бузулиши сифатида талқин қилинади. Бу журналистнинг сотилиши деб баҳоланади. Шу сабабли реклама характеридаги материалда унинг бу хусусияти аниқ кўрсатиб ўтилади.

Америкалик журналистлар учун чиқарилган "Газета" китобининг реклама агенти фаолиятига бағишланган бобида унинг қандай хусусиятга эга бўлиши санаб ўтилган. Реклама агенти самарали ишининг омилларидан бири ўз вазифасига сидқидилдан ёндошиш эканлиги таъкидланган. Агар буни кенгроқ тушунадиган бўлсак, бу – реклама агенти ҳам таҳририятнинг бошқа ходимлари каби ўз иш жойининг қадрлаши, унга гард юқтирмасликка, фақат ҳалол йўл билан, яъни рекламага тушган маблағдан таҳририят билан боғланган шартномада кўрсатилган миқдорида ўз улушини олиши зарур дегани.

Биз ҳам ҳозирги тижоратчи мухбирлар гувоҳномаси журналистларникидан бошқачароқ бўлишига эришмоғимиз ва унда ходимнинг вазифаси реклама агенти эканлигини кўрсатишимиз лозим. Мавжуд барча воситаларни ишга солайлик, токи журналист деган номга доғ тушмасин. Журналист ахборот етказиш, давлат билан жамият ўртасида воситачи, жамоат назоратчиси бўлиш каби вазифаларни тоза қўл, тоза қалб ва тоза фикр билан амалга оширсин.

ДЕМОКРАТИЯ ЎЗАГИ²²

ЖАМОАТ НАЗОРАТИ ОРҚАЛИ— ҚОНУН УСТУВОРЛИГИГА

Жамиятимизда қонун устуворлигига эришиш шу куннинг энг долзарб вазифаси эканлигини Президент Ислон Каримов Ўзбекистон Конституциясининг 9 йиллигига бағишланган тантанали маросимда сўзлаган нутқида таъкидлади ва буни

асослаб берди. Сўзланган нутқнинг ўзи «Қонунга ҳурмат, қонунга итоат ҳаётимиз мезони бўлсин» деб аталишида ҳам кенг маъно бор, деб ўйлайман.

Ҳар бир фуқарода қонунни ҳурмат қилиш, қонунга итоат этиш ҳиссини тарбиялаш, уни қон-қонига сингдириш раҳбар одамлардан бошланишини таклиф этаркан, юртбошимиз бу йўлда эътиборга лойиқ вазифалар устида тўхталиб ўтди. Ана шу вазифалардан бири назорат тизимини мустаҳкамлаш ва уни такомиллаштириш эканлиги уқтирилди. Шу билан бирга, бу ишга шу вақтгача тўпланган тажрибага танқидий ёндошиб, эртага ҳамманинг назоратчига айланиб кетмаслигини назарда тутган ҳолда киришиш муҳимлиги алоҳида қайд этилди. «Бугунги кунда бундай муаммоларнинг ечимини, аввало ҳаётимизда жамоатчилик назоратини кучайтиришда кўришимиз даркор»,- деди юртбошимиз.

Шуни таъкидлаш жоизки, кучли фуқаролик жамиятида нодавлат ва ноижорат ташкилотлари, сиёсий партиялар, аҳолининг турли асосда ташкил этилган бирлашмалари, касаба уюшмалари, оммавий ахборот воситалари жамоат назоратини ўрнатишнинг механизми бўлиб ҳисобланади. Бу борада ОАВ жамиятнинг кўз-қулоғи сифатида алоҳида аҳамият касб этади. ОАВ жамоат назоратини ҳокимият тизимидаги шаффофликни рўёбга чиқариш орқали амалга оширади.

Қуйида ривожланадиган давлатларда демократия ўзаги сифатида тан олинаган ҳокимият тизимидаги шаффофлик, очиқлик хусусида айрим мулоҳазалар билдирилган.

АЙРИМ СЎЗЛАРГА ИЗОҲ

Давлат фаолияти соҳасидаги ҳокимиятнинг барча бўғинлардаги шаффофлик биз учун янги тушунча десак, хато қилмаган бўлаемиз. Шу муносабат билан олдин ушбу тушунчанинг ўзига изоҳ бериш лозимдай, назаримда. «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да «шаффоф» сўзи «ёруғлик ёки нурни яхши ўтказадиган

тиниқ» маъносини бериши уқтирилган. Аммо луғатда «шаффофлик» сўзи киритилмаган. «Русча-ўзбекча луғат»да ҳокимият тизимига нисбатан рус тилида ишлатиладиган «прозрачность» сўзи «тиниқлик», «шаффофлик» деб таржима қилинган. Кўчма маънода «прозрачный» сўзи очиқ-ойдин, аниқ, равшан, аён деган маънода ишлатилиши уқтирилган. Ушбу мақолада ҳам «ҳокимият тизимидаги шаффофлик» деганда бошқарув тизимининг барча бўғинлари фаолияти фуқаролар кўз олдида, очиқ-ойдин ўтишини, оддий фуқаро давлат амалдорлари ҳаракатини назорат қила олиш имконияти назарда тутилади.

Яна бир изоҳ. Ҳокимият деганда фақат вилоят, туман, шаҳар ижроия ҳокимияти (тор маънодаги бошқарув идораси, ҳокимлиги) назарда тутилмайди. Ҳокимият кенг маънода, яъни давлат бошқармаси ва унинг органлари, ҳукумат, сиёсий ҳукмронлик маъносида ишлатилади.

ФУҚАРО ФАҚАТ ТОМОШАБИН ЭМАС.

Ҳар қандай демократиянинг ўзагини халқнинг давлат аҳамиятига молик қарорларни қабул қилинишида иштироки ташкил этади. Шу йўл билан халқ амалдорлар фаолиятини назорат қилиш имкониятига эга бўлади. Шаффофлик деб аталадиган бу тартиб турли кўринишларда намоён бўлади. Йиллар давомида ҳозирги демократик мамлакатларда оддий фуқаронинг давлат амалдорлари чақирадиган айрим муҳим мажлисларда иштирок этиши, ҳукумат ҳужжатларини сўраши ва олиши, давлат қарорларининг қайд қилишда иштироки учун имкон берувчи қонун ва тартиблар ташкил топди. Ўз раҳбарларини фуқаролар фақат сайлов кунлари назорат қилиш билан чекланмасдан фуқаролар демократик давлатларда ҳукуматнинг кундалик фаолиятига таъсир ўтказишади.

Америка Кўшма Штатларида 1976 йилда «Ошкоралик тўғрисидаги акт» номини олган федерал қонун амалга киритилган эди. У бўйича ижроия ҳокимият амалдорлари давлат

ишларини бажариш учун тўпланмоқчи бўлганда, кўп ҳолларда ўз йиғилишлари ҳақида олдиндан эълон қилишлари ва уни жамоатчилик бемалол иштирок эта оладиган жойларда ўтишини таъминлашлари шарт. Бу кенг маълумотга асосланган, кўпчилик манфаатини ҳимоя қилишга қодир қарорлар қабул қилишга имкон беради. Бундан ташқари, бундай сиёсат фуқаролар томонидан одилона сиёсат сифатида қабул қилинади.

АҚШда фуқароларнинг ўз қарашларини изҳор этишнинг кенг тарқалган йўли бу – сайлаб қўйилган мансабдор шахсларга мактуб ёки электрон хабарлар юборишдир. Кўпинча Конгресс аъзолари ҳар куни долзарб мавзуларга бағишланган минглаб хат-хабарлар олишади. Бу уларнинг, бир томондан, ўз сайловчилари билан доимий алоқада бўлишнинг йўли ҳисобланса, бошқа томондан, оддий фуқаронинг давлат аҳамиятига молик, шу билан бирга ўзи ва атрофидагилари учун муҳим бўлган қарору қонунлар қабул қилишидаги иштирокини билдиради. Яъни, у бир четда қуруқ томошабин булиб ўтирмайди.

«Ахборот эркинлиги тўғрисида»ги қонун ва ҳар иш куни чоп этиладиган «Федерал режистер» наشري ҳокимият шаффофлигини таъминлаш учун америкаликлар фойдаланиб келаётган иккита муҳим қуролдир. Мазкур қонун фуқароларда ҳукумат доирасида юз бераётган барча янгиликку ўзгаришлардан воқиф бўлишга ва уларга ўз муносабатини билдиришга имкон беради. «Федерал режистер» эса давлат муассасаларида қабул қилиниши лозим бўлган қоида ҳамда нормаларни аввалдан чоп этади ва бу орқали аҳолини улар билан таништиради. Ҳар бир шахс сиёсатга киритиши мўлжалланаётган ўзгаришлар хусусида ўз фикрини билдириш имконига эга. Бу кўп ҳолларда давлат сиёсатини ўзгартиришга олиб келмоқда. Демократик давлатлар фуқароларининг фаоллиги мамлакатдаги экологик вазиятни яхшилашга, солиқ тизимини таомиллаштиришга, истеъмолчилар манфаатини ҳимоялашга ва кўпгина бошқа ҳаётий муҳим масалаларда ижобий ўзгаришларга олиб келганлиги хусусида кўплаб аниқ мисоллар келтириш мумкин. Бу ҳақда китобу

рисолалар, матбуот чиқишлари орқали танишиш мумкинлиги боис фақат айрим мулоҳазалар билан чекланишни лозим топдик.

Юқорида айтилганлардан энг муҳим хулоса шуки, одам бўлиб эркин туғилган шахс – «ўз бахтинг ўз қўлингда» деган нақлни фақат «ишласанг – тишлайсан» маъносида тушунмаслиги керак экан. Ҳар бир шахс ва бутун жамият ўз ҳақ-ҳуқуқларини, манфаатини ҳимоя қилишга қодир бўлмоғи шарт. Чунки ҳеч нарса ўз-ўзидан пайдо бўлмайди. Муносиб ҳаёт учун, сени шахс сифатида тан олишлари учун шунга лойиқ бўлмоқ керак. Чунки биз қандай бўлсак ҳокимият ҳам шундай. Катта-кичик амалдорларга икки букиладиган, кўрқоқлик иллатидан қутулмаган, юрагидаги гапни айта олмайдиганлар иззатга лойиқми? «Хўп, бажарамиз»дан бошқасини билмайдиган, доимо боши ҳам манқурт-чи? У Инсон деган улуғ номга лойиқми? Асло! Фақат ўз қадр-қимматини билган фуқаролардан иборат жамиятгина ҳурмат-иззатга сазовор бўлиб, давлат унга хизмат қилади. Аксинча эмас. Шу сабабли ҳам Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 2-моддасида қуйидаги сўзлар ёзиб қўйилган: «Давлат халқ иродасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қилади. Давлат органлари ва мансабдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар». Аслида, ушбу модда ҳаётда тўла амал қилиши учун халқнинг ўзи фаол бўлиши, бундай муносабатга лойиқ эканлигини кўрсатиши шарт.

ОЙНАДАН ЎПКЛАМА

Ҳокимият тизимидаги шаффофликни рўёбга чиқаришнинг муҳим воситалари матбуот, радио, телевидения ҳисобланади. Тизим фаолиятини тўласинча, бўямасдан, айрим томонларини яширмасдан, аниқ-равшан кўрсатиш мамлакат тараққиётининг шарти сифатида ривожланган мамлакатларда тан олинган. Бу давлатларда ҳукуматнинг ўзи ОАВга унинг камчилигу нуқсонларини вақтида кўрсатиши орқали, иллатларнинг чуқур илдиз олиб кетишининг олдини олишга имкон берадиган восита

сифатида қарайди. АҚШда чиқарилган «Озод матбуот» номли китобда қуйидаги сўзларни ўқиймиз: «Матбуот ва ҳукумат турли вазифаларга эга бўлган табиий рақиблар бўлиб, ҳар бири бошқасининг тутган йўлини ҳурмат қилиши лозим».

Бизда ҳалигача айрим амалдорлар журналистга тирноқ остидан кир қидирувчи, ваҳимачи, йўқ нарсани ҳам бўрттириб кўрсатишга ҳаракат қилувчи одамларга қарагандек муносабатда бўлишади. Россиялик бир ҳамкасбимиз таъкидлагандек, журналист фақат чироқни ёқади ва бор ҳақиқат намоеён бўлади. Шунинг учун ўғри ва ёлғончилар ёруғликдан кўрқишади. Халқимиз томонидан бундан кўп йиллар аввал «башаранг қийшиқ бўлса ойнадан ўпкалама», «Касални яширсанг иситмаси ошкор қилади» деган мақоллар яратилган эди. Демак, ҳақиқатни яширишдан мурод ҳосил бўлмайди.

Ҳар замон — ҳар замон баланд минбарлардан маҳаллий раҳбарнинг порахўрликка берилганлиги, маҳаллийчилик, ошна-оғайнигарчилик касалига мубтало бўлганлиги ҳақида тилга олинаётган фактлар ана шу назорат йўқлигининг оқибати эмасми? Мансабдор шахсларнинг назоратсиз фаолияти, биринчи навбатда, халққа ҳисобот бериб турмаслиги умумий аҳволнинг оғирлаштирмақда.

Мамлакатимизда тадбиркорликка, кичик ва ўрта бизнесга кенг йўл очиб беришга ҳаракат қилинмоқда. Аммо бу соҳанинг оёққа туриши оғир кечмоқда. Бунинг сабабларидан бири худа-беҳудага тадбиркорлардан ундирилаётган «бож»ларнинг ниҳоят кўплигидир. Турли йўллар ва баҳоналар билан, ҳар хил мақсадда пул ундириш одатий тусга айланиб қолди. Ўз ишчи-ходимларига маош беролмаган корхона ва ташкилотлар, аъзоларига дивидент тўламаган акциядорлик жамиятлари вилоят, шаҳар, туман тадбирларига пул ўтказишга мажбур. Бу – бошқарув тизимида шаффофлик бўлмаганлиги оқибатидир. Катта-кичик вазифаларга нолойиқ шахсларнинг тайинланаётганлиги ва шу туфайли ислоҳотларнинг боришида уларнинг тўғаноқ бўлиши кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйишда ошкоралик йўқлиги натижаси

эмасми? Иктисодиёт анча мураккаб вазиятда бўлган бир шароитда айрим тадбирларнинг ўта дабдабали ўтаётганлиги, халқнинг маблағи совурилаётганлиги жамият ва давлат қандайлигини кўрсатувчи кўзгунинг хира тортганлигидан, десак хато бўлмас? Ёки ҳар ойнинг охириги бир ҳафта-ўн кунида банкларнинг мижозларига пул беришни тўхтатиш тартибини, бундан айниқса тадбиркорлар азият чекаётганлигини, уларнинг ўз пулига ўзи хўжайинлик қила олмаслигини яна бошқача қандай изоҳлаш мумкин? Бу ва бошқа тартибсизликларга демократиянинг ўзаги ҳисобланмиш бошқарув тизимидаги шаффофлик мавжудлигида йўл қўйилмасди. Ҳар қандай амалдор бирор-бир қарорга келишдан олдин яхшилаб ўйлаб кўрарди, ўзининг қабул қилган қарори аҳоли ўртасида қандай акс-садо беришини ҳисобга оларди. Шу сабабли демократик давлатларда амалдорлар фуқаролар билан ҳисоблашишга мажбур. Ўзининг ноҳўя хатти-ҳаракати матбуотга чиқишидан кўрқади. Мабодо, бундай ҳаракати маълум бўлиб қолса, обрўйи борида, номи тўла булганмаслиги учун истеъфога чиқади. Унинг ўрнига келгани қадамини билиб босишга ҳаракат қилади. Умуман олганда, аҳолининг фаоллиги, ОАВнинг ҳақиқат минбарига айланиши ҳокимиятдаги шаффофликнинг муҳим манбалари бўлиб, мамлакат ривожланишига ижобий таъсир қилувчи кучли воситадир.

СЕҲРЛИ ДИЁРНИНГ ҲУР МАТБУОТИ²³

2001 йилнинг октябрь оyi, аниқроғи, унинг дастлабки уч ҳафтасида кўрган эшитганларим хотирамга бир умрга муҳрланиб қоладиган бўлди. Ушбу давр мобайнида тасаввурим доираси кенгайиб, дунёқарашим бойиди ҳамда келажакда профессионал фаолиятим учун ўта муҳим бўлган маълумотларга эга бўлдим, дея бемалол айта оламан. Гап Америка Қўшма Штатларига қилган сафарим ҳақида бормоқда. Ҳа, ушбу сафар давомида жаҳондаги энг бой ва демократик тараққиёт йўлидан

олға қараб бораётган мамлакатнинг ҳаёти, аҳолисининг турмуши, оммавий ахборот воситаларининг аҳволи билан яқиндан танишишга муяссар бўлдим.

АҚШ Давлат департаменти таклифи билан Марказий Осиё давлатларининг 7 кишидан иборат журналистлар гуруҳи таркибида 29 сентябрь — 21 октябрь кунлари ушбу мамлакатда бўлиб қайтдим. Гуруҳимизда Ўзбекистондан каминадан ташқари тележурналист Солеҳ Яхёев ҳам бор эди.

Сафаримиз дастури пухта ўйлаб тузилган эди. Биз АҚШнинг турли географик нуқталарида бўлдик. Бу – мамлакат шарқидаги Вашингтон, Нью-Йорк, Бостон шаҳарлари, марказий қисмидаги Миссури ҳамда жануби-ғарбидаги Аризона штатларидир. Бир-биридан фарқ қилувчи матбуот органлари фаолияти билан танишдик. Булар – мамлакат бўйича («Вашингтон таймс», «Бостон глоб») ёки штат ҳудудига («Аризона рипаблик»), шаҳар ё унинг бир қисмига («Сан», «Ист валле трибьюн») тарқаладиган газеталар ҳамда диний жамоа томонидан маблағ билан таъминланадиган («Крисчиан сайенс монитор») ва рус тилида чиқаётган («Новое русское слово») газеталардир. Шунингдек, хусусий ва жамоатчилик радиостанция ва телекомпанияларини бориб кўрдик.

Айниқса, АҚШ Давлат котиби Колин Пауэлл билан бўлган учрашувимиз ўта муҳим ва самарали бўлди. Жаноб Пауэлл эркин мабуотнинг жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсири ҳақида сўз юритди ҳамда бизнинг саволларимизга батафсил жавоб қайтарди.

Барча шаҳарларда биз учун экскурсиялар ташкил этилди, музейларда ва театрда бўлдик. Америкаликлар ўз оилаларига таклиф этишди. Биз уларнинг оилавий шароити, турмуш тарзи билан яқиндан танишдик.

Мазкур дастурни амалга оширишдан мақсад, унинг ташкилотчилари таъкидлагандек, Марказий Осиё журналистларини демократик жамиятда оммавий ахборот воситаларининг мавқеи ва роли билан таништиришдан иборат

эди.

Умуман олганда, АҚШ сафари таассуротларини катта бир китобга сиғдириш мумкин. Қуйида унинг айрим лавҳалари билан таништирмоқчиман.

МАТБУОТ ЭРКИНЛИГИ ОМИЛЛАРИ

Америка Қўшма Штатлари халқи учун энг буюк қадрият эркинликдир. Эркинлик қадри бунчалик баландлигининг сабаби шундаки, халқ ўз эркини ўзи қўлга киритган. У бирор-бир ҳукмдор ёки ҳукмрон синфнинг марҳамати сифатида тепадан совға қилинган эмас. Халқнинг эрки ва ҳуқуқлари дунёда ҳозиргача амал қилаётган Конституциялар ичида энг қадимий ҳисобланмиш АҚШ Конституциясида қонун йўли билан мустақамлаб қўйилган.

Дастлаб, бундан 200 йиллар аввал, аниқроғи 1776 йилда Англияга қарам бўлган штатлар аҳолиси озод ва мустақил бўлиш учун ўша даврнинг энг кучли давлатига қарши бирдамликда курашга отланган эди. Америкаликлар ўз йўлларини ҳеч кимнинг кўрсатмасисиз ўзлари танлашга ўтишди. Уларнинг «ҳукуматлар ўз ваколатларини фақат бошқариладиганлар розилиги билангина олиши керак», деган даъвати ўз даври учун ўта илғор эди.

Мамлакатнинг Британия ҳукмронлигидан озод бўлишида матбуотнинг шижоати катта аҳамият касб этган эди. Айниқса, 1791 йилда АҚШ Конституциясига Биринчи тузатиш қабул қилингандан сўнг матбуот янги куч билан эркинлик ва мустақилликни ҳимоя этишга ўтди.

АҚШда федерал даражада, яъни мамлакат миқёсида матбуот тўғрисида қонун қабул қилинмаган. Конституцияда матбуот эркинлиги Биринчи тузатишнинг қуйидаги сўзлари орқали мустақамланиб қўйилган: «Конгресс сўз ва матбуот эркинлигини чеклайдиган қонунлар қабул қилмаслиги керак».

Биринчи тузатиш мазмун ва характери жиҳатидан унга яқин

бўлган кўпгина қонунчилик актларидан фарқ қилган ҳолда фуқаролар ҳуқуқини тасдиқлашдан кўра кўпроқ ҳукумат фаолиятини тақиқлаш сифатида ифодаланган. Конституцияга ушбу тузатишни киритганлар, давлатнинг иштирокидан кўра унинг аралашувини сезмаган ҳолда, ривожланувчи эркин фикр юксак парвоз этишга қодирлигини назарда тутишган эди. Биз ҳам фақат қонун қабул қилишнинг ўзи етарли эмаслигидан яхши хабардормиз. АҚШда ҳам матбуот эркинлигини Конституция билан бир қаторда эркин бозор тизими ва америкаликларнинг ўз фаолиятини ўзгалар томонидан бошқариб турилишига бўлган салбий муносабатлари белгилайди.

Биринчи тузатишнинг ҳаётга тадбиқ этилганлигининг сабаби шундаки, – деди, жумладан биз билан бўлиб ўтган учрашуви давомида АҚШ Давлат котиби Колин Пауэлл, – халқ шуни талаб қилган эди. Унда халқ иродаси ифодаланган. Бундай қонунларнинг амалга оширилишини халқ талаб қилиши керак. Шунингдек, жаноб Пауэлл эркин матбуот ҳар қандай демократик тизимнинг таркибий қисми эканлигини уқтирди.

Матбуот эркин ривожланганлигининг яна бир муҳим омили мустақил суд ҳокимиятининг мавжудлигидир. АҚШга асос солган даҳолар ҳокимиятнинг ҳар учала тармоғи бир-биридан озод бўлишига эришган. Биринчи тузатиш қабул қилингандан кейин 200 йилдан кўпроқ вақт ўтди. Сўз эркинлиги янги қирраларда намоён бўлди, матбуот ривожланиб борди. ОАВнинг янги турлари пайдо бўлди. Шунга қарамасдан, федерал судлари ўша конституциявий нормага таянган ҳолда янги шароитда ҳам ОАВни қонунчилик йўли билан ҳимоя этишнинг эволюциясини таъминлай олди. Ҳукумат ёки йирик давлат арбоблари билан матбуот судлашганда, АҚШ Олий суди газета томонида турганлиги журналистларнинг керакли ахборотни олиши, мансабдор шахсни танқид қилиши учун кенг имкониятлар яратиб берди.

Матбуот эркинлигининг омиллари ҳақида сўз юритиб, хусусий оммавий ахборот воситаларининг ўта кўплиги ва улар

катта фойда кўриб ишлаётганлигини ҳам назарда тутмоқ керак. Уларнинг кучли рақобат шароитида ишлашдан ўзи ҳам, жамият ҳам, алоҳида фуқаро ҳам манфаат кўрмоқда. Яъни эркин бозор шароити, Адам Смит таъбири билан айтганда, «кўринмас қўл» ўз ишини қилмоқда.

АҚШ бўйлаб қилган сафаримиз давомида ҳар бир фуқаро эркинликни қанчалик қадрлашига, эркин рақобат шароитида барча соҳа, жумладан, оммавий ахборот воситалари ҳам қай даражага кўтарилганлигига гувоҳ бўлдик.

Газета, радио, телевидение барча мавзуларда очиқ-ойдин баҳс юритиб, бор ҳақиқатни жамоатчиликка етказиб туришга интилаётганлиги боис ОАВнинг таъсир кучи жуда юқори. Ҳукуматнинг ички ва ташқи сиёсатига, маҳаллий ҳокимият органларининг фаолиятига журналистларнинг чиқишлари у ёки бу тарзда таъсир этади. Барча соҳаларда қарорлар қабул қилинишида ОАВнинг бу борадаги позицияси инobatга олинади. Бунда қўйидаги нуқтаи назардан келиб чиқилади: давлат ва ҳукумат халққа хизмат қилиши керак, асло аксинча эмас. Матбуот ранг-баранг қарашларни кўтариб чиқиб, аҳоли турли қатламларининг фикрини ифода этади. ОАВ давлат ва жамият ўртасидаги воситачи сифатида майдонга чиқади. Жамият ва давлат учун ҳокимиятнинг ҳар учала бўғини қандай муҳим бўлса, эркин матбуот ҳам ана шундай аҳамиятга эга ва у том маънодаги ўзига хос тўртинчи ҳокимият ролини ўйнайди. АҚШ оммавий ахборот воситаларининг энг муҳим вазифалари холис ахборот тарқатиш орқали аҳолини хабардор қилиб туриш ва жамоат назоратини ўрнатиш бўлиб ҳисобланади.

Ушбу вазифаларини матбуот ўзининг дастлабки кунларидан бошлаб бажариб келмоқда. 1690 йилда нашр этилган Американинг биринчи газетаси ўша куннинг ўзидаёқ колониал ҳукумат томонидан ёпиб қўйилган эди. Лекин кўп ўтмай чиқа бошлаган бошқа газеталар тез орада катта кучга айланади. XVIII асрнинг 30-йилларига келиб улар колониялардаги инглиз губернаторлари ҳаракатини танқид қилиш даражасига етишади.

Ҳатто 1734 йилда Нью-Йорк губернатори билан газеталардан бирининг ношири ўртасида бўлиб ўтган суд жараёнида газета ютиб чиққан эди. Бу ҳолат АҚШ матбуотининг кейинги ривожланиш даврида тез-тез учраб туради.

Масалан, америкалик журналистларнинг 1970 йилда Уотергейт можаросини бошлаб бериши, президент Ричард Никсоннинг 1974 йилда истеъфога чиқиши билан яқунланди. Ёки 1971 йилда «Нью-Йорк таймс» ва «Вашингтон пост» газеталарида Вьетнам урушига доир махфий ҳужжатларнинг чоп этилиши ва бу билан боғлиқ «Пентагон ҳужжатлари ҳақидаги иш»нинг қандай яқунланганлиги ибратга лойиқ. Айни уруш авжида бўлган паллада собиқ давлат хизматчиларидан бири Қўшма Штатларнинг Вьетнамдаги уруши муносабати билан АҚШ ҳарбий сиёсатининг шакллантириш механизмига оид махфий ҳужжатлар нусхасини «Нью-Йорк» таймс» ва «Вашингтон пост» газеталарига етказди. Ҳукумат ҳужжатларнинг чоп этилиши мамлакат хавфсизлигига салбий таъсир этади, деб уларни чоп этмасликни сўрайди. Иш АҚШ Олий судида кўрилади. Суд ўз қарорида ҳукумат ҳужжатларининг чоп этилиши давлат хавфсизлигига зиён етказишини исботлаб беролмаганлигини кўрсатиб, газеталар ҳақ эканлигини эълон қилди. Ўшанда Олий суд қарорида, жумладан, шундай дейилган эди: «Матбуот ҳукуматни цензурадан ўтказиб туришга доимо эркин қолиши учун ҳукуматнинг матбуотни цензура қилиш ҳуқуқи бекор қилинади».

Юқорида тилга олинган ҳужжатлар ёки давлат органларидаги коррупция ҳолатлари ҳақидаги материаллар бошқа мамлакатларнинг газеталарида чоп этилганда, улар ҳукумат томонидан ёпилиши мумкин. АҚШда эса матбуотнинг бундай чиқиши ҳукуматга эмас, балки унинг муайян вакилларига зиён етказди, деб тушунилади.

Оммавий ахборот воситаларининг таъсир кучи, журналистларнинг нуфузи хусусида америкалик мутахассисларнинг хилма-хил фикрлари мавжуд. Улардан айримлари билан танишиб чиқайлик.

«Ассошиэйтед пресс» агентлигининг Бутундунё хизмати собиқ раҳбари Жорж Кримски Америка матбуоти доимо таъсирга, кўпинча жуда кучли таъсирга эга бўлиб келганлигини, вақт-вақти билан ундан қўрқишганини, фақат жуда кам ҳолларда уни ёқтирганликларини таъкидлайди. Жамоатчилик ўртасида ўтказилган сўровлар журналистлар машҳурлик рейтингида пастки поғоналардан бирини эгаллашини кўрсатди. Бир томондан, жамият журналистларнинг таъсири катта деб ҳисобласа, иккинчи томондан, жамият уларга кўп ҳам ишонмайди, – ўз фикрини яқунлайди Ж. Кримски.

Гарвард университети профессори Марин Калбнинг фикрича, матбуот ҳокимиятдан маълум оралиқ масофада туриши керак. Матбуот ўз вазифаси билан шуғулланмоғи зарур, яъни ҳокимиятдан қўрқмасдан, унинг лутфу марҳаматидан фойдаланмасдан янгиликларни йиғиб, жамиятга етказиши лозим. «Мени, – деб давом эттиради олим, – дунёдаги энг кучли ва нуфузли бўлган Вашингтон матбуотининг давлат арбоблари билан анча яқин алоқада эканлиги хавотирга солмоқда».

Колумбия шаҳридаги Миссури университети профессори, 53 йил журналистика соҳасида хизмат қилган, 30 дан ортиқ китоб муаллифи Жон Мерилл биз билан суҳбатда ўз қарашларини батафсил ва очиқ баён этди. Унинг айрим масалаларга қарашлари ўзига хослиги билан ажралиб туради. Жумладан, олим матбуот эркинлиги жамият учун жуда хавfli бўлиши мумкинлигини уқтирди. У эркин матбуотни ёнғинга ўхшатиб, ёнғин ўчирилгандан сўнг унинг ўрни вайронага айланишини эслатди.

Умуман, бутун сафаримиз давомида биз АҚШ оммавий ахборот воситаларини бевосита кузатишимиз билан бир вақтда суҳбатдошларимизга «матбуотингиз нақадар эркин, эркинлик хоҳлаганини гапириш ва ёзишни билдирадими, ўз фаолиятида журналистлар қанчалик ва қандай чекланган, уларнинг кимга ёки нимага қарам» каби кўплаб саволлар билан мурожаат этдик.

ЧЕКЛАШЛАРДАН ОЗОД ЖУРНАЛИСТИКА . . . БОРМИ?

Сафаримиз сўнгидаги учрашувлардан бирида, Нью-Йорк университетининг журналистика факультети профессори Митчел Стифенс билан бўлган суҳбатимиз давомида қозоғистонлик ёш тележурналист Каиржон Смагулов «мен Америка журналистлар учун жаннат деб ўйлаган эдим, афсуски, унчалик ҳам эмас экан», деди очиқчасига. Бунга жавобан М. Стифенс унинг мамлакати журналистлар учун жаннат эмаслигини, бу ерда ҳам ўзига хос муаммолар борлигини уқтириб, «шу билан бирга матбуотимизнинг жуда кўп яхши томонлари бор», деди фахр билан.

Очиғини айтганда, биз ҳамма жойда суҳбатдошларимизнинг ўз матбуотига берган холис баҳосининг гувоҳи бўлдик.

Биз ўз журналистикамизга нисбатан «чеклашлар» ва «тобелик» сўзларини деярли ишлатмаймиз. Аслида ҳар қандай мамлакатда ҳам ОАВ фаолияти маълум доирада чекланган (ёзилган ёки ёзилмаган қонунлар орқали ва ҳоказо), улар кимнингдир ёки ниманингдир тобелигида, яъни измида бўлади. Хўш, бу борада АҚШ журналисткасининг аҳволи қандай?

Журналистларнинг тан олишича, улар ўз фаолияти қонун йўли билан ҳимояланганлигига тўла ишонч билан ишлайди. Улар ҳукуматдан, давлатдан, каттаю кичик амалдорлардан, полициядан умуман қўрқмайди. Лекин оммавий ахборот воситаси ўз эгаси, реклама берувчи, газетхон (телетомошабин, радиоэшитувчи)нинг «ўжарликлари»ни инобатга олишга, улар измида бўлишга мажбур. Журналистикадаги чеклашлар ҳам ана шу тобелик билан боғлиқ. Оммавий ахборот воситаларининг асосий қисми хусусий бўлганлиги боис уларнинг ўз эгаси бор. Ягона хўжайинга тегишли бўлган газета трестлари ўтган асрнинг аввалларидан пайдо бўла бошлаган эди. Ҳар кунлик газеталарнинг 75 фоизи бир неча газета трестларига тегишли. Газета эгаси энг аввало оладиган фойдасини кўзлаб ҳаракат қилади. У ўзининг оладиган фойдаси таҳририят аъзоларининг,

ҳар бир журналистнинг ўқувчилар эҳтиёжини нақадар қондириб бораётганлигига боғлиқлигини яхши англайди. Шунинг учун у газетанинг ички ишига ҳа деб аралашавермайди. Бу борадаги аҳвол ҳам ҳар жойда ҳар хил экан.

Масалан, Миссури штатининг Жонсон графлиги худудида тарқаладиган «Сан» газетасининг эгаси Нью-Йоркда тураркан, у бу газетани ўқимас ҳам экан. Уни фақат газетанинг оладиган фойдаси қизиқтираркан.

«Аризона рипаблик» газетасидагилар газета эгаси ақлли бўлса ҳеч қачон бош муҳаррирга босим ўтказмаслигини уқтириб, яна кўшимча қилишди: бизда ўта ақлли хўжайинлар билан бир қаторда ўта ақлсизлари ҳам бор.

Аризона штатидаги бошқа бир маҳаллий газета — Месса шаҳрида нашр этиладиган «Ист валле трибьюн» газетасининг эгаси Калифорнияда жойлашган «Фридум ньюспейпе» («Эркинлик газетаси») компанияси экан. Таҳририятдагиларнинг таъкидлашича, газета эгалари фақат чоп этилаётган шарҳларгина ўз ғоясига яқин бўлишига интилади. Улар либертанизм фалсафасига қаттиқ ишонишар экан. Улар эркин бозор, шахс эркинлиги тарафдорлари бўлиб, давлатнинг бошқарувдаги аралашувини кескин камайтиришни ёқлаб чиқиб, жумладан, Федерал ҳукумат фақат мудофаа ишлари билан шуғуланса шу кифоя, деб ҳисоблашар экан. «Газета эгаларининг бундай сиёсий фалсафаси биз учун жуда қулай. Улар жиловни бўш тутишади», — деб айтишди суҳбатдошларимиз.

Бозор иқтисодиёти шароитида хусусий матбуот, радио, телевидениенинг асосий даромад манбаи реклама ҳисобланади. Газеталар даромадининг 80-90 фоизи фақат рекламадан тушади. Рекламасиз газета бир кун ҳам яшолмас экан. Газета сотувидан тушадиган маблағ урвоқ ҳам бўлмайди. Чунки газетанинг ҳар бир сонига сарфланадиган қоғоз ва меҳнат билан сотувдаги нархида катта тафовут бор. 50-70 саҳифали газетанинг нархи 25-50 цент атрофида. Бу унинг таннархидан анча паст. Газетанинг нисбатан арзонлиги ўз навбатида унинг кўпроқ сотилишини таъминлайди.

Асосий маблағ рекламадан тушаётганлиги оқибатида АҚШ газеталарида реклама берувчиларга муносабат ўзгача. «Аризона рипаблик» газетаси таҳририятида бизга айтишларича, бу ерда реклама ва янгиликлар бўлимлари орасида кучли ҳимоя девори барпо этилган. Бу билан улар берилаётган ахборотга реклама берувчиларнинг таъсири йўқлигини таъкидламоқчи бўлишди. Америкалик ҳамкасбларимизнинг тан олишича, реклама берувчилардан баъзилари улар ҳақида танқидий материал чоп этилганда, таҳририятга кўнғироқ қилиб, шикоятдан ўзларини тиёлмас экан.

Айрим реклама берувчиларнинг ўз рекламаларини қайтариб олиш ҳоллари ҳам бўлар экан. Лекин улар кейинчалик ҳовуридан тушиб, яна ўз рекламасини ўша газетага олиб келаркан.

Миссури штатидаги газеталардан бирининг бош муҳаррири тан олиб айтишича, у бир куни катта корхона раҳбари 5 минг кишини ишдан ҳайдамоқчи бўлганлигидан хабар топган. Бу ҳақда ёзса, газетасига асосий реклама берувчи бўлган яқин бир одамани хафа қилиб қўйишдан қўрққан. Шунинг учун у корхона эгасининг ўзи бу ҳақда маълум қилмагунича ҳеч нарса ёзмаган.

Рус тилида 1910 йилдан бери нашр этиб келинаётган «Новое русское слово» газетасининг эгаси ва бош муҳаррири Валерий Вайнберг менинг «Америка журналистикаси қанчалик холис» деган саволимга «матбуот пул эгасига қарам. Пул асосий роль ўйнайди. Реклама берувчини танқид қилмаймиз», деб жавоб қайтарди.

Бошқа бир журналист Боб Тернер («Бостон глоуб») дангалига «бизнинг реклама берувчига қарамлик жойимиз йўқ» деб қўйди.

Сухбатдошларимизнинг барчаси ҳам ўқувчи хоҳиш-иродаси олдидаги ўз тобелиklarини тан олишди. Газета муҳаррирларидан бири бунини лўнда қилиб, «биз ўқувчига маъқул бўлиш учун интиламиз», деди. Юқорида номи тилга олинган Боб Тернер эса бу хусусда батафсил сўз юритди:

— Газетанинг молиявий аҳволи ўқувчига боғлиқ. Биз ўқувчиларимизга хизмат қиламиз. Агар газетанинг мухлиси оз

бўлса, катта ҳажмдаги рекламага умид қилмаса ҳам бўлади. Газета — бу яхши бизнес. Биз ўқувчиларимиз сонини ошириш учун материалларни уларга етказишда холис бўлмоғимиз керак. Берилаётган янгиликлар ҳаққоний бўлмоғи, ҳукумат ёки реклама берувчининг қарашини ифода этмаслиги лозим. Газетхонларимиз биздан доимо мустақил бўлишимизни кутишади. Албатта, газетхон ҳар хил, унинг қарашлари бирор-бир мақола муаллифи фикрларига тўғри келмаслиги мумкин. Шунинг назарга олган ҳолда биз турли-туман материалларни, ҳар хил нуқтаи назар ифодаланган мақолаларни чоп этамиз. Фақат газетанинг муҳаррир бўлимида (бу доимо газетасининг маълум саҳифасида ва аниқ жойида чоп этиладиган муҳаррир стунни ёки таҳририят аъзоларининг мақолалари босиладиган алоҳида бир саҳифа бўлиши мумкин — **Т. Р.**) биз ўзимизнинг расмий ёки қарор топган қарашларимизни баён этамиз.

Газеталар ўз ўқувчиларининг тазйиқини доимо сезиб туришаркан. Газетхон ўз фикрини телефон ёки мактуб орқали газета қўлига теккан заҳотиёқ таҳририятга билдиради. Бу фикр қандай бўлишидан қатъи назар, уни бир қатор газеталар алоҳида саҳифада муаллифининг номини кўрсатмасдан чоп этишаркан.

Журналистика соҳасидаги чеклашлар ҳақида сўз кетганда, бир қатор суҳбатдошларимиз газеталарнинг аҳолини хабардор қилиш ўрнига кўнгилочар материалларга кўпроқ эътибор қаратаётганлигини ҳам қайд қилиб ўтишди. Бу айрим журналистларнинг шов-шувлар орқасидан қувишида, ҳар хил олди-қочди гаплар асири бўлишида намоён бўлмоқда. Газета қандай бўлмасин унинг ҳар бир сонини сотиб олиш учун пул тўлашга тайёр бўлган ўз ўқувчисига етиб боришга интилади.

Лекин шуниси диққатга сазоворки, кўпгина мамлакатлардагидан фарқли ўлароқ АҚШда аксарият кундалик газеталар жиддий ва салмоқли нашрлар сирасига киради. Энг кўп тиражга эга бўлган 20 та газетадан фақат 2-3 тасигина жиноий ҳаёт, шахвоний муносабатлар ва ҳар хил жанжалларни мунтазам ёритиб боради. Энг катта тиражга эга бўлган газеталар ўта

жиддий нашрлардир. Булар — «Уолл-стрит жорнэл» (1,8 млн), «Ю-Эс-Эй тудэй» (1,5 млн), «Нью-Йорк таймс» (1,1 млн), «Лос-Анжелос таймс» (1,1 млн), «Вашингтон пост» (850 минг) кундалик газеталаридир.

АҚШ матбуотидаги чеклашлар ҳақида гапириб, яна амалда ички ва ташқи назорат мавжудлигини назарга олиш лозим. Матбуот фаолияти туҳмат тўғрисидаги қонун ва кузатувчилар орқали (улар кўпчилик бўлиб, бу вазифани ихтиёрий равишда ўз бўйнига олган) четдан назорат қилинади. Ички томондан эса, назорат айрим газеталарда мавжуд омбудсменлар орқали амалга оширилади. Омбудсмен тушадиган шикоятларни текшириб чиқади, шу асосда ўз-ўзини танқид руҳи билан суғорилган материаллар тайёрлайди. У ушбу материалларнинг чоп этилишига ва ички интизом қоидаларининг бажарилишини кузатишга масъул ҳисобланади. Буни қарангки, рақобат матбуот соҳасида ҳам барчани «тўғри» бўлишга мажбур қилади, ёзилган ва ёзилмаган қонунларни ҳисобга олишга ундайди.

ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИ ВА АМАЛДОРЛАР

Америка демократияси шароитидаги ўз тараққиёти давомида журналистика ҳокимиятдагилар фаолиятини назорат қилиш вазифасини зиммасига олганлигини уқтириш жоиз. Бу шуни билдирадики, оддий фуқаронинг ҳокимият томонидан ҳуқуқ ва эркинликлари бузилган тақдирда журналистлар ўз текширувларини ўтказиши шарт. Бу юртда журналист текшируви жамоатчиликни хабардор қилиш, коррупция ҳолатларини фош этиш ва адолатни тиклаш вазифасига хизмат қилади, деб тушунилади.

Америкалик журналистлардан бирининг таъкидлашича, «мамлакатда матбуот демократия нафас оладиган кислород вазифасини бажаради. Матбуот қанчалик хушёр бўлса, жамият шунчалик яхши фаолият юргизади». Шунингдек, бу ерда

аҳолининг ўз фикрини эркин матбуот орқали очиқ баён қилиши демократик жамиятнинг мезонларидан бири саналади.

Матбуот ва ҳукумат ўрасидаги муносабат талқинига журналистлар, соҳа мутахассислари доимий эътибор қаратиб келишади. Айримлар матбуотни ҳукуматнинг маслаҳатчиси деб қабул қилади. Бошқалар матбуот вазифасини ҳукуматнинг ўз сайловчиларига ҳисобот бериб туришини таъминлашда деб билади. Уларнинг фикрича, ҳукумат яхши бўлса, уни мақтаб ёзиш керак, агар унинг фаолиятида салбий ҳолатлар кузатилса, буни ҳам очиқчасига айтиш зарур.

«Вашингтон пост» газетасининг собиқ муҳбири Роберт Истабрук «Озод бўлган матбуот» номли тўпламда чоп этилган мақоласида мазкур муаммо бўйича ўз фикрини анча батафсил баён этган. Қуйида унинг айрим мулоҳазалари билан танишиб чиқамиз.

Қўшма Штатларга асос солганлар энг эзгу нияти бўлган ҳукумат ҳам маълум даврда авторитаризмга қараб оғиши мумкинлигини назарда тутишган. Ҳукумат одамлардан ташкил топади. Одамлар эса ёмонлик қилиши мумкин, шундай қилишади ҳам. Шу сабабли Биринчи тузатиш муаллифлари, ўзига хос салбий жиҳатларга эга бўлишига қарамасдан, матбуот танқид унсури сифатида ҳукумат вазифасидан ўзгача, қарама-қарши мавқега эга эканлигини ҳисобга олишган.

Конституция муаллифлари ғоясига кўра, матбуот ва ҳукумат конституционал ҳамкорга айланмаслиги керак. Улар турлича вазифага эга бўлган табиий рақиблар бўлиб, ҳар бири бошқасининг мавқеини ҳурмат қилмоғи лозим. Мустақил матбуот ҳукумат фаолияти учун тўғаноқлик қилган пайтлар ҳам бўлиши мумкин. Аммо бу эркинлик баҳосининг таркибий қисми ҳисобланади. Эркин матбуот фақат ва танҳо ўз ўқувчилари олдида масъулдир

АҚШ бўйлаб сафаримиз давомида шу нарсага амин бўлдикки, ҳар бир сайлаб қўйилган мансабдор шахс, у қайси лавозимни эгаллашидан қатъи назар, халқнинг фикрига қулоқ солишга, уни

инобатга олишга мажбур, деган ақида америкаликларнинг онгу шуурида мустаҳкам ўрнашиб олган. Акс ҳолда, яъни сайловчиларнинг ҳақли талабини назар-писанд қилмасдан, уни эътиборсиз қолдирганда, амалдор зудлик билан бошқа бирови билан алмаштирилади.

«Ист валле трибьюн» газетаси муҳаррирларидан бири бу ҳақда шундай деди: «Ҳар сафар шаҳар ҳукумати танқид қилинган мақола чоп этганимиздан сўнг бизга дўғ-пўписа билан қўнғироқ қилишади. Урушиб, бундан кейин газетангизга ҳеч ҳам ахборот бермаймиз, деб ҳам қўйишади. Лекин ҳаммаси дарров ўз изига тушиб кетади. Биз уларга керакмиз. Чунки шаҳар ҳукуматининг барча аъзолари сайлаб қўйиладиган вазифаларда ишлашади. Улар ўзларининг қилаётган ишларидан сайловчилар хабардор бўлишига жуда-жуда манфаатдор. Ўз исм-шарифи тез-тез газетада чиқиб туришини хоҳлайди. Шунинг учун газетамиз ёки бизнинг чиқишларимиз амалдорларга ёқадими йўқми, улар биз билан ҳамкорлик қилишни давом эттираверишади. Ахир, биз улар билан халқ ўртасидаги воситачиларимиз. Бундан ташқари, ҳокимият тизими шаффофлиги ҳақидаги қонунга биноан ҳокимиятдагилар бизга ахборот беришга мажбурдирлар».

Демак, оммавий ахборот воситалари билан амалдорлар ўртасидаги муносабатни бошқариб турувчи асосий омил — бу ҳокимият тизимидагиларнинг ўз сайловчилари олдидаги ҳисобдорлигидир.

ФАКТ ВА ШАХСИЙ МУЛОҲАЗА

Америка матбуотида факт ва шахсий мулоҳаза ўз характери, мақсади, вазифаси ва моҳияти жиҳатидан бир-бирдан кескин фарқ қилиши назарда тутилади. Яъни газетада чоп этилган мақолада журналистнинг шахсий фикрига ўрин бўлмаслиги керак, деган ақида мустаҳкам қоидага айланган. Журналистнинг вазифаси фактларни келтириш, зарур бўлганда, юксак савияда

уларни таҳлил қилиб беришдан иборат. Бунинг учун журналистдан чуқур билимли бўлиш талаб этилади. Агар у бирор-бир соҳа, масалан, сиёсат, иқтисодиёт, ҳуқуқ, замонавий технология кабилар бўйича ихтисосга эга бўлса, яна ҳам яхши.

Биз ҳозир тилга олаётган муаммо журналистнинг ҳар қандай масалани объектив равишда ёндошиш, холис бўлишлиги билан бевосита боғлиқ.

Журналистикада холислик ҳақида сўраганимизда, америкалик суҳбатдошларимизнинг барчаси бу мураккаб муаммо эканлигини тан олган ҳолда масалага муносабат билдиришди. Ҳақиқатда одамнинг тўла холис, яъни объектив бўлиши оғир. У холис, бетараф бўлишга интилиши мумкин. Масалан, журналист холисликни даъво этиб, ўзининг эмас, бошқа бировнинг фикрини келтирган тақдирда ҳам ўзига жозибали бўлиб кўринган шахсга мурожаат қилиши мумкин. Бундай вақтда, мутахассислар фикрича, объективликни таъминлаш учун бир неча манбанинг, жумладан бир-бирига муҳолифатда бўлганларнинг фикрини келтириш лозим.

Журналист холислигининг чекланганлиги унинг миллий, диний, ахлоқий қарашлари билан ҳам боғлиқ бўлиши мумкин.

«Сизнинг холислигингиз меникидан фарқ қилиши аниқ, — деди Бостондаги Шимолий-шарқий университет профессори Элан Шрёдер. — Биз студентларимизни материал тайёрлашда бетараф иборалардан фойдаланишга ўргатамиз. Улар билан журналистикада мувозанат масаласини муҳокама этамиз. Журналист мақоласининг юзида унинг шахсий фикри қалқиб турмаслиги лозимлигини уқтирамиз. Албатта, у ўз мулоҳазаларини алоҳида баён қилган тақдирида, бу бошқа гап».

Мутахассисларнинг фикрича, ОАВнинг вазифаси янгиликлар яратиш бўлмасдан, балки бор янгиликларни ёритишдан иборат. Хўш, янгиликнинг ўзи нима? Америка оммавий ахборот воситаларида бу саволга умумэътироф этилган жавоб йўқ. Аммо айрим соҳалар борки, уларда рўй берадиган воқеалар бемалол янгиликлар сирасига киритилади. Булар асосан қуйидаги

воқеалардир: расмий шахслар ва машҳур кишилар фаолияти, ҳукумат фаолияти, янги юз берган ва фавқулодда воқеалар (масалан, жиноят ёки ҳар хил фожиалар, одамларни ҳайратга солувчи ёки ҳаяжонга келтирувчи фош этишлар), ғайриоддий нарсаларга эътибор қаратмоқ. Улар АҚШ журналистикасининг асоси ҳисобланади.

Колумбия шаҳридаги Миссисипи штати университети профессори Жон Мерилл учрашувимиз пайтида «ҳамма салбий нарса бўрттириб кўрсатилгани биз учун янгилик ҳисобланади. Янгилик гўёки шов-шувдан иборат бўлмоғи лозим. Журналистларнинг фикрича, ўқувчилар шуни хоҳлайди», деди бироз ўқинч билан. Олим, шунингдек, айрим журналистлар ҳамма нарсани биладигандек иш тутишини, улар ўз қарашларини ифода этишга интилишини уқтирди.

Албатта, ҳар бир журналист бошқа инсонлар сингари ўз нуқтаи назарига, шахсий фикрига эга. Лекин, журналистлардан бири таъкидлагандек, қўлингга қалам олишдан олдиноқ шахсий мулоҳазаларингни бир четга йиғиштириб қўй.

Деярли барча газеталар бу ўғитга амал қилади. Бирор-бир воқеа ё ҳодиса ҳақида гап кетганда, фақат унинг тафсилоти баён қилинади. Журналист ўзининг шахсий мулоҳазаси, бу хусусдаги қарашларини янгилик ҳақидаги ахборотга қўшмайди. Бундай қоидага қаттиқ амал қилинишининг сабаблари қуйидагича изоҳланади. Газетхон хабарни ўқиб, ўзи хулоса чиқариши лозим. Унга ҳар бир маълумотни «чайнаб» бериш шарт эмас. Бунга ҳожат йўқ. Чунки у ўз билим даражаси, савияси, дунёқараши, фикрлаш доирасига қараб тегишли хулоса чиқаришга қодир. Моддий неъматларнинг, жумладан ейдиган овқатининг тайёрига ўрганиб колган одам ўта дангаса бўлиб қолиши каби, ўзгалар фикри орқали бошқариб келинган шахс ҳам фикр танбаллигига гирифтор бўлади. Демократия ва бозор иқтисодиёти шароитидаги рақобат муҳитида бундайларга ўрин бўлмайди. Уларнинг яшаши ўзлари учун оғир кечади. Демократия жамият ва ҳар бир шахсдан мустақил равишда танлаш ва қарор қабул

қилишни талаб этади. Фуқароларни бундай йўл тутишга, яъни жавобгарликни ўз бўйнига олиб қарор қабул қилишга ўргатишнинг усулларида бири газеталарда чоп этиладиган ахборотда тайёр хулосаларни бермаслик, деб ҳисобланади Ҷарб журналистикасида.

Аммо бу билан газеталар маълум воқеа ҳақида журналист ёки мутахассиснинг қарашларини, бу борадаги шарҳини босиб чиқармайди, демоқчи эмасми. Фақат шуниси борки (бу ҳам қаттиқ қоидага айланган) факт ва фикру мулоҳаза, шарҳ бир жойда эмас, бошқа-бошқа саҳифаларда чоп этилади. Муҳаррирлар (АҚШ ва кўпгина хорижий мамлакатларда газетанинг журналистлар жамоаси бош муҳаррир, биз бўлим мудирлари деб атайдиган муҳаррирлар ва репортёрлардан иборат) алоҳида саҳифада ўз мулоҳазаларини билдиради. Шу ернинг ўзида газетхонларнинг мактублари чоп этилади.

Газеталарнинг ана шу йўналишдаги фаолияти қандай ташкил этилганлиги билан «Ист валле трибьюн» рўзномаси тажрибаси мисолида танишиб чиқайлик.

Доимо янгилик орқасидан қувиб, уни топиб, зудлик билан таҳририятга юбориб туриш репортёр, яъни мухбирнинг асосий вазифасидир. У янгилик ҳақида хабар тайёрлаб, уни ё ўзи таҳририятга олиб келади ёки шахсий компьютер орқали юборади. Янгиликлар бўлими муҳаррири мухбирлардан келиб тушган ахборотни пешма-пеш кўриб чиқиб, керак бўлса таҳрир қилади. Янгиликлар саҳифасининг масъулияти тўла унинг бўйнида. Худди шундай бошқа муҳаррирлар ҳам ўзларига ажратилган саҳифада чоп этилган материалларга жавобгар. Янгиликлар бўлими муҳарририни бошқа муҳаррирлардан фарқи шуки, у ўз қарашларини ифодалаган мақола ёзишга ҳақли эмас. Бошқа муҳаррирларнинг эса газетада ўз стунни бор. Яъни улар маълум воқеа-ҳодиса ҳақида ўз мулоҳазаларини баён қилиши мумкин. Янгиликларнинг газетхонга етказишда холисликни сақлаб қолиш мақсадида бу ишга масъул бўлган шахс ўз фикрини баён қилиши керак эмас, деб ҳисобланади.

Журналистлар орасида фақатгина шарҳ ёзишга ихтисослашганлари ҳам бор. Баъзан айрим долзарб масалалар бўйича шарҳ тайёрлаб бериш учун мутахассисларга мурожаат этилади. Газетанинг якшанба кунги сони албатта бизнес бўлимнинг шарҳи билан чиқади. Унда аҳолига бизнес, иқтисодиёт, молия оламидаги ўзгаришлар, юз берган янгиликлар ҳақида малакали ахборот берилади. Бу ўқувчиларни кўпроқ жалб қилиш, уларни газетага кўпроқ мактублар йўллаб туришга ундовчи восита саналади.

«Ист валле трибьюн» газетасидаги 135 нафар ходимдан 26 нафари фақат сарлавҳа қўйиш ва таҳрир ишлари билан банд экан.

Кўриниб турганидек, газеталар фақат ҳар томонлама кенг ва чуқур ахборотни зудликда етказиш билангина эмас, балки журналистнинг шахсий мулоҳазасидан холи маълумот келтириш билан ўз ўқувчиларининг қалбини забт этишга интилмоқда. Буни англаган ҳолда газетхон ҳам шунга мос жавоб қайтармоқда. Яъни газеталарнинг сони кўплигига қарамасдан улар катта тиражда чоп этилмоқда.

ДИҚҚАТ МАРКАЗИДА – МАҲАЛЛИЙ ЯНГИЛИКЛАР

Америка оммавий ахборот воситалари халқаро янгиликларга ўз мамлакатларининг дунё ишларидаги иштирокига нисбатан анча кам ўрин беришади. Матбуотнинг асосий эътибори ички воқеа ва ҳодисаларни ёритишга, аҳолини мамлакат ичкарисида кечаёган жараёнлар билан таништиришга қаратилган. Лекин бунинг ҳам ўзига хос жиҳати мавжуд. Аҳолини кўпроқ маҳаллий янгиликлар — ўзи яшаётган штат ёки шаҳар ҳудуди ҳақидаги ахборот қизиқтиради. Ушбу эҳтиёжни қондиришга АҚШнинг 6500 та шаҳрида нашр этилаётган 10 мингдан ортиқ газета хизмат қилмоқда. Фақат ҳар кунлик газеталарнинг сони 1500 тадан ортиқ бўлиб, улар 60 млн нусхада чоп этилмоқда. Якшанба кунлари чиқадиган 900 тага яқин газетанинг тиражи 62 млн нусхани ташкил этади. Яна 7 мингдан ортиқ ҳафтада, икки

ҳафтада ёки бир ойда бир марта нашр этиладиган газеталар бор.

Якшанба кунлари чоп этиладиган газета анча қалин. Уни варақлаб чиқиб, фақат мазмуни билан танишиш учун бир кун керак. Бундай газеталар орасида ҳозирча қалинлиги жиҳатидан «Нью-Йорк таймс»нинг 1965 йилдаги якшанба сонларидан бирига тўғри келадиган бўлган эмас. Ўшанда бу газета 946 саҳифадан иборат эди.

Янгиликлардан хабардор бўлиб туришга интилиши катта бўлган америкаликлар кўп газета ўқишади. Улар одатда ўз шаҳрида нашр этиладиган газета сотиб олишади. Бу хусусда ҳам турли касб эгалари билан суҳбалашдик. Жумладан, гуруҳимиз таржимонларидан бири Мила Бонничик фикри қуйидагича:

— Мен Шарқий қирғоқ бўйида жойлашган Оригон штатидаги Карвалес шаҳрида яшайман. Ўз касбий эҳтиёжимни қондириш учун рус тилида газета ўқийман. Эримнинг газета ўқишга вақти йўқ. У олим ва фақат илмий адабиёт ўқийди. Янгиликлар билан эрталаб телевидение ёки ошхонада радио орқали танишамиз. Қўшниларимизнинг аксарияти шаҳримизда бўлаётган янгиликлардан хабардор бўлиш учун маҳаллий газетани ўқийди. Одамларнинг сиёсий фаоллиги жуда баланд. Сиёсий фаолларни асосан нафақахўрлар ташкил этади. Масалан, шаҳримизда бассейн қурилиши масаласи матбуот орқали муҳокама этилганда, кўпчилик унга фаол қатнашди. Қурилиш тарафдорлари ҳам, унга қарши бўлганлар ҳам бўлди. Қаршилар бассейн қурилиши солиқларни кўпайтиришга олиб келишидан хавфсирашди.

Йирик газеталарни кимлар ўқиши билан қизиқдик. Бу ҳақда берган саволимизга «уларни катта шаҳарларда кўпроқ ўқишади ҳамда тадбиркору ишбилармонлар, молиячилар, олимлар, бошқа соҳа мутахассислари уларга мурожаат этишади», деган жавобни эшитдик.

Шу муносабат билан Қўшма Штатлардаги умуммиллий матбуот ҳақида сўз юритиш лозимдек, назаримда. Кўпинча АҚШда Буюк Британияда бўлгани каби катта тиражда бутун мамлакат бўйлаб тарқаладиган умуммиллий газета йўқлиги

таъкидланади. Маълум маънода бу тўғри. Кундалик газеталарнинг аксарияти нашр этиладиган жойида ва минтақада сотилади. «Уолл-стрит жорнэл» каби газеталар бутун мамлакат миқёсида ўқилади. Аммо бундай нашрларнинг тиражи мамлакат аҳолисига нисбатан анча оз. Шундай бўлса-да, мутахассислар «Ю-Эс-Эй тудэй» газетасини умуммиллий газета сифатида эътироф этишади. Лекин барибир унинг 1,5 млн нусхадан иборат тиражи аксарият аҳолини хабардор қилолмайди.

Маҳаллий газеталар эса нисбатан кичик ҳудудда тарқалади ва улардан аҳолининг аксарият қисми баҳраманд бўлади. Масалан, Нью-Йорк штатидаги Плэтсбург шаҳрида 26 минг аҳоли яшайди. Бу ерда чоп этиладиган «Пресс-рипабλικан» газетасининг тиражи 23 минг нусхани ташкил этади. Шуниси борки, маҳаллий матбуот маълум воқеа ҳақида ёзганда, йирик нашрлардан фақли ўлароқ, кўпроқ фактларни келтиради ва уларни кўтаринки руҳда баён қилиш йўлини танлайди.

Америкаликларнинг янгиликларга бўлган муносабати 11 сентябрь воқеаларидан сўнг ўзгарди. Статистик маълумотлар радиоэшитувчилар ва телетомошабинлар сонининг ўсганлигидан, газеталар тиражининг кўпайганлигидан далолат бермоқда. Масалан, 10 сентябргача Си-Эн-Эн телекомпанияси ўзининг энг сўнгги ахборотларини чорак миллион обуначига юбориб турган бўлса, бир ойдан сўнг уларнинг сони 2 млндан ўзиб кетган. Шу давр мобайнида «Нью-Йорк пост» газетасининг ҳар кунлик тиражи 100 минг нусхага, «Новое русское слово»ники 27 фоизга ошган.

Бундан шу хулоса келиб чиқадики, мамлакатнинг бутун аҳолисини жунбишга келтирадиган воқеалар содир бўлганда, янгиликларга бўлган эҳтиёж кучаяди. Бу ўз навбатида газеталар тиражининг ўсишига олиб келади.

СЎЗ ЭРКИНЛИГИ ВА УРУШ

АҚШ Конституцияси фуқаро ҳақ-ҳуқуқларини кафолатлаган

сиёсий тизим яратганлигини америкаликлар фахр билан таъкидлашади. Аммо мамлакат тарихида Конституцияни эркин талқин этишга, уни шароитга мослаштиришга ҳаракат қилинган даврлар ҳам бўлган. Бу ҳақда америкалик газеталардан бирида чоп этилган мақоласида Илья Левков («Либерти» нашриёти) бир қатор мисоллар келтирган.

1798 йилда президент ва Конгресс ҳақида бўхтон ва ҳар хил овозалар тарқатишни жазолашни назарда тутган қонун қабул қилинган. Унга кўра Томас Жефферсон тарафдорлари бўлган бир нечта газетанинг муҳаррири озодликдан маҳрум этилган. Улар икки йилдан сўнг, Жефферсон мамлакат президенти этиб сайлангач, қамоқдан озод этилган.

Биринчи жаҳон уруши даврида президент Вудро Вильсон матбуот эркинлигини чеклашга қаратилган иккита қонуннинг Конгресс орқали қабул қилинишига эришган. 1917 йилда «Жосуслик тўғрисида»ги Қонун ҳукуматга қарши чиқишларни жазолашни кўзда тутган эди. Ушбу қонун Американинг урушда иштирокини қоралаб чиққан «The Masses» журналини судга тортишга асос бўлган эди. 1918 йилнинг май ойида ушбу қонун ифвогарлик ҳақидаги модда билан тўлдирилади. Бу қўшимча асосида Почта бошқармаси директори урушга қарши чиққан ҳар қандай нашрни обуначиларга етказиб бермаслик ҳуқуқини олганди.

1990-1991 йилларда Форс қўлтиғида содир бўлган можаро даврида мудрофаа вазирлиги журналистларнинг ахборот олишини ва уни чоп этишни чеклаб қўйган эди. Бундан ташқари, кўпгина тадқиқотчиларнинг фикрича, оммавий ахборот воситалари бу даврда ўзини-ўзи цензура қилишдан кўпроқ азият чеккан. Бу билан америкаликларга тор доирадаги чекланган ахборот етказилган ва унда можарога доир турли қарашлар ўз ифодасини топмаган.

Агар ҳозирги кунлар воқелигига қайтадиган бўлсак, 2001 йилнинг 11 сентябрида террорчиларнинг Нью-Йорк ва Вашингтонга қилган ҳужуми ва бунга жавобан АҚШнинг

аксилтеррор уруши матбуот эркинлигига қай даражада таъсир этганлигини кузатиш мумкин.

Воқеа содир бўлгандан кўп ўтмай президент Жорж Бушнинг ўша кундаги ўзини тутишини қўрқоқлик деб баҳолаган икки журналист — Дэн Гатри («Дейли курьер») ва Том Гатинг («Тексас Сити Сан») ишдан бўшатишга эди. Ўз қарашларини очиқ баён қилган касбдошларининг ишдан ҳайдалганлигига барча суҳбатдошларимиз салбий муносабат билдиришди. Масалан, профессор Элан Шрёдер шундай деди: « Бу ўта қайғули ҳолат, чунки биз доимо эркин матбуот ҳақида гапириб келдик. Журналист ҳукуматни ҳам, президентни ҳам танқид қилишга ҳақли, деган ақида бизда ҳукмрон эди. Менинча, аҳволининг бу даражага етиб боришида вақт омили асосий роль ўйнаган бўлса керак. Ўша кеча-кундуз бутун мамлакат ўта таъсирчан ҳолатда эди. Вазият ривожланиб бориши билан президентни, унинг ўзини қандай тутганлигини танқид қилувчилар кўпайиши мумкин. Бу энди юқоридаги ҳолатга олиб келмайди, деб ўйлайман».

Сентябрь воқеалари ва матбуот мавзусига оид ўзимга маълум яна иккита фактни келтирмоқчиман. Телевидениеда ўзига хослиги билан машҳур бўлган «Сиёсий диссидентлик» кўрсатувининг олиб борувчиси Билл Марнинг айтган сўзлари унинг иқтисодий тазйиққа дучор бўлишига олиб келди. Террорчилар ҳақидаги баҳс давомида иштирокчилардан бири уларни қўрқоқлар деб атади. Билл Мар бу фикрга қўшилмади ва агар кимнидир қўрқоқ деб аташ мумкин бўлса, бу — биз, америкаликлар деб таъкидлади. Чунки биз, деди у, қўрқоқларча 3500 километрдан террорчиларга ракеталар ёғдираяпмиз. Шунингдек, Мар қуйидагиларни қўшимча қилди: «Ўзи самолётда бўлиб, уни бино томон бошқаришни ҳар хил деб аташ мумкин, лекин бу — қўрқоқлик эмас». Шундан сўнг бутун мамлакат бўйлаб «биз қўрқоқми ёки йўқми» деган мавзуда мунозара бошланиб кетади. Билл Мар кечирим сўраб, америкалик аскарларни қўрқоқ деб ҳисобламаслигини уқтирди. Лекин бу

билан мунозара тўхтамади ва кўп ўтмай тележурналист ўз чиқишининг таъсирини сеза бошлади. Телевизион дастурининг иккита катта ҳомийси ўз рекламасини унга беришдан воз кечди. Бир нечта шаҳар унинг дастурига обуна бўлишни тўхтатди.

Яна бошқа бир мисолга мурожаат этайлик. Мақолалари 50 та газета ва Интернетдаги кўплаб электрон журналларда чоп этиладиган Ани Коултер шундай сўзларни ёзган эди: террорчиларнинг хужумига жавобан «уларнинг мамлакатларини забт этиб, раҳбарларини йўқ қилиб юбориб, аҳолисини христианликка ағдарिश керак». Унинг бу фикрига аксарият бош муҳаррирлар салбий муносабат билдириб, мақолаларини чоп этмасликларини билдиришди. «Нэшионал ревью» журналининг бош муҳаррири эса А. Коултер мақолаларини бундай сўнг умуман қабул қилмаслигини таъкидлади.

Ушбу масала бўйича ўзига хос сўров ўтказилди. 148 кишига «Нэшионал ревью» журнали муҳаррири А. Коултер мақоласини рад этиб ва уни ишдан ҳайдаб хатоликка йўл қўйдими, деган савол берилди. Улардан 81 фоизи «йўқ, чунки бу муҳаррирнинг ҳуқуқи», деб жавоб қайтарди. Сўровда қатнашганларнинг 10 фоизи эса «йўқ, чунки унинг мақоласи ирқчиликнинг намунасидир», деб жавоб берди.

Мазкур мавзуга яқин бўлган яна бир масала устида қисқача тўхталмоқчи эдим. Бу ҳақда дастлаб «Аризона рипаблик» газетаси муҳаррирларидан бири ўз фикрини билдирган эди. Унинг сўзларига қараганда, президент Жорж Буш телевидение орқали Усама бин Лодинни кўрсатмасликни тавсия этган. Бунинг сабабини президент қуйидагича изоҳлаган. Биринчидан, бин Лодиннинг ҳаддан зиёд кўрсатилиши уни қаҳрамонга айлантириб юборди. Иккинчидан, гапираётиб у ўз тарафдорларига яширинча буйруқ бериб туради.

Бу таклифга муносабат билдирган суҳбатдошларимиз уни матбуот эркинлигини чеклашга уриниш деб баҳолашди. Уларнинг фикрича, бу берилаётган янгиликларнинг қимматини камайтиради. Газета орқали бин Лодин сўзларининг инглизча

тажримаси келтирилади. Унда ҳеч қандай яширинча кўрсатма бўлиши мумкин эмас. Газетхоннинг ўзи нимани ўқиши ва нимани ўқимаслигини ҳал қилиши керак. Биз бунга жавобан, деди «Бостон глоуб»дан Боб Тернер, ҳукумат томонидан цензура ўрнатилишига бўлган интилишни танқид қилиб бош мақола чоп этдик.

Нью-Йорк университети профессори Митчел Стифенс ҳам юқоридаги таклифга ўзининг салбий муносабатини билдириб, аксилтеррор операциясига қарши бўлганларнинг намоёишлари, муҳолифатнинг чиқишлари ОАВда етарлича ёритилмаётганлигини афсус билан таъкидлаб ўтди. Шунингдек, олим ҳукумат «Вашингтон пост» ва «Нью-Йорк таймс» газеталарига террорчилар берган интервьюларини чоп этмасликни тавсия қилганлигини, ҳар иккала таҳририят бу таклифни кўриб чиқишни билдиришганлигини бизга маълум қилди. Юқоридан берилган кўрсатмани газеталар лаббай деб бажаришга киришмаганлигини М. Стифенс ижобий ҳол сифатида мамнуният билан қайд этди.

Фойда ОРҚАСИДАН ҚУВМАЙДИГАНЛАР ҲАМ БОР

Ривожланган бозор иқтисодиёти шароитида фойда олиб ишлаш ҳар қандай фаолиятнинг асосини ташкил этади. Жумладан, оммавий ахборот воситалари ҳам ўзини-ўзи маблағ билан таъминлашни, кучли рақобат шароитида ишлашни ҳар кун, ҳар дақиқа ёдда сақлашига тўғри келади. Шу билан бирга, АҚШда фойдадан бошқа юксак қадриятларни назарда тутиб фаолият юргизаётган ахборот воситалари ҳам мавжуд. Бу ерда биз нотижорат радио ва телевидениени назарда тутмоқдамиз.

Мамлакатдаги 11500та радиостанциясининг 1600тадан кўпроғини нотижорат станцияси ташкил этади. Яъни уларнинг реклама ёки тижорий материаллар бериши тақиқланади. Телекомпанияларнинг умумий сони 1500та бўлиб, улардан 350 таси фойда олмасдан ишлаётган нотижорат телевидениелардир.

Сўнги йигирма йил давомида жамоатчилик телевидениелари мислсиз ривожланганлигини кузатиш мумкин. Уларнинг бюджети билан янгиликларни ёритишда, дам олиш ва маърифий дастурларни тайёрлашда эришган юксак савиясини таққослаб, жуда катта сифат ўзгаришларини қўлга киритганлигини уқтириш жоиз. Шуниси диққатга сазоворки, Америкадаги энг йирик телевизион тармоқ бу — Пи-би-эс бўлиб, унинг таркибига дастурлар билан ўзаро алмашиб турувчи 280дан ортиқ станциялар киради. Бу ерда болалар кўрсатувлари, ўқув теледастурлари, хужжатли фильмлар катта маҳорат билан тайёрланиб, томошабинларга узатилмоқда. Концерт залларидан, опера театрларидан санъат дурдоналарини тўғридан-тўғри, бепул кўрсатилиши ҳам ноғижорат телевидениесининг ютуғидир.

Биз ана шундай жамоатчилик телевидениеларидан бири — Пи-би-эс тармоғига кирувчи WGBH телестанциясида бўлдик. Бу ерда ҳам кўрсатувлар тайёрлашда бошқа жамоатчилик телевидениелардагидек фойда ва даромадни ўйламасдан, қилаётган ишлари аҳолига қанчалик кераклигини инобатга олишади. Улар бошқа телекомпаниялар қўл урмайдиган кўрсатувлар тайёрлайди. Жумладан, WGBHда махсус техник воситалардан фойдаланиб, кар-соқовлар ва кўзи ожизлар учун дастурлар ҳозирланмоқда.

Рекламаси бўлмаса, пулли хизмат кўрсатилмаса, телестанция қаердан маблағ топаркан, деган савол билан қизиқдик. Тўғри-да, замонавий техника воситалари, жиҳозлар, ҳашаматли бинонинг ўзи қанча туради? Бунинг устига бино қурилган ер участкасининг нархи жуда баландлигини, ходимларнинг маошини ҳисобга олсак, анчагина маблағ зарурлиги аён бўлади. Бизга айтишларича, хусусий жамғармалар, корпорациялар, алоҳида шахслар бундай телевидение кераклигини англаган ҳолда, унга маблағ ўтказиб туришар экан. Умумий харажатларнинг фақат 15 фоизи давлат томонидан қопланиб туриларкан.

WGBH телестанциясида яна бир ибратга лойиқ ҳолат

диққатимизни ўзига тортди. Унинг биносига кираверишда мрамор деворга ана шу бинони қуришга ўз маблағидан хайрия қилган корхона, ташкилот алоҳида шахсларнинг номлари (хайрия суммаси кўрсатилган ҳолда) ёзиб қўйилган.

Қўшма Штатлар учун умуман янги бўлган, ўз дастурларининг бошқаларга ўхшамаслиги билан ажралиб турадиган ижтимоий-сиёсий кабелли телетармоғ — Си-СПЕН фаолияти билан ҳам танишдик. Бу ҳақда бизга унинг ходимлари Маура Пирс ва Сино Миробшоев батафсил гапириб беришди. Кабелли телевидениенинг таркибий қисми сифатида 1977 йилда ташкил топган бу телетармоқ хусусий, нотижорат ТВ ҳисобланади. У жамият учун муҳим бўлган барча воқеаларни тўғридан-тўғри олиб кўрсатади. Конгресс мажлислари, президент ва Давлат котибининг чиқишлари, умуммиллий аҳамиятга эга бўлган масалалар муҳокама этиладиган съездлар, йиғилишлар, баҳсу мунозаралар бошидан охиригача намойиш этилади. Телевидениенинг ўзи бу жараёнга умуман аралашмайди, ҳеч нарсани шарҳламайди. Томошабиннинг ижтимоий-сиёсий масалалар бўйича, сиёсатчиларнинг мавқеи хусусида ўзи хулоса чиқариши учун имкон берилади. Масалага бундай ёндошув бошқа телеканаллар томонидан энг ёрқин ва муҳим деб саналган воқеалар ёритилаётган бир вақтда, Си-СПЕН фуқароларга ўз ҳокимият органлари қандай ишлаётганлиги ҳақида тўла хулоса чиқаришга имкон яратмоқда. Маълумотларга кўра унинг 80 млн томошабини бор экан.

Ушбу телетармоқнинг йиллик харажатлари 35 млн доллар бўлган ҳолда унга федерал ёки маҳаллий бюджетдан маблағ сарфланмайди. Унга кабелли телевидение компаниялари маблағ ўтказиб туришади. Чунки Си-СПЕН уларга ўз кўрсатувларини кабель тармоғи орқали намойиш этиш имконини беради. Ҳар бир томошабин кабелли телевидениедан фойдаланиш учун тўлайдиган 30-50 доллардан 5 центи Си-СПЕНга ўтказилади.

Энди WUST-1120 АМ радиостанцияси фаолияти хусусида қисқача тўхталмоқчи эдим. У хусусий бўлиб, нотижорат

радиостанциялар сирасига кирмаса ҳам ўзига хос томони бор. Вашингтон шахридан унча узоқ бўлмаган Фоллз-Чэрч (Виржиния штати)да жойлашган WUST-1120 AM фақат техник ходимлардан иборат радиостанциядир. Вашингтон ва унинг атрофида яшаётган кичик этник гуруҳ вакиллари — африкаликлар, хитойликлар, филиппинликлар, испан тилида сўзлашувчилар ўз эшиттиришларини ўзлари тайёрлаб, ушбу станция орқали эфирга узатишади. Бунинг учун эшиттириш тайёрлаганлар радиостанцияга ҳақ тўлашади. Кучли рақобат шароитида барча кичик этник гуруҳларнинг ахборот олиш эҳтиёжини умуммиллий даражада қондириш мураккаблиги сабабли бу гуруҳларнинг ўзига тўқ намояндалари ўша худудда яшаётган ватандошларининг кечаётган воқеалардан хабардор бўлиб туришини кўзлаб, радиостанцияга маблағ ўтказиб туришади. Буни қарангки, бу ерда ҳамма манфаатдор — радиостанция эгаси ва ходимлари ҳам, эшиттириш тайёрловчилар ҳам, кичик этник гуруҳ жамоалари ҳам.

КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИ

Ҳар қандай соҳанинг равнақи кадрларга, уларнинг савиясига, қанчалик давр билан қадам ташлаб боришига боғлиқлигини айтиб ўтирмаса ҳам бўлади. Катта ва бой анъаналарга эга бўлган АҚШ журналистикасининг келажагига назар солиш учун шу кунларда ушбу йўналиш бўйича кадрлар тайёрлаш қандай йўлга қўйилганлиги билан қизиқдик. Бу қизиқишимизни қондиришнинг чорасини сафаримизни уюштирганлар олдиндан кўриб қўйишган экан. Биз бир-биридан фарқ қилувчи учта университетнинг журналистика факультетларида бўлдик. Улардан иккитаси хусусий олий ўқув юрти — Бостон шахридаги Шимолий-шарқий университет ва Нью-Йорк университети, биттаси эса Миссури штатида қарашли бўлган Колумбия шахридаги университет эди.

Миссури штати АҚШнинг марказида жойлашган. Колумбия

ундаги мўъжазгина шаҳар экан. Ўқиш ва ижод учун анча қулай кўринди у менга. Катта шаҳарларнинг тўс-тўполони йўқ экан унда. Колумбияда ҳар икки океан қирғоқларида яқин жойлашган шаҳарларнинг рутубатли об-ҳавосини, жанубий штатлардаги диққинафасликни сезмайсиз. Унинг кўрки 1839 йилдан бошлаб фаолият юргизаётган университет саналади. Бизга айтишларича, унинг журналистика факультети 1908 йилда ташкил этилиб, у мамлакатдаги дастлабки шундай билим даргоҳи экан. Факультетда ўқув ишлари қандай йўлга қўйилганлиги ҳақида бизга халқаро дастурлар учун масъул бўлган профессор Фриц Кропп батафсил сўзлаб берди ҳамда кўплаб саволларимизга жавоб қайтарди.

Университетда таҳсил муддати 4 йил. Дастлаб студентларга умумтаълим ўқув фанларидан дарс ўтилади. Бу уч семестр давом этади. Шундан сўнг хоҳловчилар журналистика факультетида ўқишни давом эттириш учун имтиҳон топширишади. Улар ўзлари ёзган мақолани ҳам қабул комиссиясига тавсия этишади. Журналист бўлишни даъво қилганларнинг уч семестр давомидаги ўқиши мобайнида тўплаган баллари юқори бўлиши лозим.

Албатта, икки йилдан ортиқ ўқиб, етук журналист бўлиб етишиш мушкул, деди тан олиб Ф. Кропп. Бу келгусидаги юксак парвозлар учун бошланғич тайёргарлик деб тушунилади. Бўлажак журналистларга касбига доир зарурий кўникмалар олишига шароит яратиб берилади. Улар амалиётни ўташ учун оммавий ахборот воситаларига юборилади. Факультетнинг ўзи ўз телестудиясига эга ва ўзининг журналини нашр этади. Бу уларга катта тажриба мактаби бўлиб хизмат қилади.

Ўқишни битирганлар бакалавр даражасини олиб, ўзларини журналистикага уришади. Уларнинг ўқишни давом эттириб, магистр бўлиш унча қизиқтирмайди. Ўзи журналистика соҳасида магистр бўлишга ҳожат йўқ, деб тушунилади. Магистратурада ўқиб тор мутахассисликка эга бўлганларнинг бошқа соҳага ўтиб кетиш ҳоллари учрайди. Аксинча, иқтисодиёт, ҳуқуқшунослик ва

бир қатор бошқа соҳалар бўйича бакалавр унвонини олганлар журналистика бўйича магистратурада ўқишади. Профессор Ф. Кроппнинг таъкидлашича, айнан ана шулардан малакали журналист чиқади. Шу ўринда қайд этиш лозимки, магистратурада ўқиётганларнинг 40 фоизи чет элдан — 41 та мамлакатдан келган.

Бизнинг факультетда қандай ўқув предметларига асосий эътибор қаратилган, деган саволимизга ҳам жаноб Кропп батафсил жавоб қайтарди. Талабаларга қуйидаги йўналишларни чуқурроқ ўргатишга эътибор қаратилар экан: ОАВнинг жамиятдаги ўрни ва роли, журналистиканинг фундаментал тамойиллари, журналист этикаси,

ахборотни улкан куч эканлиги хусусида, журналист касбининг қудрати ҳақида, ОАВ қонунчилиги, ахборот олишнинг ҳуқуқий кафолатлари, журналистикада менежмент.

Ўқиш учун студент тўлайдиган ҳақ америкача андоза билан қараганда унча катта эмас. Унинг бир йиллик ўқиши 9 минг долларнинг ташкил этади. Бунга ётоқхона ва овқат ҳақи ҳам киради.

Бостондаги Шимолий-шарқий институтда ўқиш-ўқитиш ишлари ҳақида профессор Элан Шрёдер батафсил сўз юритди. Университет хусусий бўлиб, унда ўқиш муддати 5 йил. Ўқиш учун студент бир йилда 20-24 минг доллар тўлайди. Журналистика факультетида ўтиладиган фанларни 75 фоизи бошқа соҳаларга тўғри келади. Булар — сиёсат, тарих, хорижий тиллар, иқтисодиёт, фалсафа, нафис санъат кабилардир. Мақсад билим доираси кенг журналистни етиштиришдан иборат.

Бевосита касбий маҳорат кўникмаларини сингдириш мақсадида журналистиканинг умумий концепцияси доирасида биринчи кунданоқ янгиликларни ёритишга бағишланган машғулот ўтказила бошланади. Студентлар куннинг янгиликларини тўплаш, уларнинг энг муҳимларини ажратиб олиш ва ёритиш билан шуғулланишади. Америка ОАВда янгиликлар берилаётган материалларнинг асосини ташкил

этади. Улар барча соҳаларни қамраб олган ҳолда қисқа бўлиши лозим. Аҳолига янгиликларни етказишда қисқа жумлалардан фойдаланилади. Уларнинг тили кенг халқ оммасига тушунарли бўлмоғи шарт.

Дастлабки босқичда кириш курси мажмуидаги ўқув фанлар ўқитилганидан сўнг махсус курслардан дарс ўтилади. Бунда журналистнинг ёза олиш маҳоратини юксалтиришга асосий эътибор қаратилади. Ҳар бир гуруҳда 20 нафардан ортиқ талаба бўлишига йўл қўйилмайди. Бу даврда талабалар билан якка тартибда ишлашга ўтилишини уқтириб, профессор Э. Шрёдер буни бўлажак мусиқачиларни ўқитиш билан таққослади. Факультет битирувчиларининг 60 фоизи журналистикага ишга боришар экан. Қолганлари реклама, жамоатчилик билан алоқа (паблик рилейшнз) ва журналист кўникмалари талаб қилинадиган бошқа соҳаларга ўтиб кетишар экан. Улар қайси касбни танлашни кўпинча оммавий ахборот воситаларида амалиётни ўташ давомида ўзларига белгилаб олишади, деди Э. Шрёдер.

Студентлар амалиётни «Бостон глоуб»га ўхшаган газета, обрўли телекомпания ва радиостанцияларда ўташар экан. Бундай мактаб кўрган битирувчи ишга киришгач, уни яна бир неча йил давомида амалий журналистикага ўргатишнинг ҳожати қолмайди. Ҳа, айтмоқчи, Шимолий-шарқий университет олимлари бизнинг журналистикамиздан озми-кўпми хабардор экан. Гап шундаки, улар билан Ўзбек миллий университетининг журналистика факультети ҳамкорлик ришталарини ўрнатган экан. «Бизга Тошкентдан студентлар келган эди, — деди учрашувимизнинг аввалида профессор Э. Шрёдер ва илова қилди: Сизу бизнинг журналистикани тушунишимизда фарқ бор».

Нью-Йоркдаги университетнинг журналистика факультетида бўлган учрашувимиз ҳам очиқ ва самимий суҳбат тарзида ўтди. Мулоқотимиз давомида профессор Митчел Стифенс саволларимизга жавоб беришдан ташқари ўзи ҳам бизга кўплаб саволлар билан мурожаат этди. Учрашувимиз аввалида у 2000

йилда Ўзбекистонда бўлиб, Тошкент ва Самарқандни зиёрат қилганлигини эслаб, «юртингиз жуда гўзал экан, ҳали ҳам ўша таассуротлар оғушида яшаяпман», — деди алоҳида меҳр билан.

Ушбу университет хусусий бўлиб, бир йиллик ўқиш 22 минг доллар турар экан. Бунга ётоқхона ва овқатланиш ҳақи кирмайди. Журналистика факультетидаги ўқитиш жараёнида бошқа олий ўқув юртларидагидек, бўлажак мутахассисларнинг юқори малакали амалиётчи бўлишига катта эътибор қаратилади. Профессор М. Стифенснинг таъкидлашича, студентларнинг ёзиш техникасини пухта ўзлаштириши бутун таҳсили давомида ўқитувчилар диққат марказида туради.

Журналистларни қайта тайёрлаш ҳамда малакасини ошириш қандай йўлга қўйилганлиги билан ҳам қизиқдик. Биз фаолияти билан танишган учта олий ўқув юртидан фақат Миссисипи штати университетида журналистларни қайта тайёрлаш тизими мавжуд экан. Хоҳлаганлар, жумладан, хориждан бориб, керакли пулни тўлагандан кейин ўз малакасини ошириш имконига эга экан.

Албатта, АҚШ ва бошқа илғор мамлакатларда кўп йиллар давомида журналистларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тажрибасидан ижодий фойдаланишимиз фойдадан холи бўлмайди.

ДАВЛАТ БОШҚАРУВ ТИЗИМИНИНГ АЙРИМ ЖИХАТЛАРИ

Кейинги йилларда маҳаллий ҳокимият тизими ва ўзини-ўзи бошқариш органлари муаммосига бағишланган қатор анжуманларда иштирок этган эдим. Бу ҳақда мақолаларим ҳам чиққан эди. Шу боис АҚШда федерал бошқаруви, штатлар ҳукуматлари ва маҳаллий ҳокимият органлари ўртасидаги муносабат билан қизиқдим. Аризона штати ҳукуматида ва шу штатнинг Скоттсдейл шаҳри мэриясида бўлиб, қизиқарли маълумотларни билиб олдим.

Ҳар иккала раҳбар ҳам, яъни штат губернатори ва шаҳар мэри аёллар экан. Губернатор 4 йил муддатга сайланиб, ижроия

ҳокимияти раҳбари ҳисобланади. Штатнинг ўз қонун чиқарувчи органи бор. Бу — конгресс бўлиб, у сенат ва вакиллар палатасидан иборат. Штат ўз конституциясига эга. Шуниси борки, ҳар бир штат федерал қонунларни ҳурмат қилиши зарур. Худди шунингдек, шаҳар ва бошқа маҳаллий ҳокимият ҳам ўз штатининг конституциясига зид бўлган қонун ва қарорлар қабул қилмаслиги керак. АҚШда штатлар ва маҳаллий ҳокимият органлари эга бўлган ҳуқуқларнинг аксарияти бошқа мамлакатларда марказий ҳукумат ихтиёрида. Мисолларга мурожаат этайлик.

Ҳар бир штатнинг ўз полицияси ва жиноий қонунчилиги бор. Никоҳни қайд этиш ва бекор қилиш, автомобиль ҳайдовчиси гувоҳномасини бериш, спиртли ичимликлар савдосини ташкил этиш, сайловларда овоз бериш тартибини, меъморчилик меъёрларини, даромад солиғи миқдорини белгилаш масаласини штатнинг ўзи ҳал қилади. Таълим ҳам тўла улар ихтиёрида.

Маҳаллий ҳокимият органи ўз ишини қандай ташкил этганлигини Скоттсдейл шаҳри мисолида кўриб чиқамиз. Шаҳарда 215 минг киши истиқомат қилади. Шаҳар ҳукуматини 7 кишидан иборат шаҳар кенгаши ташкил этади. Кенгаш аъзоларидан бири шаҳар мэри бўлиб, у кенгаш йиғилишларини бошқаради. Мэр, бизга айтишларича, ҳеч қандай ортиқча ваколатга эга бўлмасдан, тенглар ичида биринчи экан. У ҳам шаҳар кенгашининг бошқа аъзолари каби сайланади.

Кенгаш кундалик ишларни бажаришга раҳбарлик қилиш учун менежер тайинлайди. У ижроия ҳокимият раҳбари вазифасини бажаради. Унинг уч нафар ёрдамчиси ва икки минг хизматчиси бор. Шаҳарнинг бир йиллик бюджети 900 млн долларни ташкил этади. Шундан 350 млн доллари ойлик маоши сифатида шаҳар ҳукумати аъзоларига, полициячиларга, ўт ўчирувчиларга ва бошқаларга мўлжалланган. Қолган 550 млн доллари йўллар, мактаблар қуриш, истироҳат боғлари барпо этиш каби ишларга сарфланади. Бу маблағ аҳоли солиғидан тўпланганлиги туфайли, уни қандай мақсадларда сарф қилиниши бўйича солиқ тўловчи ўз

муносабатини билдириши мумкин.

Шаҳар мактаблари ҳам маҳаллий солиқлар орқасидан кун кўради. Маҳаллий органлар мактаб кенгашларини сайлашади. Кенгаш шаҳар бўйича мактаб ишларига раҳбарлик қилувчи масъул шахсни тайинлайди.

Барча соҳалар каби йўлларнинг ҳам ўз эгаси бор. Шаҳардаги ички йўллар мэрия ихтиёрида бўлса, катта йўллар штатга қарайди, штатларни бир-бирига боғловчи магистраль йўллар федерал ҳукумат қарамоғида. Ўз эгаси борлиги учун йўлларнинг сифати жуда яхши. Масалан, биз ўзимизга китобу кинофильмлар орқали таниш бўлган Катта каньонга (сув ювиши натижасида ҳосил бўлган узунлиги деярли 450 чақиримга чўзилган, кенглиги ўртача 16 чақиримни ташкил этадиган дара) саёҳат қилиш учун Скоттслейд шаҳридан 360 чақирим йўл босишимизга тўғри келди. Тоққа қараб кўтарилган йўл шунчалик равон эдики, биз микроавтобусда кетаётиб, тобора баландликка чиқаётганимизни умуман сезмадик. Машинамиз денгиз сатҳидан 2200 метр баландликка кўтарилган эди. Эътиборимизни тортган яна бир ҳолат шу бўлдики, бутун катта йўл давомида полиция навбатчисини ёки автомобиль ҳаракатини назорат қилувчи полиция участкасини учратмадик. Ҳайдовчи ҳам қоида бўйича, йўл четида ўрнатилган белгилар талабига риоя қилган ҳолда машинани бошқариб борди.

Кўшма Штатларда давлат бошқарув тизими ҳақидаги ушбу қисқача кузатувимизнинг сўнгида таъкидламоқчи эдикки, тизимидаги ҳар бир бўғин маълум ҳуқуқ ва масъулиятни ўз зиммасига олган ҳолда фаолият юргизади. Бундан эса фақат аҳоли ютади.

КУТИЛМАГАН УЧРАШУВ

Сафаримиз кутилмаган учрашувларга бой бўлди. Ҳаммаси биз учун биринчи марта бўлганлиги боис ҳам улар муҳим ва қизиқарли эди. Аммо учрашувлардан бири нафақат биз учун,

балки сафаримиз дастурини тайёрлаган АҚШ Давлат департаменти ходимлари учун ҳам кутилмаган ҳол бўлди.

Вашингтонда бўлган чоғимизда дастур бўйича АҚШ Давлат департаменти фаолияти билан танишиш мақсадида унинг бир қатор ходимлари билан учрашдик. Жумладан, матбуот хизмати ходими Жули Рисайд ҳар кунлик брифингга қандай тайёргарлик кўрилиши хусусида гапириб берди. Ҳар куни бир вақтда Давлат департаментининг матбуот котиби журналистлар учун брифинг ўтказар экан.

Эрталаб соат 4-45да матбуот хизмати ходимлари газета, телевидение материалларини таҳлил қилишга киришади. Интернетдан газеталар чиқишлари кўздан кечирилади. Ана шундай таҳлил асосида шу куннинг энг долзарб муаммолари аниқланади ва брифингда журналистлар томонидан берилиши мумкин бўлган саволлар рўйхати тузилади. Ушбу материалларни олгач, матбуот котиби Пентагон, ҳарбий разведка, Марказий разведка бошқармасига мурожаат этиб, айти пайтда нималар ҳақида очиқ гапириш мумкину нималар ҳақида мумкин эмаслигини маслаҳатлашиб олади. Яъни давлат ва ҳарбий сирларга кириши мумкин бўлган маълумотлар аниқланади.

Биз Давлат департаменти матбуот котиби Ричард Боучернинг ҳар кунлик брифингларидан бирида қатнашдик. Учрашув 60га яқин журналистни сиғдира оладиган залда бўлиб ўтди. У ўзаро мулоқот шаклида, анча осуда давом этди. Ўша кеча-кундуз Афғонистондаги аксилтеррор операциясига тайёргарлик бораётганлиги боис аксарият саволлар ушбу воқеалар атрофида бўлди. Р. Боучер берилган саволларга кўп ҳолларда дипломатларга хос усул билан умумий тарзда жавоб беришга интилди.

Кутилмаган ушрашув ҳақида сўз юритишдан олдин АҚШ Давлат департаменти ҳақида қисқача малумот бериб ўтмоқчи эдим.

Давлат департаменти АҚШ ташқи сиёсатини шакллантириш ва амалга ошириш билан шуғулланади. Давлат

департаментининг ташқи алоқаларни йўлга қўйишдаги асосий мақсади Қўшма Штатларнинг узоқ муддатга мўлжалланган хавфсизлиги ва равнақини таъминлашдан иборат. Бу АҚШ ташқи манфаатлар доирасидаги барча фактларни аниқлаб, уларни таҳлил этиш, сиёсий масалалар ва истиқболли йўналишлар бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш ҳамда аниқланган сиёсий ғояларни амалга ошириш учун керакли қарорлар қабул қилиш орқали ҳаётга татбиқ этилади. Шу мақсадда Давлат департаменти мунтазам равишда Америка жамоатчилиги, Конгресс, бошқа вазирлик ва ташкилотлар, шунингдек, хорижий мамлакатлар ҳукуматлари билан маслаҳатлашиб туради. У хорижий давлатлар билан битим ва шартномалар бўйича музокаралар олиб боради, АҚШ манфаатларини БМТ ва 50дан ортиқ йирик халқаро ташкилотларда ҳимоя қилади ҳамда ҳар йили 800дан ортиқ халқаро анжуманларда мамлакат номидан иштирок этади.

Давлат департаментидаги юқорида тилга олиб ўтилган учрашув 3 октябрь куни бўлиб ўтган эди. Унинг охирида «бу ерга икки кундан сўнг яна бир марта энг юқори мансабдор шахс билан бўладиган учрашувга келасизлар», деб тайинлашди.

Айтилган вақтда Давлат департаментига етиб бордик. Биз билан учрашувга дастлаб матбуот котиби Р. Боучер ташриф буюрди. Ўн дақиқача суҳбатлашган ҳам эдикки, брифинг залининг эшиклари очилиб, ҳамроҳлари билан бирга АҚШ Давлат котиби Колин Пауэлл кириб келди.

Америкаликларга хос илиқ табассум ила ҳаммамиз билан қўл бериб кўришди ва суҳбатимизни «сизлар билан учрашиш имконияти туғилганлигидан ғоят хурсандман», деган сўзлар билан бошлади.

Шундан сўнг жаноб Пауэлл хорижий журналистларнинг АҚШдаги демократия билан бевосита танишуви бу йўлдан бораётган бошқа мамлакатлар учун ҳам, уларда эркин матбуотнинг тараққиёти учун ҳам муҳимлиги хусусида сўз юритди. Суҳбатнинг асосий мавзусини эса терроризм ва унга

қарши курашда халқаро ҳамжамиятнинг бир ёқадан бош чиқариб ҳаракат қилиши қанчалик долзарблиги масаласи ташкил этди.

Марказий Осиё мамлакатлари халқи ва раҳбарларига Қўшма Штатлар учун энг оғир дамда ҳамдардлик изҳор этиб, қўллаб-қувватлагани учун миннатдорчилик билдирган Давлат котиби ўз навбатида АҚШ ҳам улардан ўз ёрдамини аямаслигини таъкидлади. Шундан сўнг у бизга қарата «сизлар бу ерга менинг маърузамни эшитишга келганларинг йўқ. Савол беринглар, уларга жавоб қайтариш мен учун ўта қизиқарлидир», деди очиқчасига тан олиб.

Савол-жавоблар давомида асосан демократия, матбуот эркинлиги масалалари устида сўз юритилди. Жумладан, Колин Пауэлл матбуот эркинлиги ҳар қандай демократик тизимнинг муҳим қисми эканлигини таъкидлаб, жамиятнинг олдинга қараб ривожланиши учун ўта жасур журналистлар ҳам кераклигини қайд этди. Назаримда, у «жасур журналистлар» иборасига алоҳида урғу бергандай бўлди.

Ҷояларнинг ўзаро очиқ рақобат қилишига, турли нуқтаи назарни кўрқмасдан баён этишга йўл бермайдиган тизимни демократик тизим деб аташ мумкин эмас. Ўзини танқид қилинишига имкон яратмаган ҳукумат демократик ҳукумат эмас. АҚШда демократияга ишонишади. Демократия эса сўз эркинлиги ва ҳар кимнинг ўз фикрини очиқ баён қилишдаги эркинлигини ўз ичига олади. Ҳукуматнинг ахборотни назорат остига олиши йилдан йилга қийинлашади, — деди ўз чиқишининг якунида жаноб Пауэлл.

Кейинги бир неча йил давомида халқаро ташриф доирасида АҚШга сафар қилган журналистларни биринчи марта Давлат котиби томонидан қабул қилинишини сафаримизни ташкил этганлар Марказий Осиё минтақасига бўлган қизиқишнинг натижаси деб изоҳлашди. Дарҳақиқат, биз бу қизиқишни доимо, ҳамма жойда, ҳар қадамда ҳис этиб турдик.

БАРҲАЁТ ҚАДРИЯТЛАР

Биз қаерда бўлмайдик, учрашувга келган америкаликларнинг минтақамизга нисбатан қизиқиши катта эканлигига амин бўлдик. Аксарият ҳолларда биз уларга эмас, аксинча улар бизга кўпроқ савол беришга интилишар эди.

Мамлакатимиз мустақилликка эришишидан олдин Ўзбекистон деган гўзал, бой тарих ва маданиятга эга юрт борлигини аксарият чет элликлар билишмас эди. Энди эса вазият ўзгарганлигига ишонч ҳосил қилдик. Авваллари дунё харитасидан мамлакатимизнинг қаердалигини тополмай овора бўладиган оддий америкаликлар ҳам «Ўзбекистонданман» деганимда, «Оҳ, Ўзбекистон, жуда яхши» деб хитоб қилишарди ўта илиқлик ва самимийлик билан.

АҚШ оммавий ахборот воситалари Ўзбекистоннинг терроризмга муносабати, унга қарши курашда мамлакатларимиз олиб бораётган ҳамкорлик хусусида тез-тез хабарлар тарқатаётганлигига қарамасдан, суҳбатдошларимиз бу ҳақда биздан кўпроқ маълумот олишга интилишди. Уларга ўзбек халқи террорчилик нима эканлигидан, жангарилар хуружлари қандай оқибатларга олиб келишидан яхши хабардорлигини айтиб, мисоллар келтирдик. Жумладан, 1999 йил 16 февраль воқеалари, ундан кейинги икки йил давомида айнан Афғонистон ҳудудидан, у ерда қўним топган халқаро терроризм пешволаридан сабоқ олган бир гуруҳ жангариларнинг Ўзбекистон давлат суверенитетига дахл қилганлиги хусусида батафсил сўзлаб бердик. Хусусан, давлатимиз раҳбари Ислам Каримов халқаро террорчилик ва бу очофатни маблағ билан таъминланишнинг муҳим омили бўлган гиёҳванд моддалар тарқатишнинг олдини олиш, бу умумий хавфга қарши курашда кучларни бирлаштириш ҳақида кўп йиллардан бери тинмай даъват этиб келаётганлигини гапирганимизда, америкалик суҳбатдошларимиз бу масалага катта эътибор ва қизиқиш билан қарашди.

Гапнинг очиғи, мутахассислар, олимлар, халқаро мавзуларда қалам тебратаётган журналистлар юқорида тилга олинган

масалалар юзасидан айрим маълумотларга эга экан. Масалан, Вашингтондаги Жон Хопкинс университетининг Марказий Осиё ва Кавказни ўрганиш институти директори Чарлз Фэйрбэнкс АҚШ Афғонистонда жойлашиб олган террорчилар билан бўлган ўз муносабатини ҳал этишда Марказий Осиё, хусусан, Ўзбекистонга чуқурроқ назар солиши кераклигини уқтирди. Чунки Ўзбекистон, деди олим, кучли ҳокимиятга ва ўзининг кучли армиясига эга. «Вашингтон таймс» газетасининг мухбири Билл Герц америкаликлар шу вақтгача Марказий Осиёни билмасдан ва тушунмасдан келишаётганлигини қайд этар экан, қуйидагиларни қўшимча қилди: «11 сентябрдан сўнг ҳаммаси бирданига ўзгарди. Энди Марказий Осиё давлатлари дунё ҳамжамиятининг халқаро террорчиликка қарши кураш олиб боровчи ҳудуднинг муҳим қисмига айланди». Бу ҳақда ўз фикрини билдирган Вашингтондаги стратегик ва халқаро тадқиқотлар марказининг катта маслаҳатчиси Арнод де Борчгрейв «бундан кейин америкаликлар сизнинг мамлакат ҳақида анча кенг маълумотга эга бўлишади», деди ишонч билан.

Америкаликларнинг юртимизни англашга бўлган интилиши кучайганлигини Ўзбекистоннинг АҚШдаги Фавқулодда ва Мухтор элчиси Шавкат Ҳамроқулов ҳам қайд этиб ўтди. Вашингтон шаҳрининг марказида Массачусетс авенюдаги жуда кўркам ва шином бинода жойлашган элчихонада, шаҳар бўйлаб сайр қилган чоғимизда Ш. Ҳамроқулов менга ва тележурналист Солеҳ Яҳёевга бу ҳақда батафсил сўзлаб берди. Дастлаб юртдошимиз билан учрашганимиздан хурсанд бўлган эдик. Энди мамлакатларимиз ўртасидаги муносабат янги поғонага кўтарилаётганлиги ҳақидаги кузатувларимиз ҳақиқат бўлиб чиққанлигидан мамнунлигимиз янада ошди.

Элчихонада бўлиб, унинг биноси пештоқида ҳилпираб турган давлатимиз рамзи бўлган байроғимизни кўриб, қалбларимиз фахру ғурурга тўлиб тошди.

Ватанимизга бўлган қизиқиш хусусида АҚШда яна бир юртдошимиз билан бўлган учрашув давомида батафсил сўз

юритган эдик. Самарқанддаги Археология институтида ишлаган Гулнора Аминова Бостондаги Гарвард университет докторанти бўлиб, айна пайтда шу университетнинг ўзида ўзбек тилидан дарс бераётган экан. Унинг уқтиришича, ўзбек тили ва халқимиз маданиятини ўрганишга бўлган қизиқиш анча ортган. Биз университет биносини, ўқув хоналарини кўздан кечираётган пайтда унинг шогирдларидан бирига дуч келдик. Америкалик талаба билан ўзбек тилида гаплашдим ва унинг юртимиз ҳақида кўпгина маълумотга эга эканлигига гувоҳ бўлдим. Бу Г. Аминова фаолиятининг амалий натижаси эканлиги сифатида каминани мамнун этди.

Сафаримиз давомида журналистлар, олимлар, оддий америкаликлар билан учрашиб, уларнинг оилаларида бўлганимизда террорчилик, унга муносабат, бу масалада Ўзбекистоннинг позицияси, жаҳон ҳамжамиятининг хавфсизлигига, барқарор тараққиётига бўлган бу таҳдидни бартараф этишда мамлакатларимизнинг ўзаро ҳамкорлиги суҳбатимизнинг асосий мавзусини ташкил этди. Суҳбатдошларимиз террорчилик ҳужумидан кейинги дастлабки кунлар учун табиий ҳол бўлган ваҳима ва ноаниқликлардан аҳоли тобора узоқлашиб бораётганлигини уқтиришди. Энди унинг ўрнини руҳий барқарорлик, янги воқелик шароитида яшаш эгаллаган. Авваллари китоблардан ўқиб билганим, яъни Вашингтондаги расмийлигу нисбатан босиқликка, Нью-Йоркдаги жўшқинлигу ранг-барангликка ҳамда Бродвейнинг туну кун жозибали жилоланишига гувоҳ бўлдим. Мамлакат марказидаги Миссисипи, жанубий- ғарбидаги Аризона штатлари аҳолиси кундалик юмушлари билан банд эди. Бир сўз билан айтганда, ҳаёт давом этар, бунёдкорлик бир зум ҳам тўхтаган эмасди. Булар террор йўли билан инсонни кўрқитиб, унинг ҳаётига таҳдид солиб, бунёдкорлик ишларидан совитиш мумкин эмаслигига яққол далил-ку!

Америкалик суҳбатдошларимизнинг тез-тез «биз энди ўзгардик, биз энди бошқа одаммиз», деган сўзларини эшитиб, бу

нималарда намоён бўлаётганлиги билан қизиқдик. Бунга жавобан улар қуйидагиларни такрорлашди: «Ҳаммамиз ўз ташвишимиз билан банд эдик, гўё биздан бой ва бахтли инсонлар йўқдек эди. Ҳаммага ишонардик, худди гўдакдай эдик. Энг асосийси, ишимиз юришиб кетаяпти, деб ўта хурсанд эдик. Бир кунда ҳаммаси кунпаякун бўлди. Биз ҳам ўзгардик. Ўзгаларнинг ташвишини англай бошладик. Меҳрибонлик, бир-биримизга елкадошлик ҳисси пайдо бўлди. Биз ҳушёр ва сергак бўлиш зарурлигини англадик».

Террорчиларнинг 11 сентябрдаги хуружи аҳолида бирдамлик, ватанпарварлик ҳиссини рўёбга чиқарганлигига ҳам гувоҳ бўлдик. Ҳамма жойда давлат байроғи ўрнатилганлигини кўрдик. Давлат муассасаларидан ташқари, барча идоралар биноси пештоқида, уйлар олдида, дўконларда, автомашиналарда Америка байроғи қилпираб турарди.

Аэропортлардаги айрим ноқулайликларга одамлар кўникиб, текширишлар кучайганлигини тушунган ҳолда қабул қилишаётганлигига амин бўлдик. Гап шундаки, америкаликлар жуда кўп парвоз қилишади. Улар мамлакат бўйлаб саёҳатга чиқиб, вақтни тежаш учун асосан самолётда учишади. Бундан ташқари, кўп ҳолларда самолётда учиш кўзланган манзилга автомобиль ёки поездда етиб боришдан арзон тушади. Энди бу борадаги айрим рақамларга мурожаат этайлик.

АҚШда 3200та фуқаро авиациясига тегишли самолёт мавжуд. Қийёслаш учун шуни таъкидлаш жоизки, бу кўрсаткич бўйича жаҳонда иккинчи ва учинчи ўринларда турган Канада ва Буюк Британиянинг 600тадан самолёти бор. Дунё фуқаро авиацияси амалга ошираётган парвозларининг 46,7 фоизи АҚШ зиммасига тўғри келади. Дунёдаги 10та энг йирик аэропортлардан 7таси шу мамлакатда жойлашган.

Авваллари ички рейсларда ҳеч қандай текширув ўтказилмаган. Яъни мамлакатнинг бир шаҳридан иккинчи шаҳрига учмоқчи бўлган йўловчининг юки аэропортда текширилмаган. Гуруҳимиз таржимони Дэниел Лавикнинг

эслашича, у ҳатто бир марта самолётга ов милтиғини очиқ ҳолда, елкасига осганича олиб ўтган. Бу борадаги аҳвол 11 сентябрдан сўнг ўзгарди. Аэропортларда йўловчи ва унинг юкини текширишга ўта жиддий эътибор қаратиладиган бўлди. Ўзимизнинг ҳам кўп парвоз қилишимизга тўғри келди. Вашингтондан Миссури штатига, у ердан Аризонага, сўнгра Бостонга, ундан Нью-Йоркка учдик. Ҳамма ерда ҳам текширишлар ўта кучайганлигини кўрдик. Лекин бирор марта бундан ранжиган йўловчини учратмадик. Ҳамма вазият ўзгарганлигини, барча чеклашлар уларнинг хавфсизлигини таъминлаш билан боғлиқлигини англаб, шунга мос ҳаракат қиларди.

Буни қарангки, ўша бир кун — 2001 йилнинг 11 сентябри мамлакат тарихида ўзига хос бурилиш нуқтаси сифатида кирадиган бўлди. Мамлакат, унинг аҳолиси ўзгарган бўлса-да, бу юртда йиллар давомида катта курашлар туфайли қўлга киритилган демократия ва эркинлик олий қадрият сифатида эъзозлаб бораверилишига ишонч ҳосил қилдик. Чунки улар абадий барҳаёт қадриятлардир!

ТИЛ ВА ДИЛ²⁴

Маддоҳлик йўлига ўтиб олган касбдошимга очиқ хат

Ҳаммамиз шуни чуқур англаб олишимиз керакки, ҳар хил хуфёна гаплар, миш-миш, уйдирма, бўҳтон ва овозалардан фойдаланмасдан, одамлар холис маълумотлар ва гаплардан матбуот орқали хабардор бўлса, бундан давлат ҳам, жамият ҳам фақат наф қўради. Жамият ҳаётининг томир уришини белгилайдиган матбуот ва ахборот соҳасида шундай сиёсат юритилганда, турли пинҳона хатти-ҳаракатлар учун ҳеч қандай асос қолмайди, деб ўйлайман.

Ислол КАРИМОВ

Эй, касбдош!

Мактубимни «азиз» ёки «ҳурматли» сўзлари билан бошламаганимдан хафа бўлмассиз. Афсуски, кўпчилигимиз одат бўйича, ҳуда-беҳудага ўзимиз ҳурмат қилмаган, қадрламаган одамимизга ёзма равишда мурожаат қилганимизда, ана шу сўзларни ишлатамиз. Носамимийликка йўл қўямиз. Мен эса ушбу мактубда очиқ ва самимий бўлишга ҳаракат қиламан.

Албатта, чорак асрдан кўпроқ вақт давомида журналистикада қалам тебратиб келаётган, ўзини соҳанинг анча етук мутахассиси деб ҳисоблайдиган сиздай одамга ақл ўргатмоқчи эмасман. Асло! Боз устига сиз менинг гапимни инобатга олмаслигингизни биламан. Мени журналистикага тасодифан кириб қолган, деган ақидада эканлигингиздан ҳам хабардорман. Шундай бўлса-да, айрим кузатувларим ҳақида мулоҳазаларимни баён қилишни лозим топдим.

Биз матбуотнинг жамиятдаги вазифасини ҳар хил тушунамиз. Қонун ва журналист этикаси талабларига асосланган ҳолда бор ҳақиқатни газетхонга етказиш, давлат билан жамият ўртасида воситачи бўлиш, жамоатчиликнинг кўзу қулоғига айланиб, барча даражадаги амалдорлар фаолиятини назорат қилиб бориш

кабилар бизнинг вазифамиз эмасми? Нега жамиятимизда ўтиш даврига хос камчилигу нуқсонлар туриб, бунча мадху сано айтасиз? «Унчалик эмасдир, мадҳиябозлик сирасига кирадиган кўп ҳам мақола ёзганим йўқ», демоқчимисиз? Аммо гап фақат қандайдир ножўя ҳаракат қилишда (бизнинг мисолда мақтовга тўла мақолалар ёзишда) эмас. Керакли пайтда керакли сўзни айтмаган, камчиликни кўра туриб ундан кўз юмиб ўтган одамни нима деб аташ мумкин? Унинг ҳаракатсизлиги оқибатида энди кўрина бошлаган кичик бир нуқсон тузатиб бўлмас даражага етса, бундай одамнинг айби ўша камчиликка сабабчи бўлганниқидан кам тош босмаса керак? Боз устига у ижодкор бўлса, ўзини зиёли деб ҳисобласа.

«Мен ишлаётган газета мунтазам чиқиб турибди, биз вақтида маош олаяпмиз», — деб айтишингиз мумкин. Аммо бу эътирофингизга эътироз билдиришга арзигулик қатор саволлар туғилади. Газетангизни неча киши ўқиб, қанча одам ундан қониқиш ҳосил қилаяпти? Газета ўз олдида турган вазифаларни қанчалик бажараяпти? Ёки мақсадингиз бир неча варақ қоғозни қорайтириб, бировни ака бошқани ука деб пул туширишу вақтида маош олиб, тинчгина юришдан иборатми?

Биламан, сизга оғир. Газетада ишлаган йилларингиз давомида кўплаб дўсту таниш-билиш орттирдингиз. Уларнинг аксарияти амалдор, турли даражадаги мансаб курсисини банд этиб ўтирибди. Қайсидир ташкилот ё идорадаги нуқсонни тилга олсангиз, ошноларингиздан бирини хафа қилган бўласиз. Аксинча, мақтасангиз, уларнинг олқишию сийлови сизга ёғилади. Ҳар иккала томон ҳам хурсанд. Лекин газета ўқувчиси-чи! Газета унга мўлжалланмаганми?

Аслида демократик мамлакатларда журналист билан амалдор оғиз-бурун ўпишиш даражасига етмайди. Бу сўзларимни тўғри талқин этишингизни сўрардим. Айнан бири журналист иккинчиси амалдор эканлиги учун ҳамда вақти келиб бир-бирига керак бўладиган илинжда улар ўзаро яқинлашмайди. Албатта, улар болаликдан бирга катта бўлган, қариндошлик ришталари

билан боғланган ҳоллар бундан мустасно. Шунда ҳам ҳар бир касбнинг талаби доирасида фаолият юргизиб, улар бир-бирининг ишига аралашмайди, тазйиқ ўтказмайди. Амалдор билиб-билмай хатога йўл қўйдими, журналист ўша заҳотиёқ бу ҳақда аҳолини хабардор қилади. Демократик мамлакатларда амалдорнинг ўз хизмат доирасидаги ҳар бир қадами «паст»га, оддий фуқароларга ойнадек очиқ ва равшан бўлиши керак, деган ақидага амал қилинади. Чунки мансаб курсисида ўтирганларни аҳоли сайлаб қўйган бўлади, улар халқнинг тўлаган солиғидан маош олади ва унга доимо ҳисоб бериб туришга мажбур.

Сизни тушунса бўлади, касбдошим. Битта-яримта билан яхши-ёмон бўлиш ўрнига «қулоғим тинч — жоним тинч», деб юраверасиз. «Паст»да нима ҳам бор. «Тепа»га қараб, юмшоқ курсини қўмсаб ҳаракат қиласиз. Ёки зарур пайтда ўз ҳаракатсизлигингиз билан ёқимтой бўлишга интиласиз. Афсуски, сизга ўхшаганлар туфайли доимо мавжуд бўлиб келган сарой шоирлари қаторига эндиликда шунга монанд журналистлар ҳам қўшилди.

Сизларнинг ўз ҳаракатсизликларингизни оқлаш учун қўллайдиган ҳимоя воситангиз, ўзига хос қалқонингиз ҳам бор. Гўёки жамиятда осойишталикни сақлаб туриш учун ҳамма нарсани ёзавериш мумкин эмас, халқ ҳали кўп нарсани тушунмайди, фуқароларимиз демократияга тайёр эмас эмиш. Бу қанақа «фалсафа», аниқроғи сафсата бўлди экан? Нима, ислохотлар йўлида тўғаноқ бўлаётганларни, ҳар қадамда қонунни бузаётганларни очиқ тилга олиб ўтсак, камчилигу нуқсонларни очиб ташлаб, айбдорлар башарасини элга ошкор этсак, бўлаётган воқеа ва ҳодисалар ҳақида аҳолига тўғри ва холис маълумот етказсак, бу бузғунчилик бўладими? Бу билан одамларимизнинг осойишталигига қандайдир путур етказиладими?

Ёки демократияга тайёр ё тайёр эмаслигимиз масаласини олиб кўрайлик. Яқинда Тошкентдан келган матбуот мутасаддилари иштирокида бўлиб ўтган йиғилишда

муҳаррирлардан бири меҳмонлар олдида ўзини ақлли кўрсатиш учунми-ей, билмадим, «биз фақат ўқувчиларимиз кайфиятини кўтарувчи мақолалар чоп этаяпмиз. Танқидий материал беришга ўта эҳтиётлик билан ёндошамиз, чунки халқимиз демократияга тайёр эмас», деди дабдурустан.

Сиз ўзингиз ҳам, касбдошим кўп нарсани биласиз, унча-мунча одамга ақл ўргата оласиз. Энди холисанлиллоҳини айтинг-чи, ўша муҳаррирнинг фикри ҳақиқатга қанчалик яқин? Халқ номидан гапиришга унга ким ҳуқуқ берди? Ёки халқнинг ўзи унга ваколат бериб қўйганми?

Албатта, шу кеча-кундузда фуқароларимизнинг сиёсий онгию ҳуқуқий маданиятини юксалтириш муҳим масалалардан бири бўлиб турибди. Бунинг асоси давлатимиз Бош Қомусини чуқур билиш эканлиги инобатга олиниб, Конституцияни ўрганиш бўйича ҳукуматнинг махсус қарори ҳам қабул қилинди. Фуқароларнинг ўз ҳақ-ҳуқуқини пухта ўрганиб олиши, сиёсий маданиятини оширишда матбуот ҳам камарбаста бўлмоғи зарур эмасми? Ана шу мақсадга йўналтирилган ўз чиқишлари билан журналист жамиятнинг олдинга қараб ривожланиши учун ҳисса қўшиши мумкин-ку! Ижодкорнинг, зиёлининг вазифасини халққа, Ватанга хизмат қилишдан иборат деб тушунганлар ўз роҳат-фароғатидан кечиб, айнан маърифат, зиё улашиш билан шуғулланган. Келинг, ХХ аср бошларида юртимизда яшаб ижод қилган маърифатпарварларни эслайлик. Мактаб, китоб, газета, театр, музей орқали ҳамда ўзларининг оташин чиқишлари билан халқимиз савиясини юксалтиришга интилган эмасмиди улар? Ҳа, улар қатағон қурбони бўлишди. Ўн йиллар давомида мустабид тузум уларни халқ хотирасидан чиқариб юборишга жуда кўп ҳаракат қилди, қанча куч ва маблағ сарфлади. Лекин бунинг уддасидан чиқа олмади. Чунки эзгулик йўлида қилинган иш абадий боқий қолади. У унутилмайди. Маълум даврларда, вақтинча зolim кучлар таъсирида улар хира тортиши мумкин. Лекин эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги курашда доимо эзгу кучлар ғалаба қозонаверади. Бунга мўйсафид тарих гувоҳ. Бўлмаса,

тараққиёт, ривожланиш қаердан бўларди?! Тарих ғилдираги доимо олдинга қараб бораверади. Тараққиётни тўхтатиб бўлмайди.

Маърифатпарвар боболаримизнинг номини абадийлаштирган энг муҳим омил уларнинг ёзган мақолау китоблари эмасми? Қани айтинг-чи, касбдош, биздан нима қолади? Биз ҳам бундан 100 йил олдин яшаб ўтган зиёлиларимиз каби мамлакатимиз тарихи учун муҳим бир даврда яшайпмиз-ку! Келажак авлод ижодкору зиёли сифатида бизга қандай баҳо беради? Эллик ёки юз йилни қўя турайлик, ўн-ўн беш йил ўтиб, ўз набирамиз биздан «бобо, сиз журналист бўлгансиз, деярли ўттиз йил ижод қилгансиз, ёзган нарсаларингизни бир кўрсатинг», деб қолса нима деймиз? Унга давр руҳи билан суғорилган, мамлакат тараққиётига, ўша фаровон кунларни яқинлаштиришга ҳисса бўлиб кирган асаримизни, мақоламизни кўрсата оламизми?

Ҳа, мамлакатимиз бундан-да тараққий этиб, меҳнатсевар халқимиз ўзига хос фаровон ҳаётга албатта эришади. Халқимизнинг бу йўлдаги интилишида ҳар биримизнинг ўрнимиз қаерда бўлади? Келажак бизга қандай баҳо беради? Ҳамма гап шунда эмасми? Зиёли ҳаётининг, ижодкор меҳнатининг мазмун-моҳияти шу ягона мақсад томон йўналтирилган бўлиши керак-ку!

Бунинг учун оқ қоғозга битаётган каломимиз оқ қалбимизнинг инъикоси бўлсин. Фақат дилдагини тилга олайлик. Тилимиз ва дилимиз бир бўлишига эришайлик.

ЗАМОН ЎЗГАРМОҚДА. БИЗ-ЧИ?²⁵

Журналистикамизнинг бугунги ҳолати хусусида айрим мулоҳазалар

«...Ютуқни — ютуқ, камчиликни — камчилик, жиноятни — жиноят, хиёнатни — хиёнат, деб, ҳамма нарсани ўз номи билан аташ — том маънодаги демократик жамият матбуотининг ҳақиқий қиёфасини белгилаб беради».

Президентимиз И. Каримовнинг матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимларига касб байрами муносабати билан йўллаган табригидан олинган ушбу сўзлар мағзини чақиб, холисанлилло айтадиган бўлсак, биз ҳали ҳамма нарсани ўз номи билан аташ даражасигача, афсуски, эриша олганимиз йўқ.

Яқин-яқинларгача, аниқроғи жорий йилнинг май ойи ўрталаригача, журналистларимиз учун ўз журъатсизликларини оқлашга асос ҳам, баҳона ҳам бор эди. Чунки ана шу вақтгача чоп этишга мўлжалланган барча материаллар олдиндан ОАВда давлат сирларини сақлаш инспекцияси деб аталган идора ходимлари қўлидан ўтиб, кейин босиб чиқариларди. Бундай шароит табиатан қўрқоқ, бировга яхши кўриниш учун тилёғламалик қилувчи касбдошларимизга, масъулиятни бўйнига олишдан ҳадиксировчи бош муҳаррирларга анча қулай эди. Ҳар гал газетада берилаётган материалларнинг саёзлиги ҳақида гап кетганда, улар «нима ҳам қила олардик, ўтказишмаяпти», деган баҳона билан қутулишарди. Хўш, энди-чи?

Марказий ва маҳаллий матбуотни кузатиб борар эканмиз, ўтган икки ойга яқин вақт мобайнида сезирарли ўзгариш юз берди, деб айтолмаймиз. Ваҳоланки, юқорида номи тилга олинган идора фаолиятининг тўхтатилиши улкан, айтиш мумкинки, мамлакатимизда сўз эркинлигини таъминлаш борасида инқилобий аҳамиятга эга воқеа сифатида қабул қилиниши керак эди. Не ажабки, айрим касбдошларимиз бунга ё сезмади ёки ҳанузгача ўзини сезмасликка олиб юрипти. Ҳа,

шундай. Нега бўлмаса матбуотда, радио ва телевидениеда мавжуд муаммолар очик кўтарилган танқидий-тахлилий материалларнинг сони кўпаймади? Юртбошимизнинг ўзи «қанча-қанча одамларимизнинг норозилигини уйғотаётган, жамиятимизни орқага тортаётган муаммо ва нуқсонлар, йўл қўйилаётган камчилик ва хатолар мавжудлиги ҳақида гапириш ортиқча бўлмайди», деб турган бир пайтда нега биз жиммиз, лоқайдмиз, серандишамиз?

Бу ва шу каби саволларни касбдошлар учрашиб қолганда бир-биримизга бераяпмиз. Жамиятимизнинг илғор вакиллари эса ўша саволларни бизга таъна тарзида баён қилишмоқда.

Турли қарашлар, ўзаро қарама-қарши бўлган фикрлар оммавий ахборот воситаларидан ўзига ўрин топмаётганлигининг сабабларидан бири, — деб таъкидлади ўз табригида Президентимиз И. Каримов, — «оёғимизда кишан бўлиб турган, ҳали-вери ўз кучини сақлаб келаётган эскича қарашлардир».

Мабуотнинг ўрни ва ролига ана шундай эскича қараш оқибатида «бу ҳақда гапирсам, бирор нима чиқиб қолмасмикан?», «бу билан бошим яна ғавғога тушиб қолмайдими?» каби гумону ҳадиксирашлар айрим журналист ва бош муҳаррирларни аввалгидан ҳам кўпроқ эҳтиёткорона иш юритишга ундамоқда. Ушбу нашрларнинг муассислари бўлган вазирлигу қўмиталар, турли даражадаги ҳокимликлардан ҳам, Юртбошимиз ҳақли равишда уктириб ўтган, «якка мафкура ҳукм сурган мустабид тизимнинг қон-қонимизга сингиб кетган асорат ва таъсирлари» тўла йўқолиб кетган эмас. Буни биз, айниқса, маҳаллий нашрлар мисолида яққол кўришимиз мумкин.

Кўпчилик томонидан маҳаллий ҳокимият органлари бюллетенлари сифатида талқин этилаётган газетеларда кейинги икки ой давомида янгиланиш томон бирор-бир амалий қадам ташландими? Ўзи авваллари ҳам ОАВда давлат сирларини сақлаш инспекциясининг марказдагига нисбатан, маҳаллий матбуотга муносабати юмшоқроқ эди. Ҳар ҳолда, ўз тажрибамдан келиб чиқиб айта оламанки, маҳаллий газетада тўласинча чиққан

мақоланинг у ёғ-бу ёғи марказда «қайчиланар» эди. Нисбатан эркин шароитда ҳам вилоят, туман, шаҳар газеталари ҳақиқат ва адолат минбарига айланмаганликлари фақат журналистларда жасорат етишмаслиги билан эмас, ўша ҳудуд раҳбарларининг эскича қарашлари билан чамбарчас боғлиқ эди. Яъни улар журналистларга «ўз» ҳудудида фақат ижобий ўзгаришлар, ютуқлар ҳақида гапириш лозимлигини уқтиради. Назорат қилувчи бир идора тугатилганлиги билан бошқаси — муассис ҳали эскича ҳолатида сақланиб келмоқда. У ўша вақтда ҳам жойларда асосий назоратчи эди.

Албатта, ОАВ чиқишини назорат қилувчи идора тугатилишининг эртасидаёқ ахвол ўзгаради, деб ўйлаш хомхаёллик бўларди. Шунга қарамасдан, «Моҳият», «Время и мы» каби нашрлардаги дадилликни сезмаслик, нохолислик бўларди. Улар бундан олдин қайтарилган мақолаларни чоп этиб, замон ўзгарганлигини бошқаларга намойиш этишда жонбозлик кўрсатишмоқда.

Ҳозирги шароитда ОАВ ўз олдида турган вазифаларни бажариши учун қандай йўл тутмоғи лозим? Бошқача қилиб айтганда, улар эркинлигининг омиллари нимада? Ривожланган мамлакатлар ОАВ аҳволини таҳлил қилиш асосида бу саволларга қуйидагича жавоб қайтариш мумкин.

Сўз ва матбуот эркинлигининг ва умуман ҳар қандай демократиянинг асосини қонун устуворлиги ташкил этади. Бундай шароитда фуқароларнинг ҳаммаси ва барча ташкилотлар ўз фаолиятида фақат қонунга бўйсундилар. Ҳар қандай шахс — у катта ё кичик амалдорми, оддий фуқароми, бундан қатъи назар, оммавий ахборот воситаси ёки журналистни «қуюшқондан чиққан» деб ўйлаб, унга тазйиқ кўрсатишга барча куч ва воситаларни ишга солмайди. У ўз хатти-ҳаракатида қонунга бўйсунди ва қонун бузилган деб ҳисоблаганда, судга мурожаат этади.

Сўз эркинлигининг яна бир муҳим омили мустақил суд ҳокимияти деб ҳисобланиши ҳам бежиз эмас. Шу асосда қуйидаги

таъкид айна ҳақиқат эканлигига имон келтирмасликнинг иложи йўқ: токи учинчи ҳокимият мустақил бўлмас экан, тўртинчи ҳокимиятнинг мустақиллиги хусусида гап бўлиши ҳам мумкин эмас.

Шу муносабат билан, ҳокимият уч бўғинининг бир-биридан мустақиллигининг аҳамиятини алоҳида уқтирмақ зарур. Ушбу мустақилликни фақатгина улардан бирининг бошқаси ишига аралашмаслиги сифатида тушунмаслик лозим. Улар бир-бирини назорат қилмоғи, ўзаро масъулиятли бўлмоғи зарур. Бунинг қанчалик муҳимлигини қуйидаги биргина мисол орқали кўрсатиш мумкин. Ижроия ҳокимиятининг фаолиятини холис танқид қилган журналист таъқибга учраса, уни қонун бўйича суд ҳокимияти ҳимоя қилмоғи зарур. Журналистнинг касбига доир фаолиятини ҳимоя этиш механизмида камчилик ёки инobatга олинмаган ҳолатлар бўлса, мавжуд қонунга ўзгартириш киритиш йўли билан қонун чиқарувчи ҳокимият ўша салбий ҳолатларни бартараф этади.

Чет элда оммавий ахборот воситаларининг аксарияти хусусий эканлиги сўз эркинлигини таъминловчи кучли воситадир. Муассис, масалан, газета таъсис этар экан, у фақат фойда олишни ўйлайди. Кучли рақобат мавжуд бўлган шароитда мақтовлардан иборат мақоллалар, ҳукумат ё давлат амалдорлари айтган гапларни улардан сўнг такрорлаш, уларнинг фикрларини айнан келтириш ҳамда ноҳолис чиқишлар билан муштарийлар эътиборини қозониш ўта мушкул. Аниқроғи, бунинг иложи йўқ. Фақат холисона фикр билдириш билан, давлат ва ҳукумат томонидан қабул қилинаётган қонуну қарорлар ҳар бир фуқарога нима беришини, унинг ҳаётига қандай таъсир кўрсатишини очиб берадиган, бошқарув тизимининг барча бўғинларидаги шаффофликни таъминлай оладиган, ўқувчига ўз вақтида ахборот етказишга қодир бўлган газетагина катта тиражга эга бўлиши ва ўз муассисига кўзланган даромадни келтириши мумкин.

Ана шу омиллар билан бирга эркин сўз устуворлиги учун давлат ва жамиятдаги мавжуд муаммоларни аниқ кўрсатиб,

уларни ҳал этишга ҳисса қўшиб келаётган журналистлар мақсадини аниқ тушунадиган, уларни керакли пайтда ҳимоя қилишга тайёр бўлган куч ҳам бўлиши зарур. Яъни эркинликка, эркин сўзга манфаатдор синфлар, табақалар, улар фикрининг ифодачилари бўлмиш сиёсий партиялар, жамоат ташкилотлари бўлиши зарур.

Албатта, юқорида тилга олинган омилларнинг тўла шаклланиши учун маълум муддат талаб этилади. Бу жараён жамият ва давлат ҳаётининг барча томонларини демократиялаштириш билан бевосита боғлиқ. Ўз навбатида, журналистика ушбу жараённи тезлаштиришга, жумладан, жамиятда қонун устуворлигини ўрнатишга, аҳоли ҳуқуқий маданиятини оширишга, сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотларининг ишини фаоллаштиришга, жамоат назорати ўрнатиш орқали камчиликларни тугатишга ҳисса қўшиш имкониятига эга.

Демак, суз эркинлиги учун демократик мамлакатлардаги омиллар қанчалик муҳимлигини англаган ҳолда, «бизда ҳам улар қачон шаклланса, шунда қўрқмасдан чиқишлар қиламан», деб кутмаслик керак. Яъни, «қолва пиш, оғзимга туш» қабилида иш тутмасдан, ўша шароитни яқинлаштириш учун ўзимиз ҳаракат қилмоғимиз зарур. Дадил чиқишларимиз орқали жамиятдаги кўпгина камчилигу нуқсонларни бартараф этиш билан бирга, ўзимизга, биздан кейинги касбдошларимиз авлодига эркин ишлаш учун шароит муҳайё қилишимизни доимо эсда сақлашимиз шарт. Озгина соғлом мулоҳаза юритишга қодир одам ҳам инкор этмаса керак: замон ўзгараяпти, давр шиддат билан янгиланмоқда. Биз-чи? Ўзгараяпмизми, ўзимизда, руҳиятмизда, амалий ҳаракатимизда, янгиланиш, покланиш юз бераяптими?

Соҳада йиғилиб қолган муаммолар ҳақида сўз юритиб, Президентимиз қуйидагиларни таъкидлади: «Яна такрорлаб айтаман, бу масала нафақат матбуот, ахборот ва матбаа соҳаси ходимлари, балки жамиятимизнинг барча қатламларига тааллуқли бўлиб, биринчи галда мутасадди ва раҳбар

шахсларнинг энг долзарб вазифасидир».

Сўз ва матбуот эркинлиги омилларининг тезроқ қарор топишида биз, журналистлар билан бир қаторда, давлатимиз ва парламентимиз (ҳокимият бўғинларининг мустақиллигини амалда таъминлаш, бошқарув тизимида ислоҳотлар ўтказиш, сиёсий партиялар фаоллигини таъминловчи механизмларни жорий этиш ва бошқалар орқали) ҳам катта ҳисса қўшиши мумкин. Бунинг вақт-соати етиб келганлигини ҳеч ким инкор этмаса карак.

ИЗОҲ

(Мақола қайси газетада, қачон чоп этилганлиги ҳақидаги маълумот)

- 1 Ошкораликни таъминловчи восита — «Самарқанд», 1996, 6 январь
- 2 Тўртинчи ҳокимият бўла оламизми? — «Самарқанд», 1996, 22 июнь
- 3 Германия оммавий ахборот воситалари — «Самарқанд», 1996, 9,23 ноябрь, 7 декабрь
- 4 Матбуот ва инсон манфаатлари — «Самарқанд», 1997, 4 январь
- 5 Бизда цензура борми? — «Самарқанд», 1997, 2 май. «Хуррият», 1997, 18 июнь
- 6 Ошкоралик муҳити зарур — «Хуррият», 1998, 17 июнь
- 7 Сиз бору биз бормиз — «Самарқанд», 1998, 25 июнь
- 8 Ҳақиқат бир хилда айтилсин — «Самарқанд», 1998, 30 октябрь. «Хуррият», 1998, 11 ноябрь
- 9 Адолат тарозиси ўрнатилади — «Самарқанд», 1998, 13 ноябрь. «Хуррият», 1998, 18 ноябрь
- 10 Афсуски, бу раҳбар ҳам уч йилдан сўнг «навбатдан ташқари сессияда» ўз вазифасидан озод этилди
- 11 Иқтисодий омил ҳам муҳим — «Самарқанд», 1998, 27 ноябрь
- 12 Бизга нечта газета керак? — «Самарқанд», 1998, 25 декабрь. «Хуррият», 1998, 30 декабрь
- 13 Кейинчалик бу иловаларнинг нашри тўхтатилди
- 14 Саводхонлик – баркамоллик — «Самарқанд», 1999, 9 апрель. «Хуррият», 1999, 26 июнь
- 15 Эркин матбуотгина ҳаёт ҳақиқатини ёзади — «Самарқанд», 1999, 25

- сентябрь, 1 октябрь. «Хуррият», 1999, 7 октябрь
- ¹⁶ Журналист сўзининг қудрати — «Самарқанд», 2000, 24 июнь
- ¹⁷ Газета кимга керак? — «Самарқанд», 2000, 21 июнь.
- «Хуррият»,
2000, 23 август
- ¹⁸ Матбуот ва замон: сон муҳимми ёки сифат? — «Самарқанд», 2000,
11 ноябрь. «Фидокор», 2000, 2 ноябрь
- ¹⁹ Умуммиллий газета қандай бўлмоғи керак? — «Самарқанд», 2001,
25 январь. «Фидокор», 2001, 23 январь
- ²⁰ Ватанини ким кўпроқ севади? — «Самарқанд», 2001, 6 апрель
- ²¹ Тижоратчи мухбирлар рэкетти — «Самарқанд», 2001, 5 май.
«Хуррият», 2001, 27 июнь
- ²² Демократия ўзаги — «Моҳият», 2001 йил, 28 декабрь
- ²³ Сеҳрли диёрнинг ҳур матбуоти — «Хуррият» ва «Моҳият»
газеталарининг 2001 йил ноябрь, декабрь ойларидаги
сонларида ҳамда
«Тафккур» журналининг 2002 йил 2-сонида қисман чоп
этилган
- ²⁴ Тил ва дил — «Моҳият», 2002, 5 июль
- ²⁵ Замон ўзгармоқда. Биз-чи? — «Хуррият», 2002 йил, 10 июль

МУНДАРИЖА

Фикрлашга ундовчи мулоҳазалар
Матбуот ва демократиями ёки демократия ва матбуотми?
Ошкораликни таъминловчи восита
Тўртинчи ҳокимият бўла оламизми?
Германия оммавий ахборот воситалари
Матбуот ва инсон манфаатлари
Бизда цензура борми?
Ошкоралик муҳити зарур
Сиз бору биз бормиз
Ҳақиқат бир хилда айтилсин
Адолат тарозиси ўрнатилади
Иқтисодий омил ҳам муҳим
Бизга нечта газета керак?
Саводхонлик - баркамоллик
Эркин матбуотгина ҳақиқатини ёзишга қодир
Журналист сўзининг қудрати
Газета кимга керак?
Матбуот ва замон: сон муҳимми ёки сифат?
Умуммиллий газета қандай бўлмоғи керак?
Ватанини ким кўпроқ севади?
Тижоратчи мухбирлар рэкетни
Демократия ўзаги
Сеҳрли диёрнинг хур матбуоти
Тил ва дил
Замон ўзгармоқда Биз-чи?
Изоҳ

ПРЕССА И ДЕМОКРАТИЯ

РЕЗЮМЕ

Книга посвящена такой важной проблеме, как роль и место средств массовой информации в демократическом обществе. Книга состоит из отдельных статей, посвященных различным аспектам вышеназванной проблемы. Красной нитью через всех статей проходит мысль о том, что только свободная пресса способна содействовать углублению процесса демократизации общества и обеспечить его продвижению вперед.

Для развития свободной прессы в обществе необходимо создать соответствующую среду. Подробно рассматривая этот вопрос, автор называет такую среду, ведущей к свободе слова, средой гласности.

В отдельной статье автор показывает исторические условия формирования красной цензуры в бывшем Советском Союзе. Приводя ряд параллелей, он делает вывод о том, что не должно быть в обществе никакой зоны, ни одного человека вне критики, везде и всюду должен главенствовать закон.

В ряде статей рассматриваются цели и задачи СМИ в обществе. Подробно на многочисленных примерах освещаются такие функции журналистики, как информировать, образовывать, развлекать. Особое место уделяется еще одному принципу журналистики, который развит на Западе, особенно в США. Это — функция общественного контролера — все подвергать сомнению и все вынести на суд общественности.

Важным фактором углубления реформ является информированность населения, — подчеркивает автор. Когда в обществе знают куда оно идет и что требуется от каждого его члена, тогда граждане сознательно и активно будут участвовать в процессах, происходящих в этом обществе.

Отдельно рассматривается вопрос о количестве и качестве периодической печати Узбекистана, автор поднимает также

проблему общенациональной газеты.

Название одной из статей отчетливо говорит о ее содержании: «Кто больше любит свою Родину: тот, кто постоянно ее хвалит или тот, кто говорит о ее болевых точках, проблемах?».

Статья «Стержень демократии» посвящена прозрачности в системе государственной власти.

Несомненно, для читателей будут интересны заметки автора о средствах массовой информации США. Этот материал является результатом поездки Т. Рахматуллава в Соединенные Штаты Америки по приглашению Госдепартамента США в сентябре-октябре 2001г. Автор освещает в ней следующие вопросы: факторы, обеспечивающие свободу печати, ограничения в американской журналистике, отношения между СМИ и властями, война и свобода печати, факт и личное мнение автора в материалах журналистов, отношение населения к местным новостям, деятельность некоммерческих радио и ТВ, система подготовки журналистских кадров, система государственного и местного самоуправления и др. С особой теплотой автор описывает встречу с Госсекретарем США Колином Пауэллом.

В целом, это одна из первых книг в Узбекистане, посвященная такой актуальной теме.

PRESS AND DEMOCRACY

The book is dedicated to the important problem about the role and place of Mass-Media in Democratic society. The book consists of separate chapters connected with different aspects of problem.

The thought, that free press can assist the deeping of the process of democratization of society and ensure the progress stands out through all his articles.

It is necessary to create the appropriate atmosphere to develop free press in our society. Examining this question the author names such atmosphere, which leads to word's freedom.

In separate articles the author shows historical ways of the formation of red censorship in the Soviet Union. Citing up a number of parallels, he makes a conclusion that there must not be any zone, any person out of critics, the law must lead there and everywhere.

Aims and tasks of Mass Media in society are considered in the number of articles. Such functions of journalism as to inform and entertain are elucidated carefully in many examples. There is also one principal taking the main place in journalism, which developed in the west, especially in the United State of America. It is a function of public control to expose everything to the public court.

The main factor of reforms' deeping is population informatization-underlines the author.

When people know the direction of a society, what is demanded from each member of society, then citizens will take an active part in life of the society.

The question of quality and quantity of the periodical press is considered apart, the author touches the problem of national newspaper too.

One article's name says clearly about its contents:

«Who loves his Motherland more? Who praises it or who tells about its problems?»

The Article «The keystone of democracy» — is devoted to transparency in the system of State authority»

Undoubtedly, the author's notes about Mass Media will be

interesting for our readers. This material is the result of T. Rahmatullaev's trip to the United States, according to the invitation of the State Department of the USA in September-October-2001.

The author mentions the following questions: factors giving the press freedom, limitation in American journalism, the relation between Mass Media and Authorities, the war and freedom of press, a fact and author's opinion in journalists materials, population's attitude to the local news, non-commercial radio and TV's activities, the system of State and local self-government, etc.

The author describes his meeting with State Secretary of the United States Colin Pawell with great warmth.

It is one of the first books in Uzbekistan, devoted to a such essential problem.

МУАЛЛИФ ҲАҚИДА

Тошпўлат РАҲМАТУЛЛАЕВ - 1949 йилнинг февраль ойида Самарқанд шаҳрида туғилган. СамДУнинг тарих факультетини битирган.

Газетада биринчи мақоласи ўрта мактабда ўқиб юрган пайтида босилиб чиққан эди.

Кўп йиллар мобайнида СамДУнинг тарих факультетида дарс берди ва ўқитувчилик фаолияти давомида вилоят ҳамда республика матбуотида ўз мақолалари билан қатнашиб турди. 1994 йилнинг декабрида "Самарқанд" газетаси муҳаррирлигига таклиф этилди ва бу вазифада 2001 йилнинг декабригача ишлади. Айти пайтда Ўзбекистон Миллий матбуот марказининг Самарқанд вилоят бўлимини бошқармоқда.

Сиёсий, ижтимоий, иқтисодий мавзуларга бағишланган мақолалари газетхонлар эътиборини қозонди. Унинг долзарб мавзуларни очиқ-ойдин кўтариб чиқиши, камчиликларни рўй-рост танқид остига олиши жамиятимиз ривожланишининг бугунги босқичида муҳимдир. 1997 йилда ёзган мақолалари учун у республикамизда "Йилнинг энг яхши журналисти", 1999 йилда чоп этган мақолалари учун эса Самарқанд вилоятида "Йилнинг энг яхши журналисти" танловларининг ғолиби бўлган эди. 1998 йилда "Тасвирий ойна" ижодий уюшмаси Самарқанд вилоят бўлими эълон қилган "Энг улуғ, энг азиз" танловида, 2000 ва 2001 йилларда Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Ўзбекистондаги Ваколатхонаси профессионал журналистлар ўртасида ўтказган танловларда иштирок этиб, ғолибликни қўлга киритди. 2001 йилда «Жамиятда сиёсий партиянинг роли» мавзусига бағишлаб Конрад Аденауэр фонди томонидан ўтказилган энг яхши мақолалар танловида биринчи ўринни эгаллади. 2002 йилда БМТнинг Ўзбекистондаги Ваколатхонаси ҳамда «Очиқ Жамият Институти – Кўмак Жамғармаси - Ўзбекистон» ташкилоти томонидан 3 май — Жаҳон эркин матбуоти куни муносабати билан ўтказилган энг яхши мақолалар

танлови ғолиблари қаторидан ўрин олди.

АҚШ, Германия, Россияда бўлиб, ушбу мамлакатларнинг матбуоти билан яқиндан танишди ва у ҳақда мақолалар чоп эттирди. Марказий Осиё мамлакатларида ўтказилган 40 тага яқин халқаро ҳамда минтақавий анжуманларда иштирок этди ва маърузалар билан чиқиш қилди.

Т. Раҳматуллаев тузган лойиҳа бўйича "Самарқанд" газетаси икки марта — 1995 ва 1999 йилларда, Ўзбекистон Миллий матбуот марказининг Самарқанд вилоят бўлими 2002 йилда Евразия фондининг грантини қўлга киритишга муваффақ бўлди

ABOUT THE AUTHOR

Toshpulat Rahmatullaev was born in February 1949 in Samarkand. He is a graduate of historical Department of Samarkand State University.

His first article was published when he studied at school. He had been teaching at historical Department of Samarkand State University for many years and simultaneously came out with his articles in Local and central press. In December 1994 he was invited to be in charge of editor-in-chief of the Samarkand newspaper.

According to social, political, economical and other problems his articles were perceived with great interest by readers.

His articles actual problems have great importance on the present stage of development of the society where he openly criticizes everything that prevents country to progress. For his articles published in 1997 T Rahmatullaev became a winner of the contest. "The best journalist of the year" in Uzbekistan, and in 1999 the same contest in Samarkand region.

In 2000 he won two prizes in the competition for the best articles among professional journalist organized by Representation of UK in Uzbekistan.

He took the prize participated in 2001 with a series of articles about Media of those countries. He was a participant of over than 30 international and regional conferences and seminars. For many of them he made reports.

On the bases of project which were made by T Rahmatullaev "The Samarkand" twice in 1995 and 1999 won a grant of Eurasia Fund. The second grant was used to great a new Information presenter for journalist of Samarkand region.

ОБ АВТОРЕ

Тошпўлат РАХМАТУЛЛЕВ — родился в феврале 1949 года в городе Самарканде. Выпускник исторического факультета Самаркандского госуниверситета.

Первая его статья в газете была опубликована, когда он учился в средней школе.

В течение многих лет преподавал на историческом факультете СамГУ и одновременно выступал со статьями в местной и центральной печати. В декабре 1994г. был приглашен на должность главного редактор газеты «Самарканд» и находился на этой должности до декабря 2001г. В данное время является председателем Самаркандского областного отделения Национального Пресс-центра Узбекистана.

Его статьи по общественно-политическим, экономическим и другим проблемам с интересом были восприняты читателями. Важное значение на данном этапе развития общества имеют его выступления по актуальным проблемам, где открыто подвергается критике все, что препятствует продвижению страны вперед.

За свои статьи, опубликованные в 1997г. Т.Рахматуллаев стал победителем конкурса «Лучший журналист года» в Узбекистане, а в 1999г. — «Лучший журналист года» в Самаркандской области. В 2000 и 2001 годах стал победителями двух конкурсов на лучшую статью среди профессиональных журналистов, организованный Представительством ООН в Узбекистане. В 2001 году занял первое место в конкурсе Фонда им. Конрада Аденауэра на тему «Роль политической партии в обществе». В 2002 году был победителем конкурса на лучшую статью, объявленного Представительством ООН в Узбекистане и Институтом Открытого Общества – Фонд Содействия – Узбекистан по случаю Международного дня свободы прессы.

С творческой командировкой был в США, Германии, России и написал серию статей о средствах массовой информации этих

стран. Участник свыше 30-ти международных и региональных конференций и семинаров. Во многих из них выступал с докладами.

На основе проекта, которые были составлены Т.Рахматуллевым, газета «Самарканд» два раза — в 1995 и 1999 годах, а Самаркандское областное отделение Национального Пресс-центра Узбекистана в 2002 году получили грант Фонда Евразия.

УЧАСТИЕ В МЕЖДУНАРОДНЫХ СЕМИНАРАХ И КОНФЕРЕНЦИЯХ

1. Первый семинар из серии "Роль журналистики в развитии Республики Узбекистан" на тему "Взаимосвязь местных органов власти и средств массовой информации в организации туризма". – Самарканд, июнь 1996 г. В ходе трехдневного семинара был объявлен конкурс на лучшую статью по теме "Экология и туризм". В качестве победителя конкурса получил право на поездку в Германию. Организатор – Фонд им. К. Аденауэра.

2. Учебно-ознакомительная поездка в Германию по приглашению Фонда им. К. Аденауэра. – 21-29 октября 1996 г.

3. Второй семинар из серии "Роль журналистики в развитии Республики Узбекистан". – Ташкент, ноябрь 1996 г.

4. Семинар для руководителей СМИ. – Ташкент, 15-19 сентября 1997 г. Организатор – Международный центр переподготовки журналистов Узбекистана (МЦПЖУ).

5. Международный форум "Роль СМИ в переломные периоды XX века". – Ташкент, 14-16 апреля 1998 г. Организаторы – Фонд им. К. Аденауэра, МЦПЖУ при поддержке Академии государственного и общественного строительства при Президенте Республики Узбекистан, Узтелерадиокомпании, Союза журналистов Турции и телерадиостанции "Немецкая волна".

6. Международный научный семинар "Узбекистан в XXI веке". – Самарканд, 12-13 мая 1999 г. Организаторы – Университет Оклахомы (США). Journal of Central Asian Studies (USA), Самаркандский государственный институт иностранных языков. Выступил с докладом "Независимость и СМИ Узбекистана".

7. Учебный семинар в Москве в Международной конфедерации журналистских союзов и Фонде защиты гласности. – 25-30 июля 1999 г.

8. Международная конференция "СМИ Центральной Азии: настоящее и будущее". – Душанбе, 14-15 ноября 2000 г.

Организатор – ОБСЕ. Выступил с докладом "Роль СМИ в развитии гражданского общества".

9. Семинар "Децентрализация – базис органов местного самоуправления". Первый этап. – Самарканд, 2-3 марта 2000 г. Организаторы – Фонд им. К. Аденауэра, Швейцарское агентство по развитию и сотрудничеству, МЦПЖУ. Выступил с докладом "Освещение проблемы органов самоуправления в центральных и местных СМИ".

10. Второй этап того же семинара. – Ургутский район Самаркандской области – 8 сентября 2000 г. Организаторы – те же.

11. Третий этап того же семинара. – Ташкент, 29 ноября 2000 г. Организаторы – те же. Выступил с докладом "Проблемы децентрализации с точки зрения журналиста".

12. Конференция с участием 23 послов ОБСЕ на тему: "Роль ННО в обществе и пути сотрудничества с государственными структурами". – Самарканд, 12 апреля 2000 г.

13. Учебный семинар и тренинг в рамках поддержки СМИ Центральной Азии. – Алматы, 12-16 декабря 2000 г. Организатор – CIMERA (Женева, Швейцария).

14. Международная конференция "Межэтнические отношения в Узбекистане и их освещение в СМИ". – Ташкент, 2-3 апреля 2001 г.

15. Учебный семинар и тренинг в рамках поддержки СМИ Центральной Азии. – Самарканд, 4-6 апреля 2001 г. Организаторы – CIMERA (Женева, Швейцария), МЦПЖУ.

16. Конференция "Реформа парламента – новый этап развития демократии в Узбекистане". – Самарканд, 3-4 июня 2001 г. Организаторы – Фонд им. К. Аденауэра, МЦПЖУ, политические партии Узбекистана. Выступил с докладом.

17. Конференция "Органы местного самоуправления – основа построения гражданского общества". Самарканд, 5-7 июня 2001 г. – Организаторы – Фонд им. К. Аденауэра, Швейцарское агентство по развитию и сотрудничеству, Фонд "Махалла", Омбудсман,

МЦПЖУ. Выступил с докладом.

18. Международная конференция "Свободная пресса в регионах Центральной Азии и Южного Кавказа". – Алматы, 12-13 июня 2001 г. Организаторы – "Интерньюс – Казахстан" при поддержке Фонда Эберта и Фонда "Сорос – Казахстан". Выступил с сообщением.

19. Региональная конференция "Будущее Центральной Азии: вместе или ..." — Бишкек, 26-28 июня 2001 г. Организаторы – Фонд им. К. Аденауэра, Фонд Ф. Эберта совместно с ЮНЕСКО, ОБСЕ, ПРООН.

20. Учебный семинар и тренинг в рамках поддержки СМИ Центральной Азии. – Бишкек, 25-29 июня 2001 г. Организаторы – CIMERA, МЦПЖУ.

21. Конференция «Преодоление гендерных стереотипов». – Ташкент, 18-19 сентября 2001 г. Организаторы – Комитет женщин Республики Узбекистан, Институт Открытое Общество – Фонд содействия – Узбекистан, Центр ОБСЕ в Ташкенте.

22. Поездка в США. Участие в проекте для стран Центральной Азии «Роль СМИ в демократическом обществе» — 29 сентября – 21 октября 2001 г. Организатор — Государственный Департамент США.

23. Международная конференция «Органы местного самоуправления — основы построения гражданского общества. Заключительный этап. — Ташкент, 20 ноября 2001 г. Организаторы — Фонд им. К. Аденауэра, Швейцарское агентство по развитию и сотрудничеству, Фонд «Махалля», Ассоциация Деловых женщин, МЦПЖУ.

24. Международная конференция «Страны Центральной Азии после событий 11 сентября». Ташкент, 21-22 ноября 2001 г. Организаторы — CIMERA, МЦПЖУ.

25. Учебный семинар и тренинг в рамках поддержки СМИ Центральной Азии. — Ташкент, 23-25 ноября 2001 г. Организаторы — CIMERA, МЦПЖУ.

26. Учебный семинар и тренинг в рамках поддержки СМИ

Центральной Азии. — Бишкек, 10-16 декабря 2001 г. Организатор — CIMERA.

27. Круглый стол на тему «Состояние СМИ Узбекистана». — Ташкент, 10 января 2002г. Организатор — «Интерньюс-Узбекистан».

28. Международная конференция «Права женщин в независимом Узбекистане». — Самарканд, 29 января 2002г. Организаторы — «Винрок Интернэшнл-Узбекистан», «Винрок Интернэшнл-Украина», Агентство по международному развитию США(USAID), Центр доверия «Сабр».

29. Семинар на тему «Органы местного самоуправления — основа построения гражданского общества. Их роль в развитии реформ на селе. Правовые, экономические аспекты и их освещения в СМИ. — Самаркандский район, 12-14 февраля 2002г. Организаторы — Фонд им. К. Аденауэра совместно с Швейцарским агентством по развитию и сотрудничеству, Ассоциацией «Тадбиркор аёл», фондом «Заковат» и МЦПЖУ. Выступил с докладом.

30. Региональная конференция для СМИ «Ислам и общество в Центральной Азии». — Душанбе, 20-21 апреля 2002г. Организаторы — CIMERA и Национальная Ассоциация Независимых СМИ Таджикистана.

31. Учебный семинар и тренинг в рамках поддержки СМИ Центральной Азии. — Душанбе, 23-25 апреля 2002г. Организатор — CIMERA

32. Конференция, посвященная Всемирному дню свободы прессы. — Ташкент, 3 мая 2002г. Организаторы — Представительство ООН в Узбекистане и Институт Открытое Общество — Фонд Содействия — Узбекистан.

33. Международная конференция «Национальное самосознание и государственность». — Самарканд, 6-7 мая 2002г. Организаторы — Посольство США в Узбекистане, СамГИИЯ, Ташкентский университет мировой экономики и дипломатии, Институт Открытое Общество — Фонд Содействия — Узбекистан.

34. Региональная конференция «Природные ресурсы и политика в странах Центральной Азии». — Алматы, 15-16 июня 2002г. Организаторы — CIMERA, Центральноазиатское Агентство политических исследований(Казахстан).

35. Учебный семинар и тренинг в рамках поддержки СМИ Центральной Азии. — Алматы, 17-18 июня 2002г. Организатор — CIMERA.

36. Семинар «Либерализация средств массовой информации Узбекистана». — Самарканд, 19 июня 2002г. Организатор — Фонд им. К. Аденауэра, МЦПЖУ.

37. Семинар «Либерализация и демократизация судебной и правовой системы в Узбекистане». — Самарканд, 19 июня 2002г. Организаторы — Фонд им. К. Аденауэра совместно с Институтом стратегических и межрегиональных исследований при Президенте РУз, представителем по правам человека при Олий Мажлисе РУз, Министерством юстиции РУз и МЦПЖУ.

38. Семинар «Реформы парламента: место и ответственность политических партий». — Самарканд, 20-21 июня 2002г. Организаторы — Фонд им. К. Аденауэра совместно с политическими партиями Узбекистана и МЦПЖУ.

«Матбуотнинг эркинлиги ҳақидаги муаммо матбуот пайдо бўлгандан бери мавжуд. Журналистлар доимо ўз фикрларини очиқ-ойдин баён қилиш учун курашиб келишган».

«Президентимизнинг бирор бир вилоятга бориб, халқ депутатлари кенгашининг навбатдан ташқари сессиясида нуқсонларни очиб ташлашини кутамиз. Шундан сўнг жасоратли бўлиб, аввал йўл қўйиб келинган камчиликларни тилга ола бошлаймиз. Ваҳоланки, барча иллатлардан хабардормиз».

«Оммавий ахборот воситаларининг жамиятдаги кайфиятларнинг барометрига айланмаганлиги, ижтимоий манфаатлар ойнаси бўла олмаётганлиги ҳамда мавжуд ҳақиқий аҳвол ҳақидаги ахборотнинг кенг аҳоли оммасига етиб бормаётганлиги ислоҳотлар жараёнини англаб етишга халақит бермоқда».

«Америка Қўшма Штатлари халқи учун энг буюк қадрият эркинликдир. Эркинлик қадри бунчалик баландлигининг сабаби

шундаки, халқ ўз эркини ўзи қўлга киритган. У бирор-бир ҳукмдор ёки ҳукмрон синфнинг марҳамати сифатида тепадан совға қилинган эмас».

«Маърифатпарвар боболаримизнинг номини абадийлаштирган энг муҳим омил уларнинг ёзган мақолаю китоблари эмасми? Қани айтинг-чи, касбдош, биздан нима қолади? Биз ҳам бундан 100 йил олдин яшаб ўтган зиёлиларимиз каби мамлакатимиз тарихи учун муҳим бир даврда яшаймиз-ку! Келажак авлод ижодкору зиёли сифатида бизга қандай баҳо беради?»